

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

2008 NR. 1 (8)

BAISOGALA

GRINKIŠKIS

RADVILIŠKIS

SIDABRAVAS

ŠAUKOTAS

ŠEDUVA

ŠIAULĖNAI

LIUCIJA ŠULGAITĖ

gimė Radviliškio krašte, Valatkonių kaime. Dailininkė, viena ryškiausių lietuvių keramikių, padariusi didžiulę įtaką šalies taidkomajai dailei, džiuginanti savitu požiūriu į meną ir gyvenimą, originalia kūryba, ištikimybe dvasiniams ir estetiniams idealams.

RŪTA STALILIŪNAITĖ

gimusi ne Radviliškio žemėje, bet čia, Pašušvyje, taip įleidusi šaknis, kad mes, radviliškėnai, jau seniai ją savinamės kaip tikrą kraštiebę, nepaliaujame žavėtis ir didžiulis jos šviesia asmenybe, aktorės sukurtais gausiais vaidmenimis, kita veikla, paliekančia ryškius pėdsakus mūsų šalies teatro istorijoje.

JULIJA GASCEVIČIŪTĖ-ZMIRSKIENĖ

daugelio vadinama teatro legenda, kilusi iš mūsų rajono, Pociūnėlių kaimo. Dirbusi Žemaičių teatre, vėliau ilgus metus atidavė Šiaulių dramos teatrui, savo talentu, pagarba profesijai, pasiaukojančiomis pastangomis nuolat džiuginama žiūrovus, tarp jų – ir radviliškėnus.

SVEIKINAME !

Sveikiname šias garbias, mūsų kraštą garsinančias moteris, neseniai atšventusias gražius amžiaus ar kūrybos jubiliejus. Linkime stiprios sveikatos, šviesios kasdienybės, visokeriopos sėkmės.

Radviliškėnai

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

Kultūros ir istorijos leidinys
2008 m. Nr.1 (8)

ISSN 1822-0517

STEIGĖJAS

Radviliškio viešoji biblioteka ir
Vilniaus radviliškėnų bendrija

REDAKcinė KOLEGIJA

Romualdas Budrys
Mečislovas Jučas
Jonas Linkevičius
Aleksandras Šidlauskas
Irena Valikonytė

REDAKCIJA

Gražina Dunauskienė
Aldona Januševičienė
Augenijus Jurgauskas
Kristina Kacevičienė
Rasa Plukienė
Egidijus Prascevičius

MENINIS REDAKTORIUS

Arvydas Každailis

MAKETAVO

Tomas Januševičius

LEIDŽIA

Radviliškio rajono savivaldybės
Viešoji biblioteka
S.Dariaus ir S.Girėno g. 9,
LT-82137 Radviliškis
Tel./faksas (8-422) 5 31 68
El. paštas: aldona@radviliskis.rvb.lt
www.radviliskis.rvb.lt

SPAUSDINA

UAB „Standartų spaustuė“
Dariaus ir Girėno g. 39,
LT-02189 Vilnius
Tel. 2167527, faks. 2167547
El. paštas: info@standart.lt

TIRAŽAS

300 egz.

Žurnalo leidybą remia Radviliškio
rajono savivaldybė

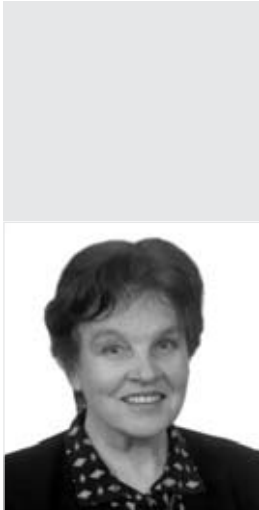
Baisogalos dvaras

TURINYS

05	Fundatorių atminimo ženklai rajono bažnyčiose Evaldas Tamulionis	43	Dėl laisvės nuėjęs Golgotos kelia Nijolė Plungaitė-Šidlauskienė
11	Pasaulio rekordininkas iš Maneitu Petras Juknevičius	45	„Vadinkite mane sėjėju...“ Vilija Kaščionienė
15	Vadaktų laukas Egidijus Prascevičius	50	Saviraiškos forma Genovaitė Lukšaitė
18	Šeduvos krašto sūnus Irena Dobrovolskaitė	54	Ir gyvendamas svetur, gimtinei liko savas... Gražina Dunauskienė
27	Kraštietė – dekoratyvinės keramikos meistrė Danutė Skromanienė	56	Radviliškio rajono kultūros kronika
37	Gydytoja, žurnalistė, rašytoja Aleksandras Šidlauskas	58	Publikacijų santrauka anglų kalba Rima Tarbūnienė
40	Senieji Pavartyčiai Laima Rimavičienė	59	Medžioklės tradicijų tęsėjas

Viršeliuose – Liucijos Šulgaitės keramikos darbai

1 viršelis: Suskaldyti augalai. 1975 m.

MALONŪS SKAITYTOJAI

Kaip gera, kai yra žurnalas, kuris Radviliškio krašto žmones su meile įvelka į spausdintą vaizdą ir žodį, idant radviliškiečiai visada galėtų prisiliesti prie savo krašto paveldo...

Radviliškyje gimė mano motina. Kai jai, vyriausiai iš šešių gyvų išlikusių vaikų, tebuvo apie penkiolika, mano smuikuojantis senelis Steponaitis atgulė į Radviliškio kapines. Pranciška Danieliūtė-Steponaitienė viena pati užaugins penkias dukreles ir nesveiką sūnelį, bet po 1944 metų jau niekad nebegalės priglausti keturių į Vakarus besigelbėjant pabėgusių vyresniųjų dukrų nei paglostyt anūkėlių. Tarp savo motinos užrašų, jai mirus, radau: „Mamyte, visą gyvenimą Tavęs ilgėjaus“...

Visi ilgėjomės savųjų ir Lietuvos. Pabėgėlių stovyklose Austrijoje žiūrėdama vakarais į tamsų dangų buvau tikra, kad ta šviesiausia iš visų žvaigždžių – Lietuva.

Jauniausia motinos sesuo grįžo iš Magadano (buvo nuteista kaip partizanų ryšininkė „Strėlė“) į gimtąjį Radviliškį 1956 metais. Iš Radviliškio ji mane maitino Lietuva – siuntė knygas ir „Metus“, ir „Kultūros barus“, ir „Pergalę“, ir „Literatūrą ir meną“. Laukdamasi antro vaikučio skaičiau jos atsiųstą „Vaiva, Perkūnas ir Straublys“. Vinco Krėvės kalba buvo tokia graži, kad apsisprendžiau: jei gims dukrelė, tebus Vaiva, kad užaugusi perskaitytų knygą, iš kurios jai vardas imtas, ir būtų persmelkta lietuvių kalbos gražumo. Pirmąją pakrikštijom Gintaru. „Ir nebijojot, kad amerikiečiai nemokės ištarti?“ – stebėjosi mums atvykus Lietuvon. Nė kiek. Norėjome, kad mūsų sūnus dažnai turėtų aiškinti, jog jo vardas lietuviškas, nes jis lietuvis.

Atidėjau karjerą tam, kad kasdien su vaikais daug ir pilnais sakiniais kalbėčiau lietuviškai. Abu vaikai nuėjo į amerikietišką darželį nemokėdami angliskai.

Kai Lietuva vėl tapo laisva, taip norėjosi kažkuo prisidėti mamytės gimtinėje. Susizinojusi, kiek Radviliškyje yra mokinių, visiems per mokyklas nusiunčiau po skaidriai žalią pieštuką, ant kurio buvo užrašyta: „Aš iš Radviliškio!“ Norėjau, kad radviliškiečiai galėtų pasidžiaugti kuo nors, ko Lietuvoje tuo metu nebuvo.

2007 metų rudenį su pašnekesiu atvykusi į Radviliškį, turėjau progą pajusti, kaip brangu, kai kieno nors atminty išlieka gyva praeitis. Viena klausytoja šiltai prisiminė mano senelį, savo muzikos mokytoją Antaną Marijošų. Mokiniai taip mėgdavę jo smagius anekdotus! Bet jis galėdavęs įsilinksminusius vaikus ir iš karto sudrausminti, vien griežtai barkšteldamas į grindis savo lazdele. Jo sūnūs paveldėjo ir jo griežtumą, ir talentą pasakoti anekdotus, ir muzikalumą: vyriausias, Vytautas, mano tėvelis, tapo Valstybės operos vyriausiuoju dirigentu (o Amerikoje dirbo muzikos profesoriumi), Romanas buvo mėgiamas baritonas – Lietuvoje, jauniausias, Bronius, dainavo Kanadoje. Senelis Marijošius man rinkdavo savo surūkytų popirosų dėžutes – vasarą, mano dideliame džiaugsmui, senelių miegamojo kampe dėžučių rasdavau iki lubų. Senelis mėgo mane ir paerzinti. Kartą, sako, su didžiu priešmokykliniu rūstumu netgi jam atsikirtau: „Senis besmegenis!“

Mano brangieji motina ir tėvas mirė Amerikoje. Jų seserys ir broliai su gyvenimu atsisveikino Amerikoje, Šveicarijoje, Kanadoje, Australijoje ir Lietuvoje. Šiandien Radviliškyje nebėr ir mano tetos Benjaminos – amžiaus našta ją priverstė išsikelti, o namas, kurio antrame aukšte senelis Marijošius savo vyriausiai anūkėlei kaupdavo popirosų dėžutes, tas pats, kaip ir senose nuotraukose. Močiutės Steponaitienės sodyba sudegė, bet atminty ji stovi, kur stovėjusi, o į švelnią pakalnę amžinai drieksis močiutei priklausančios pievos ir pakalnė per drėgną, kupstuotą žemę bet kada galima eiti rinkti mėlynių...

Ačiū „Radviliškio kraštui“, kuris, primindamas brangius žmones, vietas bei įvykius, prie savo ištakų susigražina ir toli išsklaidytuosius.

Elona **MARIJOŠIŪTĖ-VAIŠNIENĖ**, JAV

Radviliškio rajono
bažnyčiose galima
pamatyti nemažai gražių
ir įdomių dailės kūrinių.
Tarp jų – skirti kai kurių
bažnyčių fundatoriams.
Pradedame spausdinti
straipsnių apie tai ciklą,
kurio pirmoji dalis susijusi
su Šeduvos bažnyčia.

FUNDATORIŲ ATMINIMO ŽENKLAI RAJONO BAŽNYČIOSE

Šeduvos bažnyčios centrinis ankstyvojo baroko stiliaus altorius

Evaldas TAMULIONIS

Rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad jau XVI amžiuje per Šeduvą ėjo pagrindinis sausumos traktas, vedęs iš Varšuvos į Rygą. Per Niauduvą buvo nutiesti net keli mediniai tiltai, jungę Šeduvos miestą (dešiniajame krante) su Šeduvos dvaru-pilimi (kairiajame krante). Dar XVI amžiaus antrojoje pusėje, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto laikais, Šeduva, tapusi Uplytės pavieto valsčiaus centru¹, turėjo 203 namus. Mieste stovėjo didžiojo kunigaikščio dvaras-pilis,

Hanzos pirklių prekių sandėliai, 1542 metais pastatyta antroji medinė Šeduvos bažnyčia (pirmoji, statyta greičiausiai 1512 metais, sudegė). Šios bažnyčios pavadintos Švč. Mergelės Marijos vardu. Metams bėgant, keitėsi Šeduvos valdytojai. XIX amžiaus pradžioje buvo nugriauti mieste buvusio dvaro-pilies rūmai ir po storoku žemės sluoksniu beliko tik jų pamatai (Uržos sodyboje), o to paties amžiaus pabaigoje bebuvo liepų

**Jeronimo Valavičiaus
funduota Šeduvos
bažnyčia po 1903–1905
metų rekonstrukcijos**

alėjos liekanos, priklausiusios dvarininkui Noreikai.

Iš „Złota księga szlachty polskiej / przez Teodora Żychlińskiego“ yra žinoma, kad Gardino paviete kilęs Skidliaus ir Krinkų laikytojas Jonas Valavičius (herbas „Bogorya“), valdovo dvariškis 1527 metais, nuo 1536 iki 1547-ųjų buvo Trakų arklidininkas. Su nežinoma žmona turėjo du sūnus: bevaikį Bogdaną, Upytės seniūną, ir Joną, mirusį 1582 metais. Pastarasis nuo 1568-ųjų buvo LDK raštininkas, 1568–1582 metais – LDK valdovo arba didysis maršalka. Be to, dar ir Gardino seniūnas.

Remiantis „Herbarz polski Kaspra Niesieckiego“, Jonas Valavičius, būdamas protestantas, 1566 metais priėmė Maskvos pasiuntinius. Jis buvo dukart vedęs: pirmąkart – Gardino pavieto bajoraitę Mariną Meleškaitę (herbas „Korczak“), su kuria turėjo sūnų Jeronimą, antrąkart – Rytų apeigų unitę, Smolensko žemės bajoraitę Oną Kopciutę (herbas „Kroje“), su kuria turėjo tris sūnus: Andrių, Eustachą ir Paulių, taip pat dvi dukteris. Viena iš jų ištėkėjo už Polesės vėliavininko Levickio, kita, Zofija Felicijona, pirmąkart – už Lauryno Rudaminos Dusetiečio, Žemosios Lenkijos seniūno, antrąkart – už Pranciškaus Nikodemo Korvino Kosakovskio, Lomžos seniūno. Onos tėvas Borisas Kopia, LDK raštininkas, miręs prieš 1558 metus, buvo vedęs Mariną Stetkevičiūtę (herbas „Kościęsa“). Pati Ona po santuokos su Jonu Valavičiumi antrąkart 1586-aisiais ištėkėjo už Leono Sapiegos.

Būnant Šeduvos bažnyčios presbiterijoje, kairėje pusėje, pažvelgus aukštyn, matyti 1640–1649 metais sukurtas įdomus, archaiškas apvalaus skydo formos minėto Jono Valavičiaus sūnaus Jeronimo jungtinis herbas. Jo viršutiniame kairiajame lauke ryškėja Jeronimo tėvo herbas „Bogorya“, kuriame – du strėlių smaigaliai, dešiniajame lauke – motinos herbas „Korc-

zak“, kuriame pavaizduotos dvi juostelės. Herbo kitame, apatiniame kairiajame, lauke yra nežinomos senelės iš tėvo pusės neišaiškinto pavadinimo herbas, dešiniajame – nežinomos senelės iš motinos pusės herbas „Skuba i Syrokomla“.

Žinoma, kad kunigaikštis Petras Krošinskis, 1588 metais perėmęs Panevėžį ir Šeduvą iš savo globėjo Jono Zenavičiaus į savo žinią, juos dar laikė ir XVII amžiaus pradžioje, nes 1613-ųjų įkeitimo rašte minimas kaip Panevėžio ir Šeduvos laikytojas. Valdovai XVII amžiuje taip ir neišpirkto kunigaikščiams Krošinskiams įkeistų Panevėžio ir Šeduvos valdų. Po 1621 metais mirusio Petro Krošinskio laikytoju tapo Jeronimas Valavičius. Iš pradžių (1590–1594 metais) užėmęs Upytės pilies seniūnijos valdytojo pareigas, jis nuo 1614–1615-ųjų – ir Upytės seniūnas (po jo 1621 metais Upytės seniūnu tapo Gardino pavieto bajoras Eustachas Kurčas). Vėliau Panevėžio ir Šeduvos laikytojas buvo Jeronimo Valavičiaus žentas, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis Aleksandras Liudvikas Radvila, kuris 1633–1652 metais ėjo ir Upytės seniūno pareigas. Jam 1630 metų vasario 9 dieną karalius Zigmantas III Vaza pripažino Jeronimo Valavičiaus laikytas Panevėžio ir Šeduvos pokesijas.

Nepaisant gana aktyvios savo veiklos Žemaitijoje XVII amžiaus pradžioje, Katalikų reformos metu, Jeronimas Valavičius iki šiol nėra susilaukęs nė vieno platesnio apžvalginio straipsnio. Savo karjerą pradėjęs kaip karaliaus Zigmanto III Vazos sekretorius, jis tapo LDK raštininku (1589–1618 metais), vėliau buvo LDK dvaro išdininkas (1600–1605 metais), LDK didysis išdininkas (1605–1618 metais), LDK pakancleris (1618–1619 metais). Jo karjeros viršūnė – 1619 metais po Jono Karolio Chodkevičiaus užimtos Žemaičių žemės

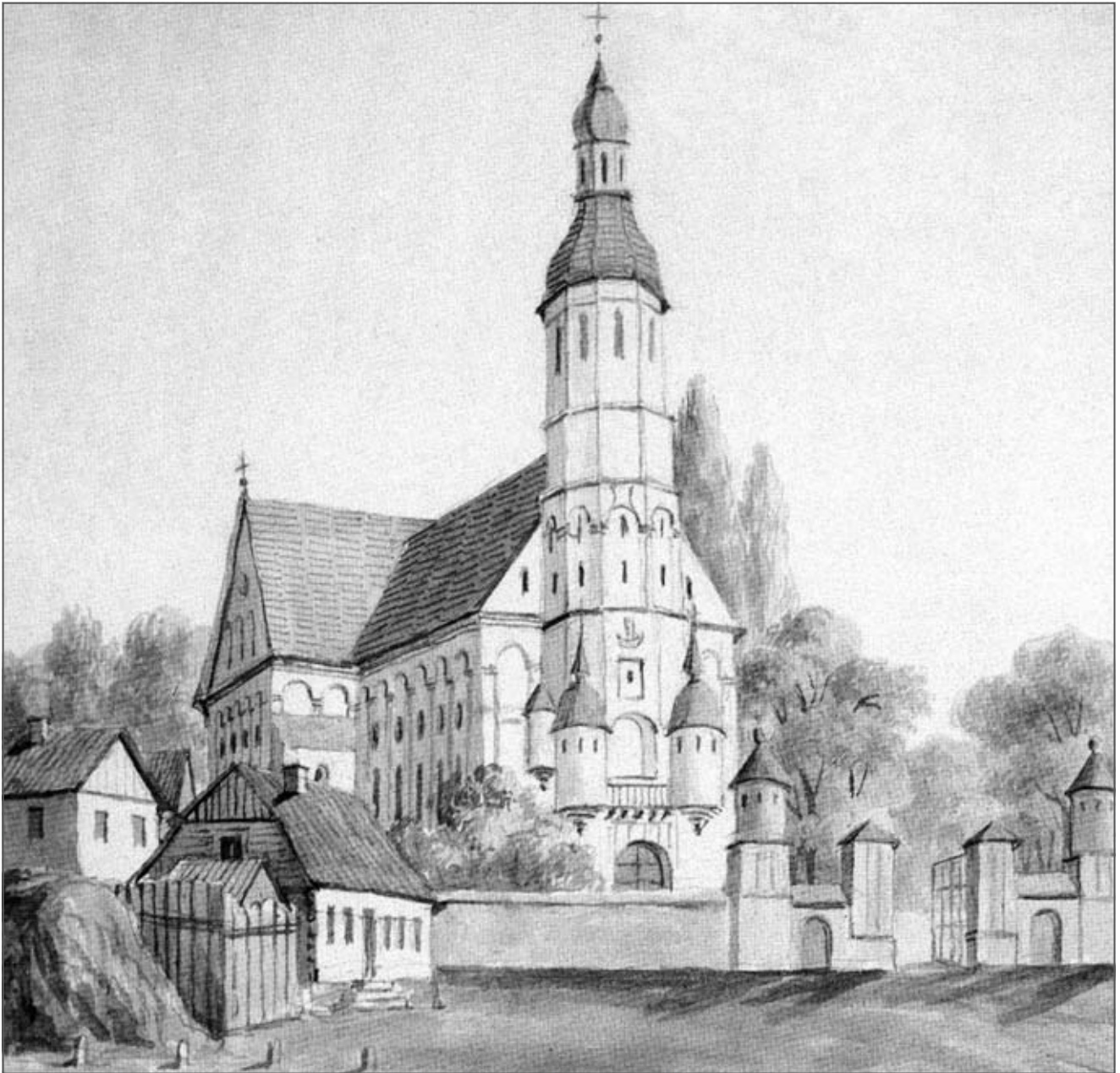
Žemaičių žemės generalinio seniūno Jeronimo Valavičiaus portretas

generalinio seniūno pareigos, kurias jis ėjo iki 1643-ųjų (po jo – Jonas Alfoncas Lackis). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, be šių minėtų reikšmingų pareigų, Jeronimas buvo Rūdninkų ir Kobrino seniūnas. Jis savo pozicijas pamažu įtvirtino ir Žemaitijoje, nes, būdamas LDK notaras, nuo 1598 metų tapo Platelių seniūnu, Pajūrio ir Gandingos tįjūnu. Žinoma, kad 1619-aisiais Jeronimas iš Žemaitijos vėliavininko Jurgio Šemetos ir jo žmonos Apolonijos Oginskytės gavo valdyti iki gyvos galvos jam įkeistą Šiaulėnų valdą. Taip palaiapsniui jis tapo valdytoju labai didelių žemės plotų aplink Šeduvą, Šiaulėnus, Šiaulius ir Tytuvėnus.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Jeronimas, kaip LDK raštininkas, su karaliumi Zigmantu III Vaza vyko į Švediją. Būdamas aktyvus kontrreformacijos narys, jis 1612 metais prašė popiežiaus Pauliaus V Vilniaus universitete įsteigti teisės ir medicinos fakultetus, 1621 metais organizavo Žemaitijos gynimą nuo švedų. Pirmąkart buvo vedęs Barborą Herburtaitę, Santocko kaštelionaitę, su kuria vaikų nesulaukė. Antrąkart vedė Elžbietą Goslavskytę (herbas „Oksza“) iš Lenkijos, Goslavicų ir Bebelno. Ji buvo Bedzino seniūno Kristupo ir Cikovskytės dukra, Krokuvos pakamario sesuo ir LDK iždininko Motiejaus Vainos našlė. Su Elžbieta Jeronimas turėjo sūnų Stanislavą, kuris mirė jaunystėje (tai žinoma iš jo antkapio Moščio bažnyčioje, Lenkijoje) ir dukrą Teklę Oną (1608–1637 metai), 1628-aisiais ištekėjusią už kunigaikščio Aleksandro Liudviko Radvilos (1594–1654 metai), LDK didžiojo maršalkos. Su-

Jeronimo Valavičiaus funduota Tytuvėnų bažnyčia išsaugojo net vėlyvosios gotikos elementų, pirmąkart savo išorės formas

Jeronimo Valavičiaus funduota Šiaulių bažnyčia. Dailininko Napoleono Ordos 1875 metų piešinys

laukės garbingo amžiaus, per 80 metų, Jeronimas Valavičius mirė po 1643-ųjų balandžio 8 dieną parašyto testamento (o ne 1636 metais, kaip rašoma įvairiuose leidiniuose. Tais metais mirė jo žmona Elžbieta). Palaidotas tikriausiai Vilniaus katedros Valavičių koplyčios kriptoje arba šalia sūnaus Moščio bažnyčioje.

Svarbi Jeronimo netikro brolio Andriaus Valavičiaus biografija, nes ji glaudžiai siejasi su Radviliškio, Kelmės kraštų praeitimi. Nuo 1609 metų būdamas Platelių seniūnas ir Dirvėnų tįjūnas, po Bogušo Micutos, 1592–1611 metais, ėjo LDK didžiojo vėliavininko pareigas (po jo – Kristupas Chodkevičius), nuo 1611-ųjų – Žemaičių žemės teismo teisėjo. Būdamas pulkininkas, jis kartu su LDK didžiuoju etmonu Jonu Karoliu Chodkevičiumi 1605 metais dalyvavo Salaspilio (Kircholmo) mūšyje. Buvo žinomas savo bažnytinėmis fundacijoj-

mis Tryškiuose, Telšiuose ir Plateliuose. Jis 1609-aisiais kartu su pirmąja žmona kunigaikštyte Justina Dulskyte (herbas „Przegonia“) už 11000 kapų lietuviškų grašių iš Lietuvos Brastos vaivados Kristupo Zenavičiaus įsigijo Tytuvėnus. Tryškiuose 1614 metais gegužės 1 dieną parašė bažnyčios ir vienuolyno statybos aktą apie ketinimą funduoti bernardinų vienuolyną Tytuvėnuose. Akte teigiama, kad bažnyčia neturinti būti per daug didelė, o vienuolyne galėtų tilpti 12 vienuolių, šie statiniai privalėtų būti gražių proporcijų, puošnūs, nes bažnyčioje Andrius norintis būti palaidotas su žmonomis. Tuo metu ten buvusi medinė Šv. Jurgio bažnytelė ir klebonija buvo perduotos vienuoliams.

Andrius, būdamas bevaikis, mirė dėl podagros priepuolio 1614 metų rugsėjo 7 dieną, nepradėjęs statyti bažnyčios ir vie-

nuolyno. Tytuvėnų dvarą pasidalijo broliai – LDK dvasiškasis referendorius Eustachas, Gardino seniūnas ir pakamaris Paulius ir LDK didysis išdininkas bei raštininkas, Upytės seniūnas, Pajūrio ir Gandingos tįjūnas Jeronimas. Antroji Andriaus žmona Kotryna Goslavskytė, Kristupo ir Onos Jordanaitės dukra, Jeronimo Valavičiaus antrosios žmonos netikra sesuo, netrukus ištekėjo už Alšėnų valdytojo, LDK pakanclerio Povilo Stepono Sapiegos, tačiau 1620 metais atsuntė 60 kapų lietuviškų grašių Andriaus epitafijos marmurinei lentai bei 1000 auksinų bažnyčiai papuošti. Kotryna mirė Simne 1630 metais, palaidota Alšėnų bažnyčioje. Testamentu ji užrašė 300 auksinų Tytuvėnų bažnyčiai. Pats Andrius iš pradžių buvo palaidotas Tytuvėnų Šv. Jurgio bažnyčios rūsyje. Pastačius naują, dabartinę, bažnyčią, Andriaus palaikai perkelti į jos rūšį, 1622–1635 metais jam sukurtas nuostabus antkapinis paminklas, išlikęs iki mūsų dienų. Dailių formų antkapis, rengiamas naudojant brangias medžiagas, taip ir nebuvo baigtas. Jam trūksta epitafinės ir viršutinės dalies. Iš pradžių antkapis buvo įrengtas labai garbingoje vietoje – presbiterijos kairėje pusėje, vėliau perkeltas į šoninę, dešiniąją, navą. Yra žinoma, kad broliai Eustachas ir Paulius Valavičiai 1618 metų sausio 11 dieną sutartimi savo dalį – du trečdalius Tytuvėnų dvaro – perleido Jeronimui Valavičiui, kuris broliams išmokėjo po 10000 auksinų.

Ypatingai svarbios ir reikšmingos Jeronimo Valavičiaus bažnytinės fundacijos. Jo dėka Žemaitijoje pastatyta arba remontuota ir valdovo žemėmis aprūpinta apie 14 parapijų bažnyčių. To meto labai didelės, puošnios Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios statybos įkvėpėjais ir pradininkais minimi Žemaitijos vyskupas Mikalojus Pacas bei Vilniaus vaivada kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, tada laikęs Šiaulių ekonomiją. Jam 1616 metais mirus, statybą tęsė ir 1625 arba 1626 metais užbaigė kitas (skaičiuojant nuo 1622

metų) Šiaulių ekonomijos laikytojas ir pagrindinis šios bažnyčios fundatorius Jeronimas Valavičius (po jo, 1641-aisiais, ekonomijos laikytoju tapo minėtas Jeronimo žentas Aleksandras Liudvikas Radvila). Bažnyčios, kurią Žemaitijos vyskupas Jurgis Tiškevičius pašventino 1634-aisiais, presbiterijoje 1622–1634 metais buvo sukurtas prašmatnus fundatoriaus jungtinis herbas, išlikęs iki mūsų dienų².

Jeronimas Valavičius apie 1636 metus taip pat fundavo Šiaulių ekonomijai priklausiusio Radviliškio Švenčiausiosios Mergelės Marijos Gimimo bažnyčią.

Puikios Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios pagrindiniu fundatoriumi taip pat reikia laikyti Jeronimą Valavičių, nes jis, nuo 1618 metų valdydamas Tytuvėnus, prižiūrėjo ir finansavo bažnyčios ir vienuolyno 1633-aisiais pabaigtą statybą, įdėjo į ją gerokai daugiau (iš viso 15800 auksinų) nei netikro brolio Andriaus Valavičiaus po mirties 1614 metais paliktus 10000 auksinų. Bažnyčią 1635 metais pašventino Žemaitijos vyskupas Jurgis Tiškevičius.

Be minėtų bažnytinių fundacijų, Jeronimas Valavičius Upytės paviete 1621 metais greta Šeduvos parapijos pastatė pirmąją medinę Klovainių Švenčiausiosios Trejybės bažnyčią (nes buvo Klovainių dvaro valdytojas), o 1640-aisiais arba 1642-aisiais (pagal 1646 metais sudarytą Šeduvos inventorių 1643-aisiais) – dabartinę mūrinę Šeduvos Švento Kryžiaus Atradimo bažnyčią. Tai rodo Jeronimo Valavičiaus jungtinio herbo kartušas su inicialinėmis raidėmis: A: (nno) D: (omini) 1640. H (ieronim) W (ołowicz) S (tarosta) Z (mudzki). Lietuviškai tai reiškia: 1640 Viešpaties metais, Jeronimas Valavičius, Žemaičių seniūnas.

Nuo pat Šeduvos bažnyčios pastatymo tikriausiai po minėtu jungtiniu herbu kabėjo iki šių dienų neišlikęs Jeronimo Valavičiaus portretas. Kad toks tuomet įprasto vaizdavimo tipo

Jungtinis Jeronimo Valavičiaus herbas Šeduvos bažnyčios presbiterijoje

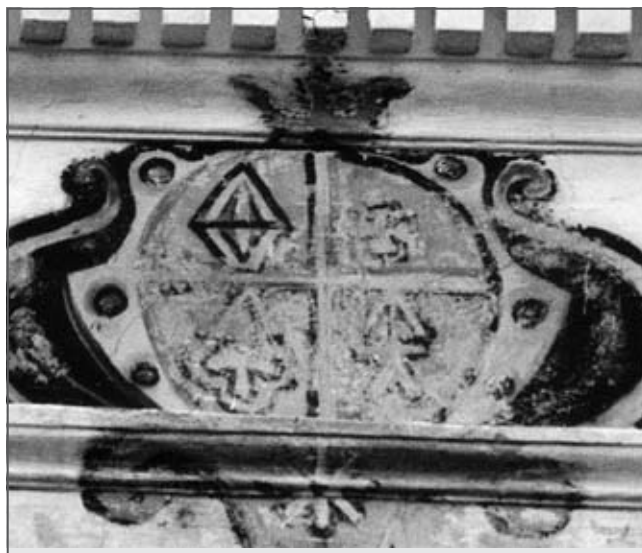

Jungtinis Jeronimo Valavičiaus herbas Šiaulių katedros presbiterijoje

portretas kabėjo, liudija 1675–1677 metais Žemaitijos bažnyčių vizitacijos aktai. Šio straipsnio autorius pabandė nors dalinai atkurti tą portretą, remdamasis Tytuvėnų bažnyčioje esančiu XVIII amžiaus pabaigos Jeronimo Valavičiaus portretu (jo portretas yra ir Klovainių bažnyčioje). Autorius taip pat nustatė, kad Andriaus Valavičiaus jungtinis herbas nuo antkapinio paminklo yra dingęs, tačiau panašų XVIII amžiaus pabaigos jį galima matyti ant Tytuvėnų bažnyčios pagrindinio fasado.

Ką tik pastatyta Šeduvos bažnyčia priklausė prie didžiausių ir gražiausių Žemaičių žemės ir Upytės pavieto bažnyčių. Ji buvo vienanavė (turėjo net devynis altorius), be bokštų ir be dabartinio kryžiaus formos plano (neišlikusių buvusių langų pėdsakų dar galima išžiūrėti navos viduje). Šalia bažnyčios stovėjo medinė varpinė. Svarbiausios bažnyčios rekonstrukcijos, ryškiai pakeitusios jos išorę, prasidėjo po 1799 metų gaisro. Žemaitijos vyskupas Jurgis Tiškevičius 1647 metais įsteigė Šeduvos dekanatą, o 1649-aisiais, vizituodamas Šeduvą, pašventino naująją bažnyčią, kurioje nuo jos pašventinimo iki šių dienų stovi nuostabus Lietuvos dailės paminklas – centrinis ankstyvojo baroko stiliaus altorius, po nesenos restauracijos suspindėjęs visu savo grožiu.³

Tikėtina, kad tinkamą vietą Šeduvos bažnyčioje – nuosta-

Andriaus Valavičiaus jungtinis herbas Tytuvėnų bažnyčios pagrindiniame fasade

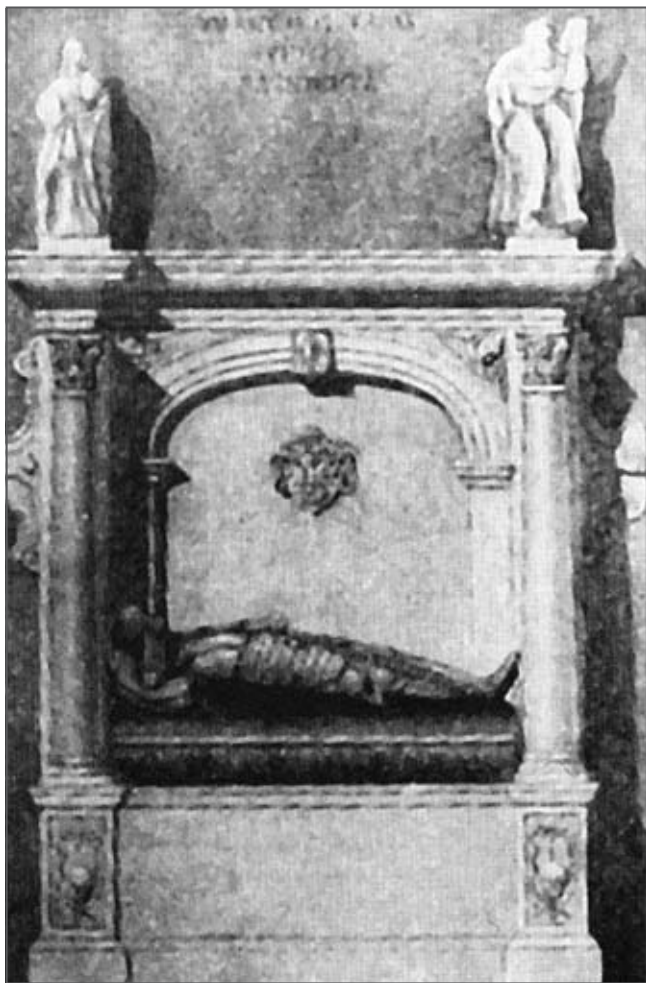
bioje dvasingumo ir meno šventovėje – užims ir šio straipsnio autoriaus atkurtas Žemaičių žemės generalinio seniūno, Šeduvos bažnyčios fundatoriaus Jeronimo Valavičiaus portretas.

PAAIŠKINIMAI

¹Pertvarkant Lietuvos administracinį padalijimą, teismus ir sudarant teismų apygardas, šiaurinė Trakų vaivadijos dalis 1564 metais pavadinta Upytės pavietu. Upytės pilies, vėliau Panevėžio ir Šeduvos karališkųjų dvarų laikytojas buvo vadinamas Upytės seniūnu ir vyriausiuoju teisėju, vykdydžiusiu Lietuvos didžiojo kunigaikščio įsakymus. Tada seniūnui nereikėjo laikyti didesnės kanceliarijos, tarnybinius reikalus nebūtinai atlikdavo pavieto centre, o dažniausiai savo dvaruose.

²Herbe yra inicialinės raidės: H (ieronimus) W (ołowicz) C (apitaneus) S (amogitia). Lietuviškai – Jeronimas Valavičius, Žemaičių seniūnas. Herbas įkomponotas į dešinįjį portalą pagal perdirbtą židinio projektą iš italų architekto Sebastiano Serlio pavyzdžių knygos. Iki 1944 metų Šiaulių bažnyčios altorinėje dalyje, portale ties įėjimu į kairiąją zakristiją, kabėjo Jeronimo Valavičiaus portretas. Jis negrįžtamai žuvo, pataikius bombai į bažnyčią.

³Po altoriaus kolonomis esančiose portretinėse hermose tikriausiai atvaizduota Jeronimo Valavičiaus dukra Teklė Ona su vyru Aleksandru Liudviku Radvila, o altoriaus viršuje, po gloriija, – sūnus Stanislovas.

Andriaus Valavičiaus antkapinis paminklas Tytuvėnų bažnyčioje. XIX a. dailininko Daunoravičiaus piešinys

Autoriaus ir spaudos leidinių nuotraukos

Petras Motiekaitis

PASAULIO REKORDININKAS IŠ MANEITŲ

**20 metų, kai mirė įžymus kraštiečių,
inžinierius-aviamodeliuotojas, išradėjas
Petras MOTIEKAITIS.**

Petras JUKNEVIČIUS

„Kelios mūzos prie lopšio budėjo...“ – stebėjosi 1970 metais „Tiesos“ korespondentas S. Blėda, rašydamas apie P. Motiekaitį. Matyt, tikrai ne viena... Petras Motiekaitis – žymiausias Lietuvos aviamodeliuotojas, pasaulio rekordininkas, inžinierius išradėjas, gamtininkas, fotografas. Didžiausią šlovę jam pelnė paties sukurti aviamodeliai, su kuriais išgarsino ir savo gimtąjį kaimą.

Būsimasis rekordininkas gimė 1920 metų sausio 29 dieną tuometinėje Panevėžio apskrityje, Smilgių valsčiuje, Maneitų kaime (dabar Radviliškio rajonas). Mokėsi Dambavos pradžios mokykloje, Šeduvos progimnazijoje, Panevėžio berniukų gimnazijoje. Jau pradžios mokykloje jis išsiskyrė iš savo vienmečių tuo, kad aistringai mėgo daryti įvairius aitvarus, lėktuvėlius.

Kartą sušaukęs Maneitų kaimo berniukus į būrį, Petras pasiūlė steigti aviamodeliuotojų būrelį. Paaugliai sutiko. Būrelį jie pavadino žuvusių legendinių lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno vardu. Taip 1934 metų pavasarį šiame kaime buvo įkurtas pirmasis Lietuvoje aviamodeliuotojų būrelis. Keturiolikmetis Petras tapo jo pirmininku. Būrelio nariai buvo du broliai Motiekaičiai, trys broliai Pranskėčiai, Vasiliauskas, Dočkas ir kiti.

Berniukai neturėjo nei specialių įrankių, nei medžiagų. Visi išgijo paprastus lenktinius peiliukus, susinešė medžiagų: kas pušinių lentų, kas stalių klijų, rūkomojo popieriaus ir siūlų. Maneitų kaimo rūkoriams teko giliau slėpti rūkomąjį popierių, tėvams nuo vaikų – žirkles...

1935 metais Maneituose įvyko pirmosios aviamodelių varžybos. „Buvo šalta, saulėta 1935 metų sausio pradžia. Maneitų galulaukėje kaimiečiai stebėjo neįprastą vaizdą – keletas kaimo vaikų žaidė jiems nesuprantamą žaidimą. Jie leido aukštyrą kaž- ▶

kokius žaisliukus, kurie sukiniėjosi ore, suko ratus ir palengva leidosi žemyn“, – vėliau prisimins Petras Motiekaitis.

Berniukai rungtyniavo plunksniniais sklandytuvų modeliais. Jie varžėsi, kieno modelis ilgiausiai išsilaikys ir toliau nuskris. Geriausiai sekėsi Alfonsui Pranskėčiui ir Petrui Motiekaičiui. Pasakojama: nugirdę, jog modeliams geriausiai tiktų gandro plunksnos, berniukai tykojo ir jį pagauti...

1935 metų birželio 2 dieną Kaune buvo surengtos pirmosios oficialios Lietuvos aviamodelizmo varžybos. „Deja, apie jas sužinojau tik iš spaudos, jau po varžybų“, – pasakojo P. Motiekaitis 1977-aisiais. O tada „Lietuvos sparnuose“ rašyta: „Nuošaliame Panevėžio apskrityje Smilgių valsčiaus Maneitų kaime yra susiorganizavęs aviamodelistų būrelis, kuriam vadovauja penkiolikmetis entuziastas. Tai nepaprastai gabus berniukas.“

Būreliu susidomėjo Lietuvos aeroklubas. Į Maneitus buvo atvykęs jo atstovas. Aeroklubas 1936 metų rugpjūčio 28–30 dienomis Kaune surengė aviamodelių parodą ir varžybas. Į antrąsias Lietuvos aviamodeliuotojų varžybas susirinko šeši dalyviai. Tarp jų – vienintelis iš periferijos Petras Motiekaitis. Laikinosios sostinės aviamodeliuotojus jis gerokai nustebino, užimdamas pirmąją vietą su scheminiu lėktuvo modeliu. Išsilaikęs ore 80 sekundžių, jo modelis nusileido ant telefono laidų. Už pasiektus rezultatus aeroklubas paskyrė P. Motiekaičiui stipendiją. Tais pačiais 1936-aisiais jis įstojo į Kauno aukštesniąją technikos mokyklą, kurią baigęs 1941 metais, įsigijo inžinieriaus-mechaniko specialybę.

P. Motiekaičiui išvykus į Kauną, Maneitų vaikinukai nenusiminė. Būrelio vairą perėmė Petro bičiulis Alfonsas Pranskėtis. Vasarą grįžęs atsostogų, Petras pasiūlė būrelio nariams pasidaryti tikrą sklandytuvą. Entuziastai kibo į darbą. Triušas iki išnaktų davė rezultatų: per mėnesį nediduko sklandytuvo griaučiai buvo sumontuoti. Sparnus aptraukė popieriumi nuo cementinių maišų. Kaimo moterėlės stebėjosi paauglių pagamintu „araplanu“ ir baiminosi, kaip jis skris nešventintas...

Sklandytuvo bandyti vaikinai pasikvietė aeroklubo lakūną, Nidos sklandymo mokyklos instruktorių G. Miliūną. Šis irgi nemanė, kad čia bus kas nors rimta, todėl nepasiėmė amortizatoriaus. Bet 45 kilogramus sveriantis „Moti“ buvo nugabentas ant Raginėnų piliakalnio. Aštuonių vyrų timpltelėtas, sklandytuvą nuskriejo keletą metrų.

Būdamas Lietuvos aeroklubo stipendininkas, Petras Motiekaitis 1938 metais baigė Nidos sklandymo mokyklą ir tapo sklandytoju „B“ pilotu. 1938–1939 metais jis baigė lakūnų apmokymo kursus, veikusius prie Lietuvos aeroklubo, ir savarankiškai skraidė mokomaisiais lėktuvais.

1939-ųjų liepos 4–8 dienomis Suomijoje, sklandymo mokyklos Jamijarvio aerodrome, vyko tarptautinės aviamodelizmo varžybos. Lietuvai atstovavo trys aviamodeliuotojai. Tarp jų buvo ir P. Motiekaitis su modeliu „Sakalas“. Jam teko dalyvauti ir Pabaltijo varžybose Kaune 1939 metais. Tada buvo užfiksuoti neoficialūs Lietuvos rekordai: išsilaikymo – 11 minučių 30 sekundžių (A. Pranskėtis), nuotolio – 5,5 kilometro (P. Motiekaitis). Apie dalyvavimą pirmojoje tautinėje olimpiadoje A. Pranskėtis prisimena: „Kartu su P. Motiekaičiu gynėme Maneitų k. aviamodeliuotojų būrelio garbę (...) P. Motiekaičiui atiteko

Petras Motiekaitis su žmona Regina. Šiauliai, 1949 m.

olimpiados bronzos medalis. Aš turėjau tenkintis 5-ąja vieta.“

1941-aisiais P. Motiekaitis pradėjo dirbti inžinieriumi-konstruktoriumi Kauno karo aviacijos dirbtuvėse. Prasidėjus karui, gyveno pas tėvus. Pokario metais dirbo Panevėžio miesto statybinėse organizacijose. 1945-aisiais jis atgaivino aviamodeliuotojų būrelį Panevėžio berniukų gimnazijoje. Tai buvo pirmasis toks būrelis respublikoje pokario laikotarpiu. 1947-aisiais P. Motiekaitis dalyvavo pirmosiose Lietuvos TSR aviamodeliuotojų varžybose ir tapo prizininku. Tų pačių metų rugpjūčio 11–13 dienomis vykusiose XVI sąjunginėse aviamodelizmo varžybose Lietuvai atstovavo A. Pranskėtis, K. Juozaitis ir P. Motiekaitis. Pastarasis su modeliu „Termikas-2“ pagerino oficialų Lietuvos TSR rekordą – aviamodelis ore išbuvo 17 minučių. P. Motiekaitis buvo įtrauktas į TSRS rinktinę. Aviamodelį „Termikas-2“ jis padovanojo Maskvos jaunųjų technikų stočiai.

1948 metais Petras Motiekaitis dirbo Lietuvos TSR Osoaviachimo centro taryboje inspektoriumi-lakūnu. Tuo pat metu jis sėkmingai dalyvavo TSRS sklandytuvų modelių čempionate. Jo modelis „Albatrosas-13“ išsilaikė ore 2 valandas ir 2 minutes, nuskrido 27 kilometrus. Petras Motiekaitis tapo TSRS čempionu.

Nuo 1949 metų P. Motiekaitis – šiaulietis. Įsidarbino „Elnio“ odos ir avalynės kombinate. Iš pradžių dirbo mechaninio skyriaus viršininku, o nuo 1950-ųjų – vyresniuoju konstruktoriumi, vėliau – skyriaus viršininku, konstravimo biuro viršininko pavaduotoju, vėl vyresniuoju konstruktoriumi. 1949-aisiais jis trečią kartą dalyvavo visasąjunginėse pirmenybėse ir pasiekė du TSRS rekordus, tuo metu prašokusius ir pasaulio rekordus: su sraigtasparnio modeliais – skridimo trukmės rekordą (2 minutės ir 2 sekundės) ir nuotolio (890 metrų).

Inžinierius 1937, 1952 ir 1957 metais sukonstravo, padarė tris sportinius sklandytuvus. Pirmąjį „Moti-1“ jau minėjome. 1952 metais Šiauliuose buvo baigtas antras jo konstrukcijos sklandytuvas „Moti-2“, kuriuo šiauliečiai sklandytojai atliko 2000 skrydžių. Jo sukonstruotas dvivietis sklandytuvas „Moti-3“ buvo rekonstruotas į motorizuotą.

1963 metų liepos 6 dieną Petras Motiekaitis pasiekė du pirmuosius oficialius pasaulio rekordus. Jo sraigtasparnio modelis su gumos varikliu „Libele-4“ išsilaikė ore 12 minučių ir 2

sekundes, nuskrido 889 metrus. Viršyti du pasaulio rekordai: vengro G. Egervario – 4 minutėmis ir italo G. Pelegio – nuotolio. Nuo to laiko inžinierius aktyviai įsijungė į pasaulio rekordų šturmą. Sėkmingi buvo 1966–1967 metai. Dauguma jo rekordų pasiekti Kyviškėse. 1967 metais vėl pasiekti du pasaulio rekordai: „Libele-10“ nuskriejo 1753 metrų ir pasiekė 246 metrų aukštį. Prasidėjo ilgametė neakivaizdinė P. Motiekaičio kova su italu G. Pelegiu. 1968 metais helikopterio modelis „Maneитай-2“ 50 metrų atstumą prieš vėją įveikė per 2,7 sekundės, o pavėjui – per 2 sekundes ir išvystė 78,3 kilometro per valandą greitį. Tai buvo naujas pasaulio rekordas.

Naujas pasaulio rekordas pasiektas ir 1969 metais: sraigtasparnio su gumos varikliu modelis 50 metrų atkarpoje išvystė 90,8 kilometro per valandą greitį. Inžinieriaus 50-ojo jubiliejaus proga 1970 metų pradžioje vietinė spauda rašė, kad P. Motiekaitis yra pasiekęs 11 pasaulio, 15 TSRS ir 19 respublikos aviamodelizmo rekordų. Tokių laimėjimų tuo metu neturėjo nė vienas Lietuvos sportininkas.

Tais pačiais metais Petras Motiekaitis vėl pagerino pasaulio rekordą. Šį kartą lėktuvų modelių su gumos varikliu klasėje: modelis „Lituania“ 50 metrų nuotolį prieš vėją įveikė per 1,55 sekundės, o pavėjui – per 1,45 sekundės. Vidutinis greitis – 120,13 kilometrų per valandą. Sraigtasparnio „Maneитай-4“ modelis išvystė 144,23 kilometro per valandą greitį. 1971 metais jo aviamodelis „Lituania-2“ pasiekė 144,9 kilometro per valandą greitį. 1973 metais modelis „Libele-10“ įveikė 5006 metrų nuotolį. Tais metais P. Motiekaitis pateko į geriausių respublikos sportininkų dešimtuką. 1975-aisiais jo sraigtasparnio su gumos varikliu modelis pasiekė naują aukščio rekordą – 820 metrų. 1981 metais P. Motiekaitis išbandė jėgas hidrolėktuvų modelių su gumos varikliu klasėje. Jo modelis 50 metrų distancijoje išvystė 72,1 kilometro per valandą greitį.

Per savo gyvenimą Petras Motiekaitis pasiekė 16 pasaulio ir 22 TSRS rekordus.

O koks jis buvo tiesioginiame darbe?

Nuo 1949 metų iki gyvenimo pabaigos šis kraštievis dirbo „Elnio“ kombinate. Čia atsiskleidė jo inžinieriaus novatoriaus talentas. Jis įvedė daug pataisų į technologiją, kūrė naujus mechanizmus, pateikė per šimtą racionalizacinių pasiūlymų. Bendradarbiai juokaudavo: jeigu į vieną vietą būtų sunėsti visi jo patobulinti įrenginiai, visiems sustatyti reikėtų didžiulio cecho. Kietų odų mirkymo ceche buvo panaudotas jo sukonstruotas automatinis konvejeris, kuris odas pamerkia į kalkių duobę. Iki tol darbininkai viską darydavo rankomis. Kietų odų rauginimo ceche jie turėdavo lįsti į patį rauginimo būgną. Inžinierius P. Motiekaitis sukonstravo mechanizmą, kuris tą darbą atliktų automatiškai. Daug jo išradimų įdiegta ir kituose cechuose. Galima paminėti chromo odų dažymo ir džiovavimo agregatą, daugelio sekcijų rėmą chromo odoms tempti, mechanizuotą peilį odai pjaustyti ir kita.

Neatsitiktinai tuometinė TSRS lengvosios pramonės ministerija Petrą Motiekaitį pripažino geriausiu racionalizatoriumi.

Jis žurnalistui R. Budriui kartą prasarė: „Kai baigiau Šeduvos gimnaziją, vienodai traukė ir gamta, ir technika. Bet negalėjo vis dėlto technika.“ Tačiau neliko pamištas ir pomėgis

Iš Petro Motiekaičio gimtosios sodybos Maneitų kaime beliko klėties pamatų žymės

Čia, išsikėlus iš vienkiemio, gyveno Petras Motiekaitis

gamtai. Juo labiau kad nuolatinis, ilgalaikis modelių gamybos procesas – darbas blogai vėdinamose patalpose, klijų ir acetono kvapai bei garai – turėjo įtakos konstruktoriaus sveikatai. Gydytojai pastebėjo įtartinas dėmeles plaučiuose ir paratė dažniau būti gamtoje. Tad Petras Motiekaitis ne vieną vasaros dieną praleisdavo laukuose, kaskart parsinešdamas trofėjų – drugių. Jau 1971 metais jis buvo surinkęs 120 rūšių dieninių ir tiek pat rūšių naktinių drugių kolekciją. Joje buvo ir keletas Lietuvoje retai užtinkamų, pavyzdžiui, Pararge šeimos drugys *Megaere*. Iš viso P. Motiekaitis surinko 460 dieninių ir naktinių drugių kolekcijų.

Domėjimasis drugiais paskatino jį kreiptis į akademiką, profesorių Tada Ivanauską. Per 18 susirašinėjimo metų inžinierius parašė T. Ivanauskui 68 laiškus. Jie saugomi Mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje (F. 300). Šiaulietis D. Balčiūnas padarė jų kopijas. Jos saugomos Šiaulių P. Višinskio bibliotekoje. Su profesoriumi T. Ivanausku inžinierius buvo susitikęs vienintelį kartą – 1967 metų gruodžio 16 dieną, kai jis dalyvavo akademiko 85 metų jubiliejaus iškilmėse.

Beveik 37 metus P. Motiekaitis tyrė drugius Šeduvos miš-

kuose, valandų valandas praleido Gubernijos (Vinkšnėnų) miške prie Šiaulių. Jis sukonstravo lengvą elektros generatorių, padedantį gaudyti naktinius drugius atokiau nuo gyvenviečių esančiose miško aikštelėse. Jo bendražygis S. Gliudys rašė, kad palankią naktį per tris valandas buvo sugauta per 70 naktinių drugių rūšių. Naktiniai tyrimai Vinkšnėnų miške parodė, kad čia veisiasi per 300 drugių rūšių. Dėl to miškas buvo paskelbtas entomologiniu draustiniu. Čia aptikti reti drugiai: reliktiniai sprindžiai, saturnijos, margieji satyrai, šiauriniai dirvinukai ir kiti.

Dar viena P. Motiekaičio aistra – fotografija. Jis fotografavo drugius. Inžinieriui priklauso du išradimai fotografijos sferoje: išrado spalvotos nuotraukos gamybos būdą, padedant dviem filtrams ir dviem užsklandoms, bei spalvų koregavimo ir spalvotų nuotraukų spaudimo aparatą. O kiek naktų nemiegota fotografuojant, kaip iš lėliukės išsiriti drugys... Tik nepaprastai gamtą mylintis žmogus gali turėti tiek kantrybės. Ne veltui apie savo pomėgį P. Motiekaitis yra pasakęs: „Aviamodelizmas ir bičiulystė su gamta.“

1962 metais Politinės ir mokslinės literatūros leidykla 25 tūkstančių egzempliorių tiražu išleido jo drugių spalvotų atvirukų rinkinį. Inžinieriui kilo sumanymas parašyti knygą. 1971 metais Šiaulių miesto laikraštis „Raudonoji vėliava“ rašė, kad P. Motiekaičio knyga „Lietuvos drugiai“ jau atiduota „Minties“ leidyklai. Deja, nežiūrint ir profesoriaus T. Ivanausko pagalbos, knyga dienos šviesos neišvydo. Gal savo vaidmenį atliko ir nepalanki R. Kazlausko recenzija...

Jo straipsnius apie aviaciją spausdino „Sparnai“, „Krylja rodyn“, „Modelist-konstruktor“. Kartu su A. Pranskėčiu 1957 metais P. Motiekaitis išleido knygą „Jaunasis aviamodelistas“. Inžinierius buvo aktyvus „Mūsų gamtos“, „Mūsų girių“, „Technika molodiožy“ ir kitų žurnalų fotokonkursų dalyvis.

Jis 1968 metais apdovanotas „Garbės ženkle“ ordinu, 1983-aisiais – TSRS SDAALR „Garbės ženklu“. Beje, šio apdovanojimo pažymėjimą pasirašė triskart Tarybų Sąjungos didvyris A. Pokryškinas. Ne kartą P. Motiekaitis apdovanotas ir Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo garbės raštais.

Dar 1965 metais P. Budrys pastebėjo, kad tai „paprastas žmogus (...) sakydamas „paprastas“, noriu pabrėžti, kad tai nuoširdus, kuklus, savo darbe atkaklus ir, kas svarbiausia, labai nuoseklus žmogus.“ O 1976-aisiais žurnale „Nemunas“ A. Dargis rašė, kad P. Motiekaitis nepanašus į pasaulio rekordininką, todėl niekas neprašo jo autografų, nuotraukų, neįkyri kamantinėjimais apie gyvenimo būdą bei ateities planus. Jo kambaryje niekas neprimena, kad čia gyvena 16 pasaulio rekordų autorius. Pasaulyje žinomas rekordininkas iki 1983 metų gyveno pusiau barakiniam name (Birutės 3), kambaryje susikalęs aukštą narvą – fotolaboratoriją, dirbo sandėliuke. Paskutiniuosius gyvenimo metus jis praleido S. Nėries gatvėje (Nr. 8).

Petras Motiekaitis mirė 1988 metų sausio 21 dieną. Palaidotas Šiauliuose, Donelaičio gatvės kapinėse. Prie kapo – kuklus paminklas, nes tokio pageidavo pats inžinierius.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

ARBAČIAUSKAS, A. Aviatoriai pirmojoje Lietuvos tautinėje olimpiadoje. *Sparnai*. 1989, nr.1, p. 24–25.

AUKŠTUOLIS, P. Mūsų jubiliasas. *Sparnai*, 1970, Nr.1, p. 7.

AUKŠTUOLIS, P. Šiauliečio rekordai neįkandami. *Sparnai*, 1971, rugsėjo 7.

Aviamodelizmas. V., 1988, p. 1–4.

BALAIŠIS, E. Mūzos budėjo. *Švyturys*, 1983, nr. 17, p. 28–29.

BALAIŠIS, E. Kiek mūzų budėjo. *Gimtas kraštas*, 1981, liepos 23.

BALČIŪNAS, D. Iš paukščių ir vabzdžių mokėsi skraidyti. *Šiaulių kraštas*, 1995, vasario 2.

BALČIŪNAS, D. Juos vienijo ne tik laišakai.... *Raudonoji vėliava*, 1986, balandžio 3.

BALČIŪNAS, D. *Šiauliečio inžinieriaus Petro Motiekaičio susirašinėjimas su akademiku, profesoriumi Tadu Ivanausku*. 1951–1969. – [Mašinraštis]. Šiauliai, 1985.

BALČIŪNAS, J. *Sklandytojų skrydžiai*. V., 1978, p. 86–88.

BLĖDA, S. Kelios mūzos prie lopšio budėjo.... *Tiesa*, 1970, vasario 3.

BUDRYS, R. *Gyvos žemės mintys*. V., 1966, p. 83–99.

BUDRYS, R. Logoritmė linuotė ir skėtės gyvenimas. *Pergalė*, 1965, nr. 10, p. 123–131.

DARGIS, A. Du pasakojimai. *Nemunas*, 1976, nr. 10, p. 38–41.

DOVYDAITIS, V. Vaikinas iš Maneitų. *Sparnai*, 1968, balandžio 12.

GLIAUDYS, S. Tas plevėnimas drugio. *Raudonoji vėliava*, 1978, bal. 12.

GLIAUDYS, S. Visa savo prigimtimi – gamtininkas. *Šiaulių naujienos*, 1989, kovo 18.

JUKNEVIČIUS, P. *Pasaulio rekordininkas iš Maneitų. Kraštiečiai-4*. Panevėžys, 1966, p. 7–8.

KAZLAUSKAS, R. Žirgeliai, drugeliai ir „Libello“. *Mūsų gamta*, 1988, nr. 6, p. 19.

LIEKIS, A. *Laimingi žmonės*. V., 1973, p. 26–41.

Motiekaičio Petro asmens fondas. Šiaulių apygardos archyvas. F. 858.

MOTIEKAITIS, Petras. *Lietuvių enciklopedija*. T. 37. Boston, 1985, p. 413.

MOTIEKAITIS, Petras. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 8. V., 1981, p. 19.

MOTIEKAITIS, Petras. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 2. V., 1968, p. 638.

MOTIEKAITIS, Petras. *Tarybinė lietuviškoji enciklopedija*. T. 3. V., 1987, p. 151.

MOTIEKAITIS, Petras. Ilgas kelias iki rekordo. *Sparnai*. 1977, nr. 1, p. 18–19.

MOTIEKAITIS, Petras. Neakivaizdinė kova su italu G. Pelegiu. *Sparnai*, 1977, nr. 3, p. 18–19.

NAVAITIS, V. *Lietuvos rekordai*. V., 1993, p. 142.

PLECKIS, L. Sparnai paklūsta atkakliems. *Komjaunimo tiesa*, 1981, liepos 11.

MOTIEKAITIS, Petras (1920–1988). – [Lankstinukas]. Šiauliai, 1989.

MOTIEKAITIS, Petras. *Mokslas ir technika*, 1986, nr. 2, p. 1.

MOTIEKAITIS, Petras. *Raudonoji vėliava*, 1988, sausio 22.

PIVORIUS, K. Augo Maneituose berniukas. *Lietuvos pionierius*, 1968, kovo 1.

PRANSKĖTIS, A., JUKNEVIČIUS, J. Pasaulio rekordininkas. *Komjaunimo tiesa*, 1964, kovo 17.

PRANSKĖTIS, A. Mažosios aviacijos trisdešimtmetis. *Tiesa*, 1965, gruodžio 5.

POCIŪTĖ, U. Aviamodelizmo sporto rekordininkas, aistringas fotografas, gamtos tyrinėtojas. *Šiaulių kraštas*, 1995, vasario 3.

STANELIS, A. Pasaulio rekordininkas gyvena Šiauliuose. *Raudonoji vėliava*, 1963, rugpjūčio 10.

**Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-
draustinio fondo nuotraukos**

VADAKTŲ LAUKAS

Livonijos kronikoje, kurią parašė Hermanas Vartbergė, yra daug informacijos apie XIV šimtmečio Lietuvos administracinę struktūrą bei gyvenviečių išsidėstymą. Čia minima ir to meto vietovardžiai. Tarp jų – VADAKTAI, kurie siejasi su Radviliškio kraštu.

Vadaktų (Radviliškio rajonas) dvarvietė

Vadakties upelis prie Vadaktų (Radviliškio rajonas)

Egidijus PRASCEVIČIUS

XIV šimtmečio antrojoje pusėje Lietuva atsidūrė dviejų valstybių – Livonijos ir Prūsijos ordinų – gniaužtuose. Kryžiuočiai žiauriai puolė Lietuvą, o ypač Žemaitiją ir Upytės žemę. Nevėžio upės pakrančių gyvenamosios vietovės buvo naikinamos ir plėšiamos, planingai siekiant atkirsti Žemaitiją nuo visos Lietuvos. Upytės žemei, esančiai Nevėžio aukštupyje, kliuvo sunkus išbandymas, atremiant Livonijos ordino puolimus. Ją Livonijos kariuomenė puolė 1363 (du kartus), 1365, 1367, 1368, 1370, 1371 metais. 1372-aisiais karo žygis buvo surengtas vasarą, rugpjūčio mėnesį, tuo pat metu, kai Prūsijos kariuomenė net dešimt dienų plėšė žemes Nevėžio ir Neris žemupiuose. Rugpjūčio 15 dieną Livonijos kariuomenė, vedama krašto maršalo Andrejaus iš Štenbergo, į Upytės žemę įsiveržė ties Minioniais (dabartinės Panevėžio apylinkės). Žygiavo per visą Upytės žemę plėšdami, niokodami ir degindami. Vėliau leidosi Nevėžio pakrantėmis žemyn, puldami plačias apylinkes abiejose Nevėžio pusėse. Aštuntą dieną prieš kariuomenę, sugrįžusi į Nevėžio aukštupį, nuniokojo Švaininkų, Prievačkos ir Nevėžninkų laukus. Hermanas Vartbergė Livonijos kronikoje rašo: „(..) Aštuntas pastovis buvo Eglaičiuose (Egglaythe), iš kur buvo nusiaubti laukai: Švaininkai (Swanike), Prievačka (Prewaysike) ir Nevėžninkai (Nevesenike). Devintas sustojimas buvo Žalvaičiuose (Salweythe super Newe-

se), nuniokotas laukas vadinasi Vadaktai (Vadachte)“.

Šiame straipsnyje siekiama išnagrinėti 1372 metų Livonijos kariuomenės žygio maršruto pabaigą ir lokalizuoti žygio aprašyme minimas vietoves Egglaythe, Swanike, Prewaysike, Nevesenike, Salweythe ir Vadachte.

Autoriams, rašiusiems apie 1372 metų Livonijos kariuomenės žygį, Egglaythe vietovės lokalizuoti nepavyko. Nevėžio aukštupyje, Krekenavos–Panevėžio ruože, gyvenamosios vietovės tokiu pavadinimu nėra. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad Naujamiesčio apylinkėje yra upelis Eglaitis, Šuojos dešinysis intakas, kuris įteka į Šuoją netoli Prievačkos, ties Bučių kaimu. Tikėtina, kad 1372 metais prie šio upelio Livonijos kariuomenė buvo įsirengusi stovyklavietę – aštuntą pastovį.

Swanike vietovė neabejotinai sietina su Švaininkais, kurie yra prie Šuojos upės, šalia kelio Panevėžys–Šiauliai. Iš 1555 metų Valakų reformos dokumentų matyti, kad Švaininkais XVI šimtmečio viduryje buvo vadinama plati apylinkė prie Šuojos upės. Tuo metu čia buvo įkurti net du gatviniai Švaininkų kaimai, o dar buvo ir Švaininkų dvaras. Livonijos kronikoje 1372 metais Swanike minimas kaip laukas, o tai reikštų gana plačią teritoriją. Upytės žemė jungė keliolika laukų. Atrodo, kad Švaininkai (Swanike)

XIV šimtmečio viduryje buvo išsidėstę Šuojos upės aukštupyje.

Prewaysike sietina su Prievačkos kaimo pavadinimu. Šis kaimas yra Šuojos upės žemupyje, greta Liberiškio dvaro, Panevėžio rajone. Prievačka (Prewaysike) Livonijos kronikoje apibūdinama kaip laukas, tai vėlgį rodo plačią teritoriją. Į šiaurės vakarus nuo Kiršino ir Šuojos santakos yra didelis Prievačkos miškas, todėl atrodo, kad Prievačkos laukas apėmė Šuojos upės žemupį. 1370 metais Livonijos kariuomenė Prievačką plėšė net dvi paras, tad galima manyti, kad Prievačkos laukas buvo didesnis nei kiti, apėmė ir nemažą Kiršino upės žemupio dalį.

Nevesenike vietovė gerai žinoma – tai Nevėžninkai. 1555 metais, vykdant Valakų reformą, buvo įkurti du gatviniai Nevėžninkų kaimai. Iš istorinių šaltinių žinomi net trys Nevėžninkų dvarai. Nevėžninkų laukas apėmė plačią apylinkę abipus Nevėžio, aukščiau dabartinio Naujamiesčio.

Salweythe taip pat nesunkiai lokalizuojama vietovė. Netoli Panevėžio, Nevėžio dešiniajame krante, yra Pažalvaičių kaimas. Vietovardžio priešdėlis „pa“ rodo, kad šioje vietoje galėjo būti upelis Žalvaitis ar Žalvaitė arba panašaus pavadinimo pelkė – kaip upė Juosta ir Pajuostė. Lietuvių hidronimų etimologijos žodyne nurodyta, kad Panevėžio apylinkėje yra pieva Žalvaitė. Todėl nekyla abejonių, kad 1372 metais minima vietovė Salweythe sietina su Žalvaite, Pažalvaičiais, kurie yra arti kelio, eįsio iš Upytės į Livoniją.

Vadachte vietovė paprastai siejama su Vadaktų miesteliu, esančiu Radviliškio rajono Sidabravo apylinkėje. Abiejose pokario metų Lietuvos enciklopedijose nurodyta, kad būtent šie Vadaktai yra minimi 1372 metais. Vadaktų gyventojai 1997 metais paminėjo savo miestelio 625 metų jubiliejų.

Minėtoje kronikoje, 1372 metų Livonijos kariuomenės žygio aprašyme, apie Vadaktus nurodoma: „(...) nuniokotas laukas vadinasi Vadachte“. Labai svarbu, kad ši vietovė apibūdinama kaip laukas. Tai neabejotinai rodo, kad Vadaktais tuo metu buvo vadinama plati apylinkė. XIV šimtmečio antrojoje pusėje lauko sąvoka reiškė tam tikrą administracinį vienetą, kuris įeidavo į žemės, šiuo atveju Upytės žemės, sudėtį. Kur buvo ir kokią teritoriją užėmė Vadaktų laukas XIV amžiaus antrojoje pusėje, nelengva nustatyti. Tačiau, detaliam išnagrinėjus visų Livonijos kariuomenės žygių į Upytės žemę aprašymuose minimus ano meto bei dabartinius vietovardžius, galima atsekti Upytės žemės administracinę struktūrą.

1372 metais minimas laukas Vadachte pirmiausia sietinas su Vadakties upe, dešiniuju Nevėžio intaku. Vadaktis išteka ties Būdais (Radviliškio rajonas), septyni kilometrai nuo Vadaktų miestelio, esančio Sidabravo apylinkėje. Įteka į Nevėžį netoli Vadaktėlių (Panevėžio rajonas). Upės ilgis – 19 kilometrų. Prie Vadakties upės arba arti jos šiuo metu yra Vadaktų miestelis – Sidabravo apylinkė, Vadaktų kaimas – Krekenavos apylinkė ir Vadaktėlių kaimas – Naujamiesčio apylinkė. Pasirodo, anksčiau gyvenamųjų vietų, vadinamų Vadaktais, arti Vadakties upės buvo dar daugiau. 1923 metų Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, čia buvo Vadaktėlių dvaras, Vadaktėlių bažnytkaimis, Vadaktų dvaras, Vadaktų bažnytkaimis ir dar vienas Vadaktų dvaras. O štai Kauno gubernijos gyvenamųjų vietovių sąrašo duomenimis, 1902 metais buvo net aštuonios gyvenamosios vietovės, pava-

dintos Vadaktais: Naujamiesčio valsčiuje – Vadaktų didysis dvaras su 38 gyventojais, Vadaktų gyvenvietė su 8 gyventojais ir Vadaktų malūnas su 7 gyventojais; Krekenavos valsčiuje – Vadaktų dvaras su 79 gyventojais, Vadaktų sodyba su 35 gyventojais, kita Vadaktų sodyba su 10 gyventojų ir dvi Vadaktų gyvenvietės – vienoje gyveno 56, o kitoje – 12 žmonių. Taigi XX amžiaus pradžioje Vadaktų buvo gana daug, tačiau seniausi iš jų yra dvarai. Juos tenka plačiau panagrinėti.

Iš istorinių šaltinių žinomi net keturi Vadaktų dvarai: Vadaktų didysis dvaras, Vadaktų Vytautinės dvaras, Liaudos Vadaktų dva-

Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos generalinio štabo žemėlapis, kuriame pažymėtas Vadaktų dvaras su apylinkėmis (Gut Wodokty)

ras ir Vadaktų dvaras, buvęs prie Vadakties ir Nevėžio santakos. Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos generalinio štabo 1915 metų žemėlapiuose visi tie dvarai yra pažymėti. Trys buvo Nevėžio dešiniajame krante, netoli Vadakties ir Nevėžio santakos, o ketvirtasis – Vadakties upės aukštupyje.

Vadaktų didysis dvaras buvo prie kelio Naujamiestis–Krekenava, Nevėžio dešiniajame krante, prie Taurupio ir Nevėžio santakos. Išliko dvaro sodybos parko želdiniai. Manoma, kad 1773 metais šio dvaro savininku tapo Kuršo kunigaikštis Petras Bironas. Vėliau dvaras perėjo P. Birono sesers, kuri ištekėjo už Grothuso, nuosavybėn. Spėjama, kad P. Bironas pastatė dvare medinę koplyčią. Praėjus kuriam laikui, dvaro savininke tapo Bironaitė, kuri buvo ištekėjusi už grafo Kopanskio. 1857 metais dvare buvo spirito varykla ir malūnas. XIX šimtmečio antrojoje pusėje šio dvaro savininkai – Izabelė ir Ivonas Kopanskiai, kurie 1880 metais suremontavo koplyčią. Pastaroji 1910 metais buvo perstatyta. Šalia jos susiformavo Vadaktėlių bažnytkaimis. 1902 metais šiame dvare gyveno 38, 1923 metais – 56 gyventojai. Šio šimtmečio pradžioje šalia dvaro driekėsi Padvarninkų kaimas. Per Nevėžio upę buvo du tiltai, prie vieno iš jų – vandens malūnas. Dabar ši vietovė vadinama Vadaktėliais.

Vadaktų Vytautinės dvaras buvo prie kelio Naujamiestis–Krekenava, Nevėžio dešiniajame krante, netoli nuo Šventupio ir Nevėžio santakos. Išliko dvaro sodybos parkas. 1857 metais dvare stovėjo spirito varykla ir malūnas. 1902 metais gyveno 79, 1923 metais – 39 gyventojai. Buvo tiltas per Nevėžio upę, vandens malūnas. Vietovė ir dabar vadinama Vadaktais.

Buvusiame Leonardavos (Vadaktų) dvare (Panevėžio rajonas)

Vadaktėlių dvaro (Panevėžio rajonas) parko alėja su pastatų liekanomis

Vadaktų dvaras (trečiasis) buvo Nevėžio dešiniame krante, šalia kelio Naujamiestis–Krekenava. Išliko dvaro parkas Svirnupio upelio pakrantėje. Pavadinimas pasikeitęs – vietovė vadinama Ūdrais.

Liaudos Vadaktų dvaras buvo Vadakties upės aukštupyje, kairiajame krante, apie 12 kilometrų į vakarus nuo Vadakties ir Nevėžio santakos, Radviliškio rajone. Dvaras minimas nuo 1566 metų. Tais metais kanauninko Mikalojaus Daukšos tėvas Baltramiejus užrašė savo žmonai Uršulei Daugintaitei dvarėlį Liaudoje prie Vadakties upelio. 1600 metais dvarą valdė Stanislovas Daukša. 1797 metais dvaro savininkai Juozas ir Bogumila Juodkevičiai pastatė medinę bažnyčią, o 1883 metais Agota ir Zigmantas Liudkevičiai – mūrinę, prie jos ėmė kurtis bažnytkaimis. Dvare 1902 metais gyveno 35 žmonės, 1923 metais – 71 gyventojas. Bažnytkaimis 1923 metais turėjo 83 gyventojus.

Istorikas Petras Juknevičius mano, kad buvo dar ir penktas Vadaktų dvaras – prie Šventupio ir Nevėžio santakos. Šioje vietoje dabar yra Leonardavas. Tai buvęs dvaras, kurio pavadinimas galėjo būti pakeistas dar XIX šimtetyje.

Nagrinėjant Vadaktų vietovardžius, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Nevėžio kairiajame krante, toliau Krekenavos, yra Vadaktų miškas. Jis tęsiasi nuo Vadaktų didžiojo dvaro iki Vadaktų Vytutinės dvaro, todėl nekyla abejonių, kad dalis tų dvarų žemių buvo ir kairiojoje Nevėžio pakrantėje.

Išvados gali būti tokios: 1372 metais minimo Vadaktų lauko pavadinimas kilęs nuo Vadakties upės. Vadaktų dvarų daugiausia buvo arti Nevėžio; 7–8 kilometrų ruože nuo Nevėžio intako Šuojos iki kito intako Šventupio jų buvo net trys, nors manoma, kad galėjo būti ir daugiau. Šie visi dvarai buvo prie kelio Naujamiestis–Krekenava. Vadaktų lauko centras 1372 metais galėjo būti arčiau Nevėžio upės.

Vadaktų laukas buvo išsidėstęs prie Nevėžio upės. Didžioji lauko teritorijos dalis driekėsi dešiniame Nevėžio krante, nors atrodo, kad ir kairioji Nevėžio pakrantė priklausė Vadaktų laukui. Šiaurėje Vadaktų laukas ribojosi su Prievačkos ir Nevėžninkų laukais. Tikėtina, kad riba tarp laukų čia galėjo eiti Kiršino ir Šuojos upių vaga. Rytuose ribojosi su Upytės lauku, pietuose, pietryčiuose – su Rodų lauku, o vakaruose bei pietvakariuose – su Liaudos lauku. Pietų–šiaurės kryptimi laukas galėjo tęstis apie

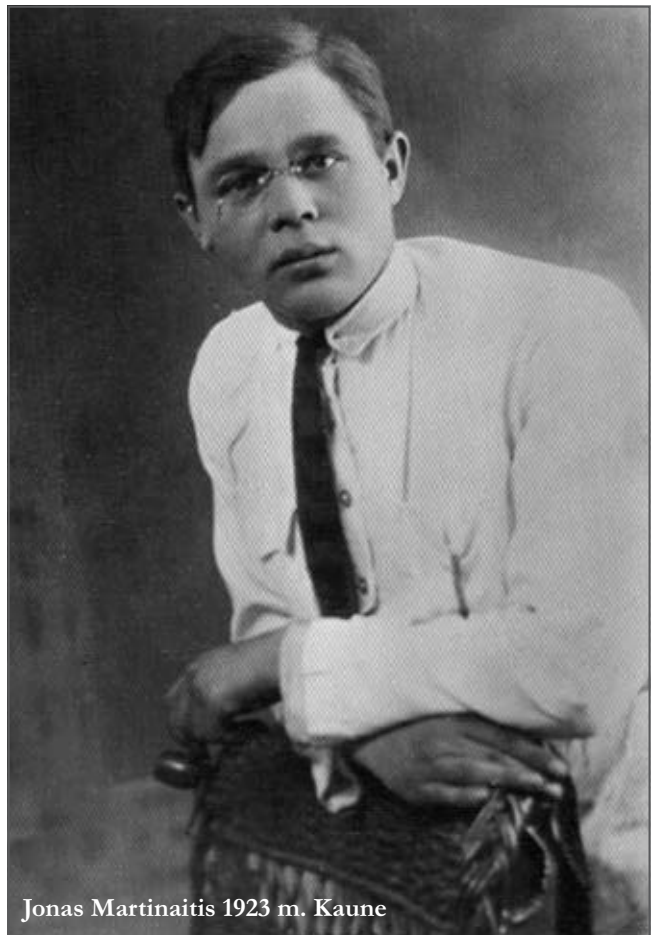
8 kilometrus, o vakarų–rytų kryptimi – apie 10 kilometrų.

Taigi Upytės laukas XIV šimtmečio pabaigoje galėjo užimti apie 8 kvadratinį kilometrą, o tai sudaro 8 tūkstančius hektarų. Radviliškio rajono Sidabravo apylinkėje esantys Vadaktai tada Vadaktų lauko centru negalėjo būti, nes yra istorinio Vadaktų lauko pakraštyje. Tačiau Radviliškio rajono Sidabravo seniūnijoje esančiuose Vadaktuose 1372 metais gyvenvietė galėjo būti. XVI šimtmečio pabaigos rašytiniuose šaltiniuose vietovė vadinama Liaudos Vadaktais. Jie įėjo į Veliuonos valsčiaus sudėtį. Iš visų 1372 metais paminėtų vietovių su Radviliškio rajonu neabejotinai yra susiję Vadaktai ir Liauda.

1372 metų Livonijos kariuomenės žygio maršruto pabaigą būtų galima atkurti taip: septintasis Livonijos būrių sustojimas buvo prie Krekenavos (Kralinove), prieš tai nuniokojus Apytalaukio, Rodų ir Stagių (?) laukus. Įsirengusi stovyklavietė ir praleidusi naktį prie Krekenavos, rugpjūčio 22 dieną kariuomenė patraukė dešiniąją Nevėžio pakrantę aukštyn iki Nevėžio ir Šuojos santakos. Toliau žygiavo Šuojos pakrantėmis iki Eglaičio upelio Prievačkos lauke. Avangardas čia įsirengė stovyklavietę, o kita kariuomenės dalis, pasiskirsčiusi būriais, niokojo ir plėšė trijų aplinkinių laukų – Prievačkos, Nevėžninkų ir Švaininkų – gyvenvietes. Kitą dieną, rugpjūčio 23-ąją, pagrindinės kariuomenės pajėgos patraukė nuo Eglaičio upelio Pažalvaičių link, arčiau pagrindinio kelio, ėjusio iš Upytės į Livoniją. Nevėžio dešiniame krante, prie Pažalvaičių, įsirengė stovyklavietę, kurioje tikriausiai buvo rūšiuojamas ir tvarkomas karo grobis, formuojami daliniai atsitraukti į Livoniją. Tą pačią dieną ariergardinis dalinys iš stovyklavietės prie Eglaičio, turbūt siekdamas pridengti pagrindinių dalinių pasitraukimą, žygiavo keliu atgal link Krekenavos, į Vadaktų lauką. Čia saugojo kelią ir buvo pasiruošęs atremti persekiojančių Lietuvos karių būrius, kol pagrindinės pajėgos nužygiavo į paskutinąją stovyklavietę Upytės žemėje – į Pažalvaičius. Kartu ariergardo būrių kariai degino, niokojo ir plėšė Vadaktų lauko gyvenvietes, paskui traukėsi iš Vadaktų lauko į Pažalvaičių stovyklavietę, greičiausiai pro Nevėžninkus. Atsitraukdami iš Pažalvaičių tikriausiai liko ariergarde ir dengė visos kariuomenės atsitraukimą.

Autoriaus nuotraukos

Baigiame (pradžią – „Radviliškio kraštas“, 2007, Nr. 2 (7) pasakojimą apie Šeduvos krašto žemės išaugintą Joną MARTINAITĮ – dailininką, grafiką, akvarelininką, lietuviškų komiksų pradininką, rašytoją, kuriam šiemetį birželį būtų 110 metų.

Jonas Martinaitis 1923 m. Kaune

ŠEDUVOS KRAŠTO SŪNUS

Irena DOBROVOLSKAITĖ

Susituokė. Nuo pat pirmos dienos – taip susiklostė aplinkybės – jaunieji apsigyveno atskirai: Jonas – Kaune, Onutė – kaime, Vandžiogaloje. Ten ji dirbo pradinių klasių mokytoja. Kaunas įtraukė Martinaitį į bohemišką gyvenimo verpetą, kuris čia virė ir kunkuliavo. Po kurio laiko supratusi, kad buvimas atskirai nieko gero neduos, Onutė atsiviliojo Joną pas save. Šeimą išlaikyti norėjosi, todėl ir teko galvoti: o kaip toliau? Sunkiai sekėsi suvaldyti meniškos sielos vyrą, bet jis taip pat derinosi prie savo žmonos. Taigi teko gyventi ir kaime, ir Kaune. Ona Martinaitienė čia ir praleido visą likusį savo gyvenimą.

Jaunieji susilaukė pirmagimio Rimtauto. Vėliau jis įgijo aukštąjį inžinerinį išsilavinimą, vedė, gyveno tuometiniame Leningrade (dabar Sankt Peterburge). Piešimas jį traukė, todėl bandė jėgas dailėje. Nesusiklosčius šeimyninei laimei, grįžo į Lietuvą, gyvenimą baigė prie mamos.

Antrasis į pasaulį pasibeldė Ignas Adakris. Jis nuėjo tėvo pramintu taku ir baigė grafikos specialybę Lietuvos dailės ins-

titute (dabartinėje Dailės akademijoje). Mirė anksti, palikdamas dukrą Rūtą.

Trečiasis sūnus Antanas Gytis, pagrandukas, irgi pasirinko tėvo specialybę. Minėtame Dailės institute įgijo tapytojo specialybę. Vedė anksti. Išsirktoji – paprasta kaimo mergina – nesuprato menininko, jo polėkio bei kūrybos. Nesidomėjo, kas yra dailininkas, kuo jis gyvas, kokie jo siekiai. Poros gyvenimas nesuklostė taip, kaip kitų brolių. Antroji santuoka su Adele padėjo Antanui atsitiesti bei tęsti darbus. Su linksma, žavia moterimi nueitas gyvenimo etapas buvo šviesus ir kūrybingas. Deja, ir ši Martinaičių šaka anksti nuvyto, nulūžo. Liko jauna našlė, sūnus Arvydas iš pirmosios santuokos bei dukra, sulaukta su antrąja žmona. Arvydas – taip pat dailininkas tapytojas, radęs savitą braižą ir sėkmingai kuriantis.

Atrodo, trys sūnūs šeimoje – didelė laimė ir paguoda senatvėje. Bet vaikus, be tėvo likusius mažus, Ona Martinaitienė ir užaugi-

no, ir išmokslino pati viena. Visko buvo: ir vargo, ir pusbadžio. Neturėjo kuo labai pasikliauti ir sulaukti iš ko paramos. Padėjo kaip kas ir kiek galėjo. Visiems tuo metu buvo, kaip sakoma, ne pyragai. Motinai iš trijų vaikų vienintelis arčiausiai buvo, šildė jos vienatvę sūnus Antanas. Ir pagelbėjo jai kaip galėdamas.

Lietuvos dailininkai nuolatos telkdavosi į įvairias menines organizacijas. Jos vaidino svarbų vaidmenį dailininkų gyvenime, vienijo juos. Dailininkai būrėsi, vedami vienijimosi idėjos, skilo į grupes, vėl jungėsi. Nors ir neturėdami ryškesnės meninės platformos, ypač stengėsi burtis jaunieji šalies menininkai. 1930 metais susikūrė viena jų – „nepriklausomųjų“ dailininkų – draugija. Organizacija veikė penkerius metus (1930–1935). Pats pirmasis minėtos institucijos žingsnis buvo 1930-ųjų kovo 23 dieną atidaryta devynių Kauno meno mokyklos auklėtinių darbų paroda. Tapytojai Rimtas Kalpokas, Antanas Samuolis, skulptorius Bronius Pundzius, scenografas Liudas Truikys, grafikas Stepas Žukas, dailininkai Ona Draugelytė, Halina Naruševičiūtė, Antanas Kairys bei akvarelininkas Jonas Martinaitis pristatė plačiajai visuomenei savo kūrybinius laimėjimus. Taip jie tarsi debiutavo dailininkų sluoksnyje.

Kaip pažymėjo to meto spauda, paroda buvo gausi. Čia eksponuota per 200 įvairios technikos dailės kūrinių. Daugiausia – tapybos. Būtent ši paroda paliudijo, kad susibūrę jaunieji dailininkai neturėjo bendro kelio, kuriuo visi eidami siektų vieno tikslo. Aišku tik, kad jie vengė dailinti tikrovę, ieškojo savito plastinės raiškos būdo. Jie buvo įdomūs visuomenei. Tuo metu šie dailininkai dailę laikė sustabarėjusia ir neįdomia.

Tapytojas Justinas Vienožinskis teigė, kad „nepriklausomųjų“ dailininkų kūrybos parodos imtos rengti tuomet, kada „oficialusis menas visai paskendo į negyvą tradicijų sukaustyta forma. Vyresnieji per daug įkainavo savo menišką pajėgumą ir todėl sustingo“.

„Nepriklausomųjų“ dailininkų draugija surengė iš viso dvi dailės parodas. 1930 metais įsteigtoje kūrybinėje organizacijoje Martinaitis dalyvavo nuo pat pirmojo jos žengto žingsnio. Ir buvo aktyvus jos narys tol, kol „nepriklausomieji“ įsijungė į Lietuvos dailininkų sąjungą. Pastaroji buvo įkurta 1935-aisiais. Martinaitis tapo minėtos institucijos nariu 1940 metais. Didžiausias naujo darinio nuopelnas tas, kad čia kiekvienam kūrėjui buvo sudarytos galimybės rengti autorines parodas. Per trejus metus (1937–1940) savo kūrybinius laimėjimus demonstravo daugiau kaip dvidešimt įvairios specialybės dailininkų. Tokia privilegija pasinaudojo ir Martinaitis.

Tarpukario Lietuvos visuomenei jis buvo labiau žinomas kaip tapytojas, akvarelininkas nei grafikas. Dailininką traukė įnoringa, bet įdomi akvarelės technika. Už pasiekimus šioje sferoje Martinaitis turėjo būti ypač dėkingas mokytojui Kajetonui Sklėriui.

Jonas bandė jėgas daugelyje veiklos barų, labai daug ir aktyviai piešė. Laiko nuotolis leidžia geriau suvokti kūrybines vertybes. Žiūrėdamas į to meto kultūros dirvonų artojus, negali nesistebėti jų talentų universalumu, kūrybingumu ir nepaprastu darbštumu. Jų kūrybos keliuose visuomet tykojo galybė pavojų ir kliūčių. Dailininkų darbai sunkiai skynėsi kelią į kultūrinę visuomenę, tokie dalykai buvo ypatingai tolimi ir beveik nepriimtini Lietuvos

kaime. Apie dailininkus, jų veiklą ir tai, kuo šie užsiima, ūkininkai, jų vaikai ne ką tegirdėjo. Tačiau, pasak spaudos, buvo toks dailininkas, kurį pažinojo visa Lietuva, – Jonas Martinaitis. Po viena kepture ir dailininkas, ir poetas...

Negausi buvo to meto inteligentija. Tik jos ryžtas dirbti per kraštus tekėjo. Ir Jonas visa galva pasinėrė į kultūrinę-švietėjišką veiklą. Būtent jis sugebėjo rasti tokią sritį, kurioje dar niekas nebuvo išsitvirtinęs. Nuo 1927-ųjų Martinaitis rašė humoristinius eilėraščius, taiklias epigramas, satyrinius vaizdelius. Jis pats ir kūrė, ir iliustravo. Tokius „kūrinius“ mielai spausdino to meto Lietuvos laikraščiai bei žurnalai, skirti suaugusiems ir mažiesiems. Vaikų leidiniai „Saulutė“, „Žvaigždutė“, kiti mirgėte mirgėjo vaikiškai naiviais piešinėliais su eiliuotu tekstu. Paprasti, bet taiklūs tekstai kvietė padėti neturtingam draugui, ragino globoti vargstančius žmones, paukštelių ir žvėrelius.

Labiausiai Martinaitį išgarsino linksmi piešiniai su tekstais. Pagrindinės temos – kaimiečių gyvenimas, buitys, ydos, linksmybės. Tokie personažai kaip šaulys Tyjūnaitis, ūkininkas Algis Tumpa, dėdė Anupras, Bernabas Dūlis rodė teigiamą pavyzdį. Jie barė girtuoklius, ragino tinginius dirbti, mokė tvarkytis savo ūkiuose. Turėjo ir propagandos elementų – supažindino su technikos naujovėmis, šaipėsi iš Lietuvos priešų. Vargu ar beatsirastų tema, kurios nebūtų pastebėjusi žviriti Jono akis.

Yra daugybė laiškų, kuriuos Martinaitis rašė namiškiams ar artimiesiems. Juose dejavo, o gal džiaugėsi, kad turi labai daug darbo, kad naktimis tenka nemiegoti, jog viską suspėtų padaryti laiku. Užsakė darbų ir „Karys“, „Aidas“, „Vapsva“. Ko gero, kur kas lengviau būtų suskaičiuoti tuos Lietuvos leidinius, kuriuose

Martinaitis nebendradarbiavo, negu kuriems rašė ir piešė. Būdamas labai užimtas, jis kartu ir džiaugėsi: „...tik linksma, kad dirbu su gerais žmonėmis: profesorius Mykolas Biržiška, visi dailininkai, profesorius Žemaitis, J. Vileišis, Tumas-Vaižgantas, Randomanskis ir kiti. Smagu dirbti.” Vien tik 1939-ųjų metų spaudoje aptikta per 300 dailininko piešinių su tekstais. Neoficialiuose šaltiniuose menininkas buvo tituluojamas kaip lietuviško komikso pradininkas.

1933 metais Stokholme, Liljevalcho meno salėse, buvo organizuota tarptautinė karikatūrų ir šaržų paroda. Lietuvai atstovavo grupelė menininkų. Kartu su Levu Koganu, Telesforu Kulakausku, Adomu Varnu, Petru Kalpoku buvo pakviestas ir Jonas Martinaitis. Švedijos meno galerijoje jis pristatė septynis savo kūrinius.

Jonas – daugialypė asmenybė. Viskuo jis domėjosi, viskas jam rūpėjo. Neliko svetima tema ir liaudies menas. Jis nutapė paveikslų ciklą, kuriame užfiksavo senais rūbais apkarstytas lauko baidyklės. Piešė ir domėjosi lietuviškais margučiais, tapė garsiuosius Svirskio kryžius.

Turėjo ir kolekcininko talentą. Su dailininku Petru Kalpoku Jonas Martinaitis rinko liaudies skulptūreles. Vėliau visą kolekciją padovanojo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejui.

Lietuvos dailės istorijoje Martinaitis žinomas kaip puikus akvarelininkas, portretininkas. Minimas kaip produktyviausias dailininkas, dirbęs akvarelės technika ir gerai ją išmanęs. Kaip ir

jo kolega Česlovas Janušas, kurdamas stengėsi vadovautis savo mokytojo meniniais principais.

Daugiausia akvarelių nulieta 1936–1940 metais, bet ši sfera nebuvo užmesta ir vėliau. Martinaitis čia pademonstravo nepaprastą darbštumą, kurio dėka pasiekė gerų rezultatų. Akvarelė dailininkui buvo tartum atgaiva sielai. Išvalgiems kritikams kartais užkliūdavo vieningumo stoka ar margokas koloritas, bet buvo aišku, kad savo nuoširdžiais, lakoniškais bei jaukiais darbais jis tęsia akvarelės klasiko Kajetono Sklėriaus tradicijas. Nuo ankstyvos jaunystės dailininkas žavėjosi gamta, sėmėsi iš jos stiprybės ir išminties, dažnai piešė iš natūros. Daugelio žmonių atmintyje jis išliko nešinas etiudine ir traukiantis per pievas. Visi patirti išpūdžiai vėliau išsiliejo skaidriomis, vaiskiomis, kartais ir prislopintomis spalvomis. Popieriuje ar drobėse. Pasak kritikų, jis sugebėjo tautpiomis priemonėmis išgauti ryškią formą ir giliai atskleisti peizažo prasmę. Beje, gamtos tema, metų laikų kaita buvo dominuojančios. Peizažo nuotaika lyriška, tonai sidabriniai. Mėgiamas žanras buvo ir naturmortai. 1943-aisiais nulieti „Natiurmortas su obuoliais”, „Gėlių puokštė rudame ašotėlyje” ir panašūs pasižymėjo santūrumu, spalvų pasteliškumu, bet margi išliko.

Negalima nepaminti dar vienos labai svarbios srities, kuriai Martinaitis taip pat skyrė dėmesio ir energijos. Tai knygų rašymas ir iliustravimas. Dar mokydamasis Kauno meno mokykloje, 1925 metais išleido knygelę „Blaivēk”. Joje eilėmis bei piešinukais smerkė girtuoklystę. Iš kitų populiarių dailininko knygelėlių pa-

žymėtina „Žemės vaikai“ (išleista Kaune 1940 metais). Eiliuotas tekstas iliustruotas keliais šimtais piešinėlių. Pagrindinės knygos temos – kaimo gyvenimas, darbai, tinginystė.

Pirmaisiais pokario metais pasirodė knygelė „Jaunųjų talka“, pasakojanti apie jaunuosius talkininkus. Dailininkas išvertė ir iliustravo čekų rašytojo Jano Hašeko „Šaunuji kareivį Šveiką“ (piešinius saugo sūnaus Antano šeima). Martinaitis taip pat išvertė ir išspausdino Levo Tolstojaus „Vaikystė“. 1945 metais, jau sunkiai sirgdamas, ėmėsi rašyti autobiografinę apysaką „Nuo dūminės pirkelės iki caro rūmų“. Deja, spėjo sukurti tik pirmąją jos dalį, kurią pavadino „Auksinė vaikystė“. Tikėjimas žmogumi – tai pagrindinė gija, besidriekianti per visą apysaką. Autoriaus giminės tebeturi vilties, kad kada nors „Auksinę vaikystę“ pavyks išleisti ir pristatyti skaitytojui.

Atrodo, dailininko talentams nebuvo ribų. Jis bandė rašyti net operų bei operečių libretus. Viena laiške žmonai pasakojo, kad jiedu su kompozitoriumi Baliu Dvarionu jau galutinai nutarę rašyti operą. Iš pradžių buvo kilusi mintis parašyti libretą istoriniais motyvais, bet apsisota ties psichologine tema. Tokiu būdu atsirado „Prakeiktų pinigėlių“ pradžia. Apie šį kūrybinį procesą žinojo ir autorių aplankė kompozitorius Juozas Tallat-Kelpša. Belpa tik apgailėstauti, kad sunki ir progresuojanti liga bei ankstyva Jono Martinaičio mirtis nutraukė gražius ketinimus.

To meto Lietuvos visuomenė ne itin dažnai galėjo pasigėrėti dailininkų rengiamomis parodomis. Ir Martinaitis tespėjo savo kūrybą parodyti žiūrovui vos kelis kartus. 1940-aisiais tapytojas

dalyvavo bendroje šalies dailininkų parodoje Vilniuje, 1942-aisiais – ir Kaune. Aktyvusis gyvenimas priblėso 1941 metais, jam susirgus. Nežiūrint į tai, 1945 metais menininkas prašė Lietuvos dailininkų sąjungos ir toliau laikyti jį savo nariu.

Kitos Jono Martinaičio darbų parodos buvo surengtos po ilgo laiko tarpo. 1968-aisiais Lietuvos dailės muziejus minėjo darbštaus meistro 70-ąjį gimtadienį ir priminė kultūrinei visuomenei apie jo talentą. Įdomią pomirtinę parodą Kauno paveikslų galerijoje surengė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejus 1993 rudenį. Čia pirmąsyk vienu metu eksponuotos Jono Martinaičio akvarelės, jo sūnų Antano pastelės ir Igno Adakrio grafikos lakštai. Kaip rašė to meto spauda, naujoji tikrai dramatiško likimo dailininkų ekspozicija leido naujai pažiūrėti į gausų, nors ir išblaškytą jų kūrybinį palikimą.

100-asis Jono Martinaičio jubiliejus iškilmingai paminėtas Vilniaus miesto širdy – Rotušėje. Beveik mėnesį lankytojai turėjo progos pakvėpuoti to laiko dvasia ir pasigėrėti Martinaičio kurtomis akvarelėmis. Toje ekspozicijoje iš Dailės muziejaus rinkinių buvo pristatytos 26 akvarelės, apėmusios autoriaus kūrybos dešimtmetį. Vyko ir vakaras, skirtas Jonui Martinaičiui atminti, kai susirinko giminė, kultūrinė Vilniaus bendruomenė, žmonės, pažinoję šį žmogų ar jo šeimos narius. Buvo nubrauktos laiko dulkės ir nuo to fakto, kad Jonas Martinaitis dirbo Baisogaloje piešimo mokytoju, apžvelgtas dailininko kūrybos kelias, jo glaudus bendradarbiavimas su Kajetonu Sklėriumi. Plačiau ►

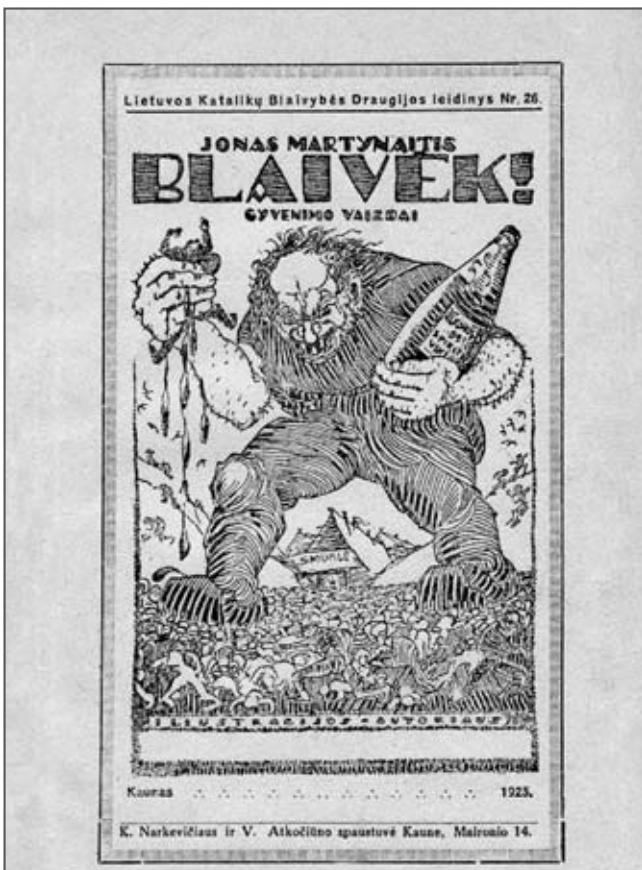
LIETUVOS DAILĖS MUZIEJUS • LIETUVOS MENININKŲ RŪMAI

JONAS MARTINAITIS

1898-1947

AKVARELĖS

JONAS MARTINAITIS

ŽEMĖS VAIKAI

JAUNŪJŲ ŪKININKŲ PETRIUKO IR MARYTĖS
PAVASARIS, VASARA, RUDUO IR ŽIEMA

JAUNŪJŲ ŪKININKŲ RŪMŲ SAJUNGA — 1934

Karmelitų bažnyčia. 1937

Gamtovaidis su koplytstulpiu prie liepto. 1943

visuomenė turėjo retą proą sužinoti apie šį žmogų, aplinkybes, formavusias jo pasaulėžiūrą, sąlygas ir galimybes kurti.

Šeduvos apylinkės Žilionių kaimas buvo Martinaičio šeimos priebėga. Čia jie visai vasarai apsistodavo, palikę įvykiais bei karščiu kunkuliuojantį Kauną. Ūkininko Petro Martinaičio, Jono brolio, sodyba buvo ne vien laikino prieglobsčio vieta. Būtent čia dailininkas praleido paskutiniuosius septynerius savo gyvenimo ir kūrybos metus. Liga kamavo, vis stiprėjo, atimdama jėgas gyventi ir kurti. Labai dramatiškai kūrėjas išgyveno brolio Petro areštą bei tremtį ir niekada su tuo nesusitakė. Nepaliko ramybėje ir begaliniai baudėjų apsilankymai bei grasinimai. Visa tai labai alinamai veikė jautrią sielą, vertė kentėti nepakeliamus ir fizinius, ir dvasinius skausmus. Menkutį nusiramimą rasdavo kur nors rymodamas, ilgai nieko nematančiu žvilgsniu žiūrėdamas į toli...

Niūrią 1947-ųjų lapkričio 29-ąją Jonas Martinaitis mirė. Pažinojusiųjų atmintyje jis liko kaip labai linksmas, energijos ir

gyvenimiškojo džiaugsmo kupinas žmogus, visada buvęs įvykių verpete ir nevertinęs materialinių gėrybių. Gyvenimo kelią pradėjęs Šeduvoje, ten ir palaidotas šalia savo tėvų bei brolių. Jo žmona Ona Martinaitienė nuo 1978-ųjų ilsisi Kauno Romainių kapinėse.

1966 metais Jono Martinaičio našlė bei sūnus Antanas Lietuvos dailės muziejui padovanojo 96 akvareles, 56 iliustracijas ir 16 satyrinių piešinių tušu. Jie buvo kurti „Kariui“, „Trimitui“, „Mūsų laikraščiu“. Šeima suprato, kad kūrybinis Martinaičio palikimas negali būti išblaškytas, o turi būti sukauptas ir saugomas vienoje patikimose rankose.

Už tai nuolatinį dėkingumą jiems reiškia muziejaus darbuotojai.

**Nuotraukose – Jono Martinaičio darbai
Autorės, Dailės muziejaus bei Martinaičių paveldo
fondo archyvų nuotraukos**

Ypatingos pagarbos nusipelno meninės individualybės, pasižyminčios kūrybinės minties aktyvumu, turinčios tvirtus dvasinių vertybių ir estetinius idealus. Prie tokių menininkų priklauso keramikė Liucija ŠULGAITĖ.

Liucija Šulgaitė

KRAŠTIETĖ – DEKORATYVINĖS KERAMIKOS MEISTRĖ

Danutė SKROMANIENĖ

Liucija Šulgaitė gimė 1933 metų sausio 1 dieną Radviliškio rajone, Valatkonių kaime, pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Tėvas dirbo miškininku, todėl savo ūkiui samdė darbininkus. Jų žemė ribojosi su netoliese esančio dvaro žeme. Liucijos tėvai gerai sutarė su kaimynais, lankydavosi vieni pas kitus, skaitė įvairius lietuviškus leidinius. Dvare buvo didelė biblioteka.

Prasidėjus neramumams, dvarininkus išvežė į Sibirą, o biblioteka buvo išdraskyta, išvogta. Vėliau Šulgams dalį bibliotekoje buvusių leidinių („Naujosios romuvos“, „Židinio“ komplektus)

pavyko supirkti. Juos skaitė, iš jų mokėsi ir Liucija. Nežinia, kas kaimo mergaitę pastūmėjo mokytis dailės – gal seno Komarų dvaro, kuriame buvo įsikūrusi mokykla, patrauklumas, o gal puikūs, supratingi mokytojai, gebėję pasėti grožį vaikų širdelėse. Tuo metu ten mokytojavo keramikas Povilas Krivaitis, labai mylimas mokinių, mokėjęs su jais gražiai bendrauti, ir nemažai kitų išsilavinusių žmonių, besislepiančių kaime nuo represijų. Jie entuziastingai dirbo su vaikais įvairiuose būreliuose, supažindino

Šulgų šeima apie
1937 m. Sėdi tė-
vai Bronislava
Sadauskaitė-Šulgienė,
Aleksandras Šulga,
stovi vaikai Janina,
Liucija ir Jonas

su tapyba, grafika, skulptūra. O pirmoji Liucijos mokytoja buvo mama – audėja. Dukra žavėjosi jos audinių raštais...

1952-aisiais Liucija pradėjo mokytis Vilniaus dailės institute. Mokslas sekėsi, tačiau tais laikais ją ne tik tai domino. Įvairiais keliais būsimąją dailininkę ir jos bendraminčius pasiekdavo Lietuvos nepriklausomybės metais išleista spauda. Skaitydavo, diskutuodavo. O per Vėlines jaunimas susirinkdavo kapinėse. Čia lietuviškas giesmes giedodavo, Lietuvos himną užtraukdavo. Prisimindama tuos laikus, Liucija sako: „Buvom jauni ir idealistai.“ Ši jaunuolių veikla greitai tapo žinoma tuometinės valdžios tarnautojams. Po ilgų tardymų būrelis studentų, tarp jų ir Liucija, buvo išbraukti iš studentų sąrašų. Kelerius metus gyveno gerai nežinodama, ką daryti toliau. Bet studijas nutarė užbaigti. Bandyti

laimės išvažiavo į Latviją. Rygos meno akademijoje ją priėmė mokytis keramikos (įstojo į paskutinį kursą). Ten, sako Liucija, sutiko daug gerų žmonių.

Akademiją baigė 1961-aisiais. Šiltų santykių su dėstytojais ir bendramoksliais menininkė nenutraukė ir baigusi mokslus – toliau su jais bendravo, dalijosi patirtimi kūrybinėse stovyklose. Dar mokydama Rygoje pradėjo dirbti Klaipėdos dailės kombinato gintaro ceche. Tuo metu kelias dienas per savaitę ji praleisdavo Klaipėdoje, o kitas Rygoje. Apgynusi diplominį darbą, oficialiai gavo paskyrimą į plytų fabriką, bet ten nedirbo. Jos papuošalai iš gintaro turėjo paklausą, todėl Liucija pasiliko dirbti Klaipėdos dailės kombinate. Ten darbavosi apie 15 metų.

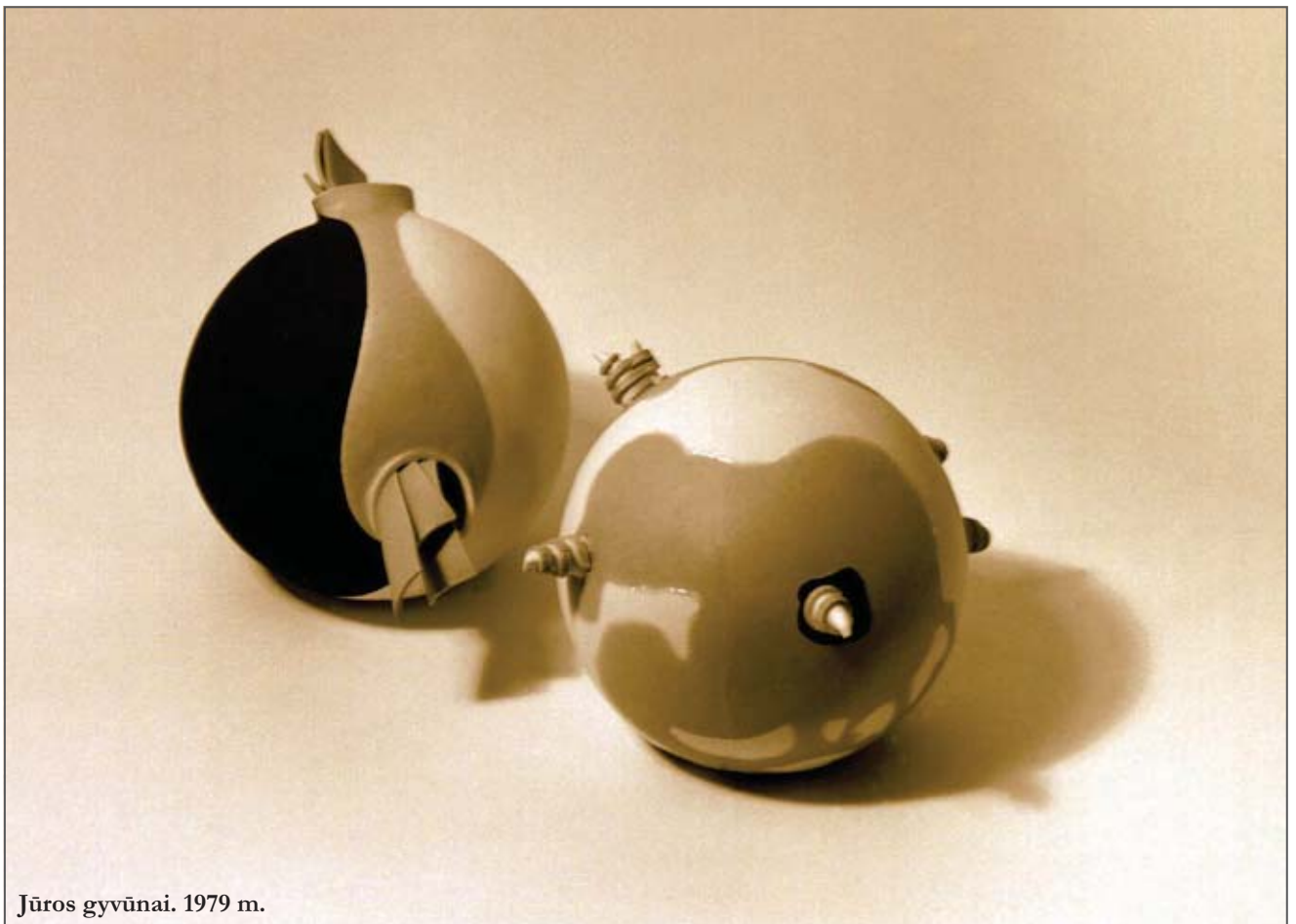
Po studijų Rygoje Liucija Šulgaitė Lietuvoje jautėsi šiek tiek svetima. Be to, ir jos darbai savo drąsiomis, verčiančiomis mąstyti kompozicijomis skyrėsi nuo kitų. Kartais dailininkė prieš parodą netikėtai išgirdavo, kad jos kūriniai nebus eksponuojami, nors parodos organizatoriai jų dar nebūdavo net matę. Dailininkė nenuleisdavo rankų. Išėitį rasdavo greitai – nieko nelaukdama sukurdavo paprastųjų, lietuvių liaudies menui artimų vazelių ir jas pateikdavo parodai. Suprantama, jos pačios tokie pristatymai netenkino. Ji ieškojo savo kelio keramikoje. Tuo metu Lietuvą jau pasiekdavo kai kurie užsienio meno leidiniai. Atsirado draugų, bendraminčių, su kuriais Liucija diskutuodavo apie meną, svarstydavo užsienio tendencijas, aptarinėdavo vieni kitų autorinius darbus. Draugų ratas buvo gana platus. Jį sudarė įvairių specialybių dailininkai (Kazė Zimblytė, Vincas Kisarauskas, Vytautas Šerys, Vladas Vildžiūnas), gydytojai, architektai. Juos vienijo bendri siekiai: veržlūs, drąsūs eksperimentai, noras tobulėti, nesusipančiojant griežtai nustatytomis estetikos normomis.

Liucijos Šulgaitės gimtoji sodyba Valatkonių kaime.
1933 m.

Alėja. 2000 m.

Jūros gyvūnai. 1979 m.

Ženkliai. 1998 m.

Savaime aišku, tokie drąsūs kūriniai nepasiekdavo parodų salių, bet buvo aptarinėjami tarp draugų.

Liucija Šulgaitė Lietuvoje ir užsienyje rengiamose parodose, simpoziumuose, bienalėse dalyvauja nuo 1958 metų. Kūrybinio kelio pradžioje kartu su keramika išmėgino ir įvairias kitas meno sritis – tekstilę (batiką), metalą, stiklą, gintarą. Visose sferose dailininkė vienodai reiklė savo kūrybai. Ilgą laiką buvo populiarūs jos gintariniai papuošalai, o 1966-aisiais už kilimą „Taika“ jai paskirta antroji premija. Arčiausiai širdies menininkei buvo molis, ypač baltasis. Latvijoje, „Dzintario“ kūrybos namuose, Liucija išbandė ir pamėgo baltą šamotą, labiausiai tinkantį stambioms apibendrintoms formoms. 1969-aisiais Rygoje susipažino su porceliano technologija. Nuo 1973 metų po ilgų technologinių bandymų ši tauri, tačiau kaprizinga medžiaga paklūsta jos rankoms.

Liucijos Šulgaitės darbai greitai buvo pastebėti Lietuvoje bei užsienyje rengiamose parodose. Ji dalyvavo tarptautinėse meno parodose Italijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Jugoslavijoje, Austrijoje, Japonijoje, Kanadoje, Belgijoje, Švedijoje, JAV ir kitose šalyse, tarptautiniuose keramikų simpoziumuose Bechinėje (Čekija), Vilniuje, Hohr-Grenchazene (Vokietija), Valbžyche (Lenkija). Surengė daug individualių parodų: Vilniuje, Palangoje, Kaune, Klaipėdoje, Maskvoje, Taline, Budapešte. Netruko ateiti ir oficialus pripažinimas. 1971 metais ji apdovanojta Faencoje (Italija) vykusio tarptautinio meninės keramikos konkurso aukso medaliu, o 1978-aisiais tokiame pat konkurse Faencoje jai paskirtas diplomatas. Su savo darbais dailininkė dalyvavo ir 1979 metais tame pačiame mieste surengtame tarptau-

Smėlio laikrodžiai. 1974 m.

Architektonika. 1978 m.

Pumpuras. 2000 m.

Vartai. 2000 m.

Prie darbo „Žmogus žemė.
Žmogus medis”

Mirę medžiai. 1976 m.

tiniame konkurse. Ir vėl aukštas įvertinimas – Emilija-Romanija regiono sidabro premija. 1991 metais tarptautinėje keramikos trienalėje „Sopot-91“ (Lenkija) jai paskirta antroji premija ir sidabro medalis, 2002-aisiais tarptautinėje bienalėje Cheanglu (Pietų Korėja) – garbės diplomatas. Jos kūrinių yra išsigiję daugelis Lietuvos, Rusijos, Čekijos, Italijos, Vokietijos dailės muziejų, privačių asmenų.

Dailininkė kuria vien dekoratyvinę keramiką – plokštes, lėkštes, neįprastų formų vazelas ir indus, kurie minties svarumu lyg pakylėti virš buitiskumo, plastines formas, kompozicijas, jaukiai derančias moderniam interjere ar eksterjere. Tačiau jos kūryba nesutelpa į siaurą sąvoką – dekoratyviniai. „Tai gilių minčių ir plataus žvilgsnio į žmogų bei pasaulį kūryba, o kartu originalus keramikos galimybių panaudojimo pavyzdys.“⁴¹ Liucija Šulgaitė – individualybė, turinti šiuolaikinį požiūrį į gyvenimą ir meną. Ji nuosekliai tobulina pasirinktą temą, išraiškos būdų ieško plas-

tiškose formose ir glazūrose. Autorė siekia, kad mintys, vizijos persikeltų į molį, ir kūryba taptų dvasine kalba.

Kūrybos kelias atrodo vientisas ir nuoseklus, sunku būtų išskirti atskirus periodus, kur ryškiau vyrautų kurio nors stiliaus tendencija. Dailininkės ieškojimais pasižymi drąsa ir rizika, nebijant pasikartojimų grįžti prie tų pačių temų, ir kantriu darbu atrasti ką nors naujo. Intriguoja ir kita tendencija, pasikartojanti per visą kūrybos laikotarpį: tai visiškai kontrastingų stilių, krypčių derinys viename kūrinyje. Dailėtyrininkės G. Jasiulienės žodžiais tariant, „L. Šulgaitės darbuose išryškėja dvi priešingos stiliaus tendencijos: realistinė, kartais šokiruojanti tiesmukom formom (natūralizmu), literatūriniu temos aiškinimu, ir asociatyvinė, pasižyminti lakoniška mintimi, filosofiniu apibendrinimu, formų prastinimu iki ženkle ar simbolio.“⁴²

Natūralizmui pasiekti dailininkė dažnai naudoja gyvo žmogaus

**Architektūrinių motyvų
improvizacija II. 1976 m.**

veido, rankų atliejas, kuriose išlieka autentiška, tik tragiškai sustingusi veido išraiška, rankų judesys, smulkiausių raukšlelių reljefas. Griežtos, lakoniškos, dažnai geometrinės formos, komponuojamos su sniego baltumo žmogaus veidu ir atskirai primontuotomis rankomis („Cirkas“, 1976, „Vienatvė“, 1977), sukelia stiprų tragizmo jausmą. Gili minties potekstė kompozicijoje „Žemė“ (1993) jaučiama rankų, kylančių nuo keturkampės molio plokštės, judesyje. Tartum žmogaus gyvenimo nesibaigiantys darbai šioje žemėje ir skausminga dramatinė įtampa prasiveržia kompozicijoje „Žmogus žemė, Žmogus medis“ (1997). Šalia šių kūrinių plėtojama ir natūralių gamtos formų interpretacija. Tų kūrinių nepavadinsi natūros kopijomis. Tai emocinė bei dvasinė estetinė dailininkės pasaulėjautos išraiška. „L. Šulgaitės kūriniuose esama poetinio prado, lyrinių, dramatinių asociacijų. Žydinčios aguonos, augalų sėklos, pajūrio kriauklytės dailininkės kūryboje įgyja visai naują estetinę vertę.“⁶³

Pradėjusi nuo lyriškų stilizuotų akmenėlių, sėklų, lašų, kriauklelių, žiedų pumpurų, ji palaipsniui keičia emocinę išraišką. Štai 1971 metais tarptautiniame keramikos konkurse Faencoje (Italija) aukso medaliu apdovanotos trys dekoratyvinės vazos „Lašai.“ Estetinis sprendimas labai įdomus – statiškos sustingusios formos iš sunkaus balto šamoto išilginių įpjovimų su švelniai išlenkta briauna dėka tarsi tampa permatomos ir palengvėja, o pasitelkus kinetinį apšvietimą, šviesos ir šešėlių žaismą, įgyja dinamiškumo. Tais pačiais metais Vilniuje sukurta kompozicija „Kriauklės.“ Ir vėl sunkios, stambios balto šamoto formos erdvės pusiausvyros,

ritmo dėka tampa grakščios ir iškalbingos. Kitokias asociacijas pajuntame kompozicijoje „Kriauklytės“, sukurtoje 1978 metais. Tai dvylika kamerinių lengvų, trapių formų, laisvai išmėtytų erdvėje. Jos labiau primena ką tik išnirusius iš smėlio suspaustus, laiko suglamžytus antikinius indelius, ir tik kai kur lūžio vietoje išpaustas lengvas išpaudimas ar kraštelio linkis sako, kad tai kriauklė.

Skirtingais raiškos būdais sprendžiama ekologijos tema. Štai kompozicijoje „Sulaužyti augalai“ (1975) trys ekspresyviai išlenktos, susuktos nesimetriškos balto šamoto molio juostos. Atsukta į šviesą plokščių pusė padengta balta glazūra ir pagyvinta išilginių, aštrių linijų šešėliais, o apatinė, šešėlinė pusė, dengta tamsia glazūra, dar labiau paryškina šešėlius, kelia įtampą. Čia patį augalą sunku pamatyti, gal tik jaučiame asociacijas plokštės išlinkimo linijoje – tartum vijoklio stiebo, besistengiančio kur nors užsikabinti, ar labai išraiškingai pasukta į šviesą balta plokštuma. Kitoks jausmas apima žiūrint į kompoziciją „Mirę medžiai“ (1976) – statiškai išdėstyti cilindrai (kelmai) atrodo dar gyvi viduje. Ta gyvybė išsiveržia į paviršių guzais, gyvybės sulčių latakėliais, pradedi galvoti apie laiką, gyvybės trukmę, skirtą kiekvienai žemės formai. Iš pirmo žvilgsnio tai ramus, kiek melancholiškas darbas, visas mintis slepiantis viduje. Ir štai dailininkė tartum leidžia prasiveržti emocijoms į paviršių: geometrinės kubo, rutulio formos laužomos, suspaudžiamos, kol plyšta („Smūgis“, 1977), gamtoje slypinti jėga atskleidžiama ekspresyviais plyšimais („Įtrūkusi baltuma“, 1973). Nors

Liucijos Šulgaitės kūriniuose vyrauja balta spalva, tačiau kartais emocinį svorį sustiprina spalvų kontrastas. Iš paukščio skrydžio pavaizduoti juodi kalnai, iš kurių, galingos jėgos veikiamą, veržiasi purpurinė lava („Kalnai“, 1982), parodų salė pražysta raudonom plyšančiom aguonom („Žydintis laukas“, 1977).

„...jos kūryba atskleidė įvairias „organinių formų“ stiliaus galimybes. Pirmą kartą pas mus Liucija Šulgaitė savo darbais parodė ir išplėtojo tiek gyvosios gamtos formų struktūros imitavimo plastines galimybes, tiek ir atliejų – „muliažų“ taikymo principus. L. Šulgaitės įtaka iki šiol ryški jaunųjų keramikų kūryboje.“⁴⁴

Dailininkės kūryba turtinga dvasinės filosofinės minties nepaprastai jautriai surastos formos, subtilių spalvos niuansų. Ji retai dengia glazūra visą gaminio paviršių. Nuolat eksperimentuodama technologijos srityje atrado idealų emocinį santykį – dekoruoti nepaslepianč medžiagiškumo. Dar neišdegtas molis prisotinamas metalų druskų, vėliau švelniai įtrinama sausa glazūra ir, jei reikia, net keletą kartų degamas aukštoje temperatūroje (1250° C). Taip gaunami įdomūs spalvų efektai – vos mirguliuojanti spalva pagyvina kūrinio dinamiškumą ir kartu atidengiama molio struktūra, faktūrų niuansai. Technikos įvaldymas, molio plastikos transformacijų galimybės autorei yra labai svarbios. Ji sugeba valdyti asociatyvių vaizdų kalbą jautriai subalansuotais masių santykiais, natūralaus molio paviršiaus ir spalvos raiška.

Pastarųjų metų darbai gerokai skiriasi nuo ankstesnių dailininkės kūrinių. Naujos plastinės formos ramesnės, stilizuotos, dažnai geometrinės, puiki proporcijų harmonija. Minimalistinėmis plastinėmis priemonėmis objektas supaprastintas iki ženklų ar simbolio, intriguojantis pavadinimas ir gilus emocinis, idėjinis krūvis. Dažnai komponuojama iš dviejų vienodų, simetriškai sustatomų elementų – tai lyg svarstyklės, sveriančios gėrį, tiesą („Kalneliai“, 2000, „Senamiesčio akmenys“, 2002). Kūriniai iš molio spalvingesni ir iki minimumo paprasti: spirale sulenkta molio plokštė, dengta nenusakomo atspalvio žalsvai mėlyna, virpančia lyg vandens lašai, glazūra („Banga“, 2000). Kartais dailininkė naudoja itin aktyvų dviejų spalvų kontrastą. Dviejų dalių kompozicijoje „Gėlė ne gėlė“ (2001) du beveik vienodi geometriniai objektai dengiami juoda matine glazūra, o viršutinė banguota vieno objekto plokštuma dengta gilia mėlyna spalva, kito – intensyvia violetine. Ir iš tikrųjų tokie kūriniai, eksponuoti pievoje, pražysta lyg gėlės...

Atsiranda dailininkės kūryboje vazų, indų, lėkščių, tačiau ne buitinių, o tartum skirtų ritualui (primenantis krikščityklą „Indas lietuvi“ 2002). „...tai ne indai, ne vazos, ne lėkštės tiesiogine prasme. Tai indai lietuvi surinkti, tai vazos balzamui, tai lėkštės vaisiams, kurie išnokdavo vaikystės sapnuose, tai siauri latakėliai, kuriais tik kraujas, rodos, tegali tekėti...“⁴⁵

Be molio, ne mažesnę dalį Liucijos Šulgaitės kūryboje užima porceliano kūriniai. Ši trapi ir įnoringa medžiaga diktuoja kiek kitokias komponavimo sąlygas ir raiškos priemones. Penkerius metus dailininkė kantriai stengėsi perprasti sudėtingą porceliano apdirbimo technologiją. Ir tik 1973 metais parodo pirmuosius savarankiškus kūrinius. Tai daugiau kameriniai darbai, su meile ir apmąstymais vaizduojantys gamtos, gyvybės dėsningumą, žmogaus būties problemas. Rutulio, cilindro, piramidės formos lakoniškai lenkiamos, suplojamos, subtiliai akcentuojamos tra-

Pelle Agra. 1978 m.

piomis detalėmis, šukės įskilimais ar ažūru. Porceliano kūriniuose ypač pabrėžiamas spindintis medžiagos baltumas, trapumas. Spalva naudojama labai minimaliai.

1975-ųjų parodoje tarp Liucijos Šulgaitės eksponuojamų darbų originaliu komponavimu išsiskyrė kompozicija „Laikas ir kosmosas“ – trys ramūs rutuliai su trapių detalių nesimetriškais užlipdymais ir kobalto šešėliais tarsi konfrontuoja tarpusavyje. Ta pati tema kompozicijoje „Kosminiai laivai“ (1975) sprendžiama fantastinėmis geometrinėmis, bet judriomis formomis paryškinant vieną šoną šešėliu (glazūra) ir lengvu aukso blyksniu. 1983 metais dailininkė sukuria daug kompozicijų gyvosios ir negyvosios gamtos tema, kurių formos tos pačios geometrinės, tik jaukiai suminkštintos ir aptakios...

Žaidimas su sniego baltumo formomis – taip pavadino vengrai Liucijos Šulgaitės parodą, 1987 metais surengtą Budapešte. Balta spalva – skaistumo ir kuklumo simbolis. Bet jos balta spalva – poezijos ikūnijimas. Tai pagrindinė spalva, prie kurios dailininkė visada sugrįžta, su kuria įgyvendina visas idėjas. Atrodo, ji negali išsilaisvinti nuo mylimų temų, nuo variacijų su rutuliais, tačiau giliau pažvelgę pamatysime minčių gilumą ir įvairovę, nerasime tokių pat pakartotų darbų. Tokias mintis galima perskaityti vengrų spaudoje⁶.

Porceliano, kaip ir molio, kūriniuose keramikė naudoja juodą spalvą tartum akcentą ar kontrastą baltai ar kuriai kitai spalvai – juodi kalnai ir raudonos spalvos blyksnis, juoda uola ir baltas vandens latakėlis, juoda juosta dalijama pusiau simetriška porceliano forma („Šešėlis“, 2002). „Juoda spalva L. Šulgaitės darbuose visada reikšminga, ji turi didelį minties krūvį.“⁴⁷ Vėl gvildenamos sudėtingos būties problemos: amžinasis gėrio ir blogio konfliktas, trapi akimirka, sustingusi laiko tėkmėje. Tartum atsvara tarp gėrio ir blogio naudojami saulės, spindulėlio, liepsnos simboliai („Liepsnelė“, 2003), forma, judesys, šešėlių ritmas virsta simboliais, kelia įtampą („Alėja“, 1999).

Liucijos Šulgaitės darbuose galima išvelgti nuolat pasikartojan-

čias asociacijas, žadinančias mintis apie dramatišką laiko tėkmę, jo santykį su pasaulio begalybe – tai amžinybėje sustingę lašai, simboliniai „Smėlio laikrodžiai“ (1974), amžinai judančio smėlio pojūtis kompozicijoje „Judanti forma“ (2003). Trapus bangelės atspaudas šlapiame smėlyje ar gležnas daigelis griežtos geometrinės formos fone atrodo tokia laikina gyvenimo akimirka... Ypač originalus darbas „XVII–XXI amžius“ (1994–2003). Autorė jam panaudojo XVII amžiaus plytas, parsineštas iš griuvėsių, dargi su to meto amatininko pirštų atspaudu. Drašus kontrastas tarp druskų prisotintų ir išdegtų aukštoje temperatūroje senų plytų ir trapaus balto porceliano tarsi sugretina du skirtingus amžius, parodydamas nesustabdomą laiko tėkmę...

„Tikras menas verda, kunkuliuoja visomis širdies ir proto galiomis“⁴⁸. Dailininkė savo kūrinuose pritaiko senas technologijas (raku, ryžių, vedžvudo) paviršutiniškai nenukrypdama į istorinius laikus, su stipria saviraiška, dvasingumu ir žmogiškumu analizuoja savo laikotarpį ir stengiasi save suvokti kaip visuomenės dalį. Tam neužtenka vien talento – „...drąsa, valia ir net, sakyčiau, rizika – tai vis L. Šulgaitės individualybei būdingi bruožai, be kurių ir patys geriausi sumanymai liktų neįgyvendinti.“⁴⁹

Apmąstant šios iškilios menininkės kūrybą, tą mokėjimą prakalbinti molį, norisi pakartoti Leonardo Gutausko žodžius: „L. Šulgaitės keramika – ligi skausmo sukaupta, išgryninta tiesa, kurios žodžiai – vieninteliai, nepakeičiami – skausmo ir gyvybės šaknų mazgas.“⁴¹⁰

PAAIŠKINIMAI

¹JASIULIENĖ, G. Nesenkanti kūrybos galia, *Literatūra ir menas*, 1994, kovo 5, nr. 10.

²*Ten pat.*

³CIEŠKAITĖ-BRĖDIKIENĖ, L. *Taikomoji dekoratyvinė dailė*, V., „Vaga“, 1980.

⁴ALEKSANDRAVIČIŪTĖ, A. Jaunųjų taikomoji dekoratyvinė dailė, *Kultūros barai*, 1981, nr. 2 (194).

⁵GUTAUSKAS, L. *Liucija Šulgaitė. Keramika. Parodos katalogas*, 1978, LTSR dailės muziejus, „Vaizdas“.

⁶KATALIN, E. Jatek a formakkal – hofeherben (Žaidimas su sniego baltumo formomis). *Orsag – Vilag*. Vengrų – sovietų draugystės bendrijos žurnalas. 1987 gegužės 13, nr. 19.

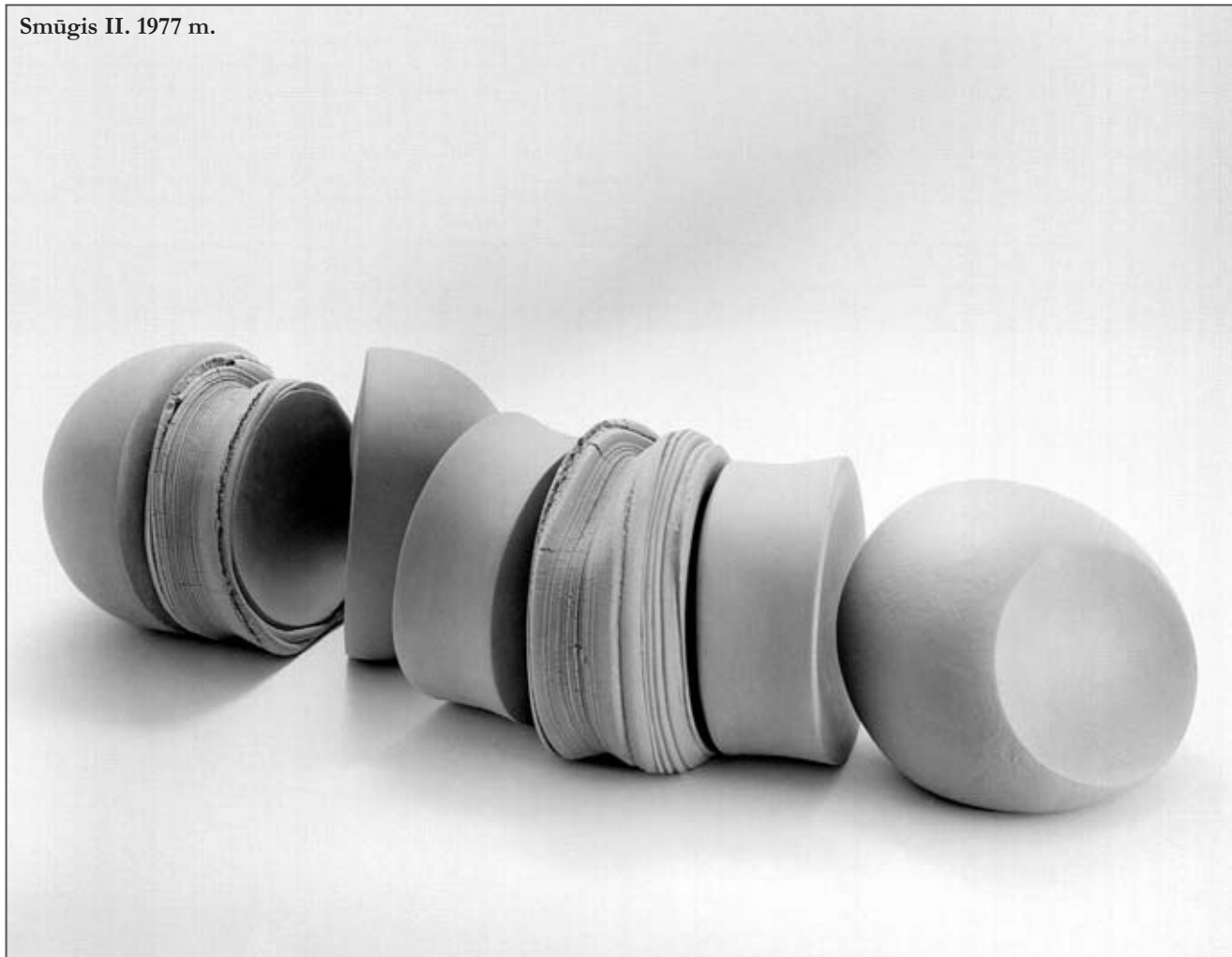
⁷JASIULIENĖ, G. Nesenkanti kūrybos galia, *Literatūra ir menas*, 1994, kovo 5, nr. 10.

⁸ŠEPETYS, L. *Modernizmo metmenys*, V., „Vaga“, 1982, p. 209.

⁹GIRDZIJAUSKAITĖ, A. Keramika – taurus ugnies menas, *Kultūros barai*, 1977, nr. 4. ¹⁰GUTAUSKAS, L. *Liucija Šulgaitė. Keramika. Parodos katalogas*, 1978, LTSR dailės muziejus, „Vaizdas“.

Autorės ir Jono Linkevičiaus archyvų nuotraukos

Smūgis II. 1977 m.

Filomena Taunytė

GYDYTOJA, ŽURNALISTĖ, RAŠYTOJA

– Metai skuba nepaprastai greitai. Jie visuomet kupini darbu, įvairiausių įvykių. Ar jaučiate metų našta ant savo pečių?

– Metai iš tiesų labai greitai bėga, ypač jeigu jie pilni darbų ir kasdienybės įvykių. Metų našta ant pečių jaučiu, bet prote – ne. Tie seneliai, kurie giriasi esą labai sveiki fiziškai, meluoja. Metų našta senatvėje sunkesnė nei ankstesnės ligos, nelaimės bei skriaudos. Tačiau tai – išminties amžius, ir jį gana gerai suvokia Alachą garbinančios šalys. Yra kraštų, kur, norint tapti deputatu ar valdžios vyru, būtina sulaukti keturiasdešimt penkerių metų. Manau, tai teisinga. Uzbekijoje ir Turkmėnijoje, kur šiek tiek teko gyventi, senių tarybos kaimuose labai teisingai sprendžia visus tų bendruomenių reikalus. Kinijoje, siekiant žmogų pagirti, sakoma, kad jis atrodo daug vyresnis nei yra iš tikrųjų.

– Jūs esate radviliškietė. Prisiminkite savo vaikystę, jaunystę, gydytojos kelio pasirinkimą. Ar nenusivylėte savo specialybe?

– Gimiau Radviliškio valsčiuje, Vantainėlių kaime, penkiolikos hektarų ūkininko šeimoje. Mamytė, anksti likusi našlė, viena užaugino, išmokslino keturis sūnus ir mane, dukrą. Sunku įsivaizduoti, kaip jai tai pavyko. Juk baisu ir prisiminti, kaip 1945-aisiais tarybinė valdžia, ano meto terminais kalbant, „iškraustė“ mūsų ūkelį. Atėmė visus gyvulius, grūdus, maisto atsargas. Tuščiuose namuose liko viena motina su nepilnamečiu sūneliu, gimusiu jau tėveliui mirus. Ir po tokios nelaimės išgyvenome, net mokslą įgijome. Man, kaimo vaikui, pirmose gimnazijos klasėse mokslas sekėsi sunkokai, tačiau vėliau gerai. 1942 metais, baigusi gimnaziją, įstojau į Kauno universiteto Lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą. Savo gyvenimą įsivaizdavau kukliai: netekėsiu, nes atrodė, kad niekas manęs nemylės, mokytojausiu kaime, padėsiu žmonėms ir rašysiu, nes labai mėgau literatūrą, knygas. Universitetą uždarius (tuomet Lietuvoje šeiminingavo vokiečiai), įstojau į akušerių mokyklą. Baigusi ją, metus dirbau Radviliškyje. Nebeįsivaizdavau savęs, dirbančios kitoje profesijoje, todėl 1950-

aisiais Vilniaus universiteto Medicinos fakultete įgijau gydytojos specialybę. Niekada to nesigailėjau. Labai branginu ryšį ir gerus santykius su žmonėmis. Manęs niekada nevargino ligoniai, nes niekada prieš juos nesididžiuodavau, nevaidinau, kad viską žinau, išmanau. Sunku tiems medikams, kurie vaidina išminčius.

– Įsivaizduokite esanti dailininkė ir nupieškite Filomenos Taunytės paveikslą.

– Mano portretas negali būti patrauklus vien dėl to, kad jau įžengiau į devyniasdešimtuosius metus. Nekenčiu ir visą gyvenimą nekenčiau pataikavimo, apkalbų, melo, bijau banditų, nepasitikiu teisėsauga, netikiu velnių apsidėmu ir gyvo paėmimu į dangų, todėl turėčiau sėdėti susiraukusi. Tačiau taip nebūs! Šypsosiuos, nes turiu naujus, ne valdiškus dantis. Su valdiškais seneliai tik kokį pusmetį tesišypso. Vėliau – nei šypsenos, nei dantų. Ši pastaba turėtų paaiškinti, kad valdiško gydymo mūsų nebėra. Visur ir už viską reikia mokėti. Pirmiausia ligonių kasai, vėliau gydytojui. Labai gaila tų gydytojų, kurie iki šiol neima jokio atsidėkojimo mokesčio. Neima tie, kurie to mokesčio labiausiai verti.

– Atrodo, iš prigimties esate optimistė. Patarkite jauniems žmonėms, kaip reikia gyventi, kad senatvė būtų kupina gražių prisiminimų.

– Tikrai esu optimistė. Mane džiugina metų laikai, gamta, bendravimas su žmonėmis, jų pasiekimai. Jaunystę pasaulio išminčiai laiko atkarpa nuo dvidešimt iki keturiasdešimt metų. Tuomet iš žmogaus reikalaujama tramdyti geismus ir norus. Akivaizdu, kad dažnas mūsų jaunuolis taip gyventi nesugeba. Visko reikia greit. Net vaikai tenkina geismus, prarasdami meilę, o atiminėdami iš draugų telefonus ar kapeikas – ir padorumą. Tos vertybės niekada nebesugrįžta.

Noras praturtėti gena jaunuolius į kitus kraštus, kur neretai jie praranda sveikatą, žmogišką orumą ir, tapę ten gyvenančių

ponų vergais, galimybę tinkamai išsilavinti. Užtenka ir tokių, kurie, praturtėję iš melo ir apgaulių, plėšimų ar net žmogūdysčių, šiandien didžiuojasi milijonais, sėdėdami braškančiose Seimo ar Vyriausybės narių kėdėse. Jaunystė – idealizmo metas. Tuomet kovojama už teisybę, smerkiami pataikautojai, mylimi teisingi, turtingųjų vaikams nepataikaujantys mokytojai. Mūsų valdžia sugebėjo net vaikus supriešinti. Mokyklinės uniformos sulygindavo turtingų ir neturtingų vaikų aprangą. Dabartinis suskirstymas į gimnazijas ir vidurines mokyklas žeidžia neprieviliuotus mokinius bei jų tėvus. Gimnazijos tampa privilegijuotų vaikų mokyklomis. Neginamos mokytojų teisės. Dėl mokinio krepšelio iš mokyklos nepašalinami didžiausi chuliganai. Nebaudžiamumas už piktybinį chuliganizmą nesubrendusiuose protuose naikina idealizmą ir didina nusikalstamumą. Mūsų kraštui netinka amerikoniškas auklėjimas. Netinka ir dabartinis iš užsieniečių nusiziūrėtas seksualinis vaikų švietimas.

Jaunuoliams, mokantiems nesigviešti svetimų žmonių ar net artimųjų uždirbto turto, pamažu ateina didžiosios gyvenimo vertybės: pakankama gerovė, meilė, laimė ir garbė, kuri lieka visam gyvenimui.

– Nors daug priešnekėta apie dabartinę sveikatos apsaugą, vis dėlto kokia Jūsų nuomonė apie tai?

– Dažna ministrų kaita turėjo ir tebeturi didžiausią neigiamą įtaką sveikatos apsaugai. Dabar ministrai keičiami, kad sukombinuotų pinigų savo partijai. Aišku, jie niekada nepamiršta savęs. Iš tokio darbo Lietuvoje – patys brangiausi vaistai pasaulyje. Kompensuojami tokie vaistai, kurie užsienyje jau nebevartojami. Perkami brangiausių firmų pasiūlyti vaistai ir, manau, niekas nebesugebėtų paneigti, kodėl taip daroma. Visiems aišku, bet tie, kurie turėtų prakalbėti, tyli, nes jiems tai naudinga. Valstybės įstatymu įteisintas paciento atlygis gydytojui ir visavaldė ligoninių direktorių valdžia bei įslaptinti atlyginimai, kad niekas nežinotų,

Kraštietė (dešinėje) susitikime su radviliškiais Viešojoje bibliotekoje. 2007 m.

kiek viršininkas ir jo ligoninėje nedirbanti žmona ar kokia giminaitė gauna. Ligoninėse vaistai perkami. Įvairiose vaistinėse tokio pat vaisto kaina skiriasi kartais net keliomis dešimtimis litų. Maistas ir patalynė Vilniaus Antakalnio ligoninėje tokie baisūs, kad lyginti su kalėjimu neapsiverčia liežuvis. Kalėjime maistas keliskart geresnis, kaip ir medicininis aptarnavimas, kuris ten nemokamas. Visai nesirūpinama senų žmonių sveikata. Tame amžiuje reikalingi ne tiek vaistai, kiek atitinkami patarimai, kaip gyventi, kad mažiau sirgtum. Jau pažįstu senatvę. Žadu apie ją parašyti ir drįstu tvirtinti, kad mūsų seneliai be laiko iškvailėja dėl jų gydymo. Visokie skausmą mažinantys, miegą gerinantys vaistai lėtina kraujotaką, menkindami smegenų aprūpinimą krauju ir tuo pačiu ligonių protinį pajėgumą. Be to, mūsų šalelėje gerbiama ne senelių išmintis, bet jų seksualumas ir sportiniai sugebėjimai. Džiaugiamasi, jeigu koks pasileidęs devyniasdešimtmetis senis apšvedė jauną moterį, neva pagamina sutuoktinei vaikelį. Tai pasityčiojimas iš amžiaus, kuriame privalu ne pačiam darytis, o mokyti, kad kiti nesidarkytų. Toks požiūris į senus žmones žemina ne tik juos, bet ir panašių paistalų skleidėjus.

– Turite Dievo dovaną – mokate ypač vaizdžiai pasakoti ir stilingai rašyti. Kada Jums kilo noras savo teorinę ir praktinę patirtį iškloti ant popieriaus?

– Jau prisipažinau, kad visada norėjau būti rašytoja. Mano rašinėlius gimnazijoje mokytoja liepdavo paskaityti klaseje. Baigusi universitetą, parašydavau tarybinėje spaudoje. Esu net du romanus sukūrusi, kurie, atrodo, niekada nebus atspausdinti. Mokėjimas reikšti mintis paveldėtas iš tėvelio. Jis, kurį mažai prisimenu, buvo kaimų linksmintojas, pasakorius ir dainininkas. Dėl dainavimo tai jokio paveldėjimo nėra, bet reikšti mintis man niekada nebuvo sunku. Universitete sakydavo, kad per egzaminus atsakinėju geriau negu moku. Paveldėjimas yra nuostabi tėvų dovana vaikui arba priešingai – nelaimė. Tvirtinama, kad mergaitėse 80 procentų vyrauja tėvo genai, berniukuose – atvirkščiai.

– Jūsų knygos įgijo nepaprastą populiarumą. Jos – perkamiausių knygų dešimtuokė. Kas tai lemia?

– Džiaugiuosi, kad mano knygas vertina skaitytojai. Užtat jų visai nevertina mano kolegos žurnalistai, o žodžio „rašytojas“ net ištarti nedrįstu. Mano pasiūlytą pirmąją knygą Rašytojų sąjungos leidykla neskaičiusi atmetė. Matyt, vien iš mano veido matė, kad nieko nesugebu. Manau, parašytų knygų populiarumą įgijau nuoširdumu. Nemelavau ir net nesugebu meluoti. Norėdama pavaizduoti kokį nors žmogų, turiu matyti jį prieš akis, pažinti, girdėti jo balsą. Situaciją galiu šiek tiek pakeisti, sulipdyti vieną žmogų iš dviejų, bet tuo mano sugebėjimai ir pasibaigia. Išgalvoti mažai ką sugebu.

Labai dėkoju savo knygų skaitytojams. Daug gerų žodžių iš jų išgirdau. Žmonėms pabodo seksualinė literatūra, kuria užversti knygynų prekystaliai. Tai šiandieninė „klasika“. Įdomu, kaip tokią ją po dvidešimt metų vertins mūsų anūkai, kokie vertintojai tuos kūrinius dabar taip vertina... Pakraupau išgirdusi, kaip mūsų gabią rašytoją, daugiausia rašiusią seksualine tematika ir apie moters santykius su dvasiškiais, po jos mirties viena gerbėja pasiūlė paskelbti šventąją. Nejaugi permiegojimas su dvasiškiais

jau duoda teisę pretenduoti į šventąsias? Perpildytas šlykščiais necenzūriniais žodžiais Herkaus Kunčiaus romanas „Nepasmerkti Dušansko“ paskelbtas vienu iš geriausių 2006 metų kūrinių...

– Pasakykite kelis žodžius apie savo kasdienybę. Nuo ryto iki vakaro. Nuo savaitgalio iki savaitgalio.

– Miegu aštuonias arba devynias valandas ir taip elgtis patariu visiems žmonėms, nes visiems privalu pailsėti. Enšteiną miegodavo dešimtį valandų per parą.

Filosofas Šopenhaueris moterų nemėgo, bet žmonėms patarė dirbti iki devyniasdešimt metų. Kadangi laikau save žmogumi (kokia čia moteris, įkopusi į devyniasdešimtuosius...), todėl atsikėlusį nusiprausiu, pavalgau (arba nepavalgau, nes kartais sveika šiek tiek pabadauti), pasikalbu su šuneliu ir sėdu rašyti arba skaityti. Kartais apsilanko koks nors sunkiai sergantis, dažniausiai senas, neturtingas žmogus. Jeigu pasiseka jam padėti arba patarti, būna gerai abiem, pasikalbame kaip seni pažįstami. Gyvenu su dukros šeima. Šeštadieniais ir sekmadieniais, jeigu būna gražus oras, kur nors išvažiuojame – į gamtą, daržą ar aplankyti pažįstamų.

Drįstu tvirtinti, kad gerų žmonių daugiau nei blogų. Net procentą esu išvedusi. Keturiems žmonėms – vienas kombinatorius, bet ir toks dar vertas pagarbos, nes labai myli save, o tai šiandien propaguojama ir skatinama. Man visuomet buvo labai geri mano pacientai. Iš jų gyvenime neturėjau jokių nemalonumų ir nė vieno skundo. Visi nemalonumai – iš viršininkų. Naujai rašomai knygai ieškau dabar gyvenančių dorų žmonių, kuriuos vertėtų pagarsinti kaip sektingus pavyzdžius mūsų jaunimui. Sunkiai sekasi. Net į Rotary klubą kreipiausi, bet jie buvo savikritiški ir atsakė, kad tokių tarp jų nėra.

– Gyvenimas pasidarė ypač sudėtingas, kartais visiškai nebesuvokiamas. Iš čia – stresai, nervinė įtampa, pyktis, nemiga, irzlumas. „Išgydykite“ Lietuvą savo patarimais. Tikiu, kad mokate tai padaryti.

– Mūsų Seimas ir Vyriausybė su visomis partijomis, atgavus nepriklausomybę, nesugebėjo normaliems žmonėms sukurti saugumo, kurio tikėjomės. Didėja nusikalstamumas, žmonės net vidurdienį nesaugūs nei vieniemiuose, nei didmiesčio gatvėse. Žmogžudžiai, nuteisti iki gyvos galvos, laisvėje pasirodo jau po kelerių metų...

Tenka prisipažinti, kad rašau knygą, kurioje bandysiu pakalbėti apie keturis žmogaus gyvenimo tarpsnius ir jiems skirtas pareigas. Vaikystėje (nuo gimimo iki dvidešimt metų) reikia mokytis ir klausyti vyresniųjų, nuo dvidešimt iki keturiasdešimt metų – jaunystė, kada privalu tramdyti geismus ir norus. Subrendusiame amžiuje (nuo keturiasdešimt iki šešiasdešimt metų) reikia būti teisingam. Senatvė (nuo šešiasdešimt metų), kai privalu mokyti kitus. Taip mūsų amžių suskirstė senovės išminčiai ir būtų labai gerai, jeigu jų patarimų klausytume.

– Ačiū už pokalbį.

**Kalbėjosi Aleksandras ŠIDLAUSKAS
Redakcijos archyvo nuotraukos**

SENIEJI PAVARTYČIAI

420 metų, kai rašytiniuose šaltiniuose paminėti Radviliškio rajone, du kilometrai nuo Šeduvos, esantys Pavartyčiai. Apie šį kaimą – sutrumpintai iš buvusios ilgametės jo bibliotekininkės Laimos RIMAVIČIENĖS knygos „Senojo kaimo veidas“ (2002 m.).

Didelis buvo ir tebėra Pavartyčių kaimas. Pavartyčiai minimi 1588 metais rašytiniuose leidiniuose – enciklopedijose. 1738 metais čia gyveno 14 šeimų, 1979 – 470 gyventojų ir 2000-ųjų sausio 1 d. – 845 gyventojai kartu su naująja gyvenviete (302 kiemu).

Šį senąjį kaimą sudarė kaimavietė, vadinama Ulyčia. Per kaimą iš rytų į vakarus ėjo Panevėžio–Šiaulių respublikinės reikšmės vieškelis. Iš jo, nuo Šeduvos 1,5 km, atsišakojo per Pavartyčių kaimą į Paežerius rajoninis vieškelis, žmonių vadinamas „lygumkeliu“. Šiuos abu vieškelius pagal kiekvienam vienkiamui priskirtą ilgį metrais remontuodavo kaimiečiai. Už blogai suremontuotą savo kelio ruožą tekdavo mokėti baudą.

Kaimo teritorija daugumoje buvo lygumos. Vakarinėje ir šiaurinėje pusėje buvo nedidelių pavienių krūmokšnių ir vasarą išdžiūstančių balų. Einant nuo kaimo į vakarus, nežymus pakilimas (vieškelių dešinėje), kuris vadinamas Raguolkalniu. Ten iki 1937 metų stovėjo Jono Štaro vėjinis malūnas. Pagal kaimo se-

nolių pasakojimą, čia 1812 m. prancūzai virė iš miltų raguolius, todėl liko toks pavadinimas.

Rytuose iš pietų į šiaurę tekėjo vasarą išdžiūstantis Vartyčios upelis, nuo kurio kilęs kaimo pavadinimas. Vartyčios upelis, viręs melioracijos grioviu, tebesruvena iki šių dienų.

Iki baudžios panaikinimo Pavartyčių kaimo žmonės ir žemės priklausė dvaro baronui Ruopiui (Von Ropp).

Navickas Kazimieras, kaimo išrinktas seniūnu, tvarkė kaimo reikalus – vadinosi ataše. Bylinėjosi su ponu Ruopiu dėl Servatuto (Šklagų) miško. Kaimas surinkdavo pinigų ir turėjo atskirą fondą reikalams tvarkyti. 1928 metais kaimą išskirstė į vienkiamius, jo žemė tęsėsi siaurais rėžiais. Buvo įkurta Pavartyčių seniūnija, kuriai priklausė Pavartyčių, Kurklių ir Velžių kaimai. Vietoj seniūnijų atsirado apylinkės. 1962 metais likviduota Pavartyčių apylinkė ir sukurta sustambinta dabartinė Šeduvos apylinkė.

Poznanskių sodyba – viena iš seniausių Pavartyčiuose

Apie 1880 metus kaimo vaikus mokė daraktorius Pranciškus Varvuolis, to paties kaimo šviesuolis. 1913 metais jam mirus, mokyti vaikus ėmėsi Ona Velbutienė nuosavo dvigalio namo seklyčioje. Čia buvo įrengta dviejų skyrių (žiemų) mokykla. Atėję į mokyklą, pirmiausia persižegnodavome, pagarbindavome „Garbė Jėzui Kristui“ ir pabučiuodavome mokytojai, kurią vadino Cioce, ranką. Kiekvienas mokinyš, jų buvo apie keturiasdešimt, atsinešdavo savo maldaknygę ar kitokią knygą. Po dviejų mokslo žiemų, nuo pirmo skyriaus jau pramokę skaityti, eidavome į ūkininko Jono Štaro name įsikūrusią trijų skyrių mokyklą. Vėliau mokykla buvo įkurta Kurklių kaimo pradžioje, ūkininko Prano Boko namuose. Galiausiai 1937 metais valstybės lėšomis buvo pastatyta tipiška keturklasė Pavartyčių pradinė mokykla.

1989 metais pastatyta mūrinė keturių klasių Pavartyčių mokykla. Ji yra kaip priestatas prie vaikų darželio, kuris iškilo 1979 metais. Mokykloje mokėsi 69 mokiniai, dirbo šeši mokytojai. Dabar (knygoje pateikiami jos leidimo metu autorės turėti duomenys – **red. pastaba**) dirba vienuolika pedagogų, mokosi 68 mokiniai. Mokyklos patalpos yra naujos gyvenvietės centre.

Vasarą kaimo galulaukės skambėdavo nuo dainų. Dainininkų būdavo apstu. Šeštadienio vakarą ar sekmadienį po pamaldų

Pavartyčių darželio-mokyklos pastatas

sugučėdavo jaunimas, vos išgirdęs Ožalo Petro armoniką. Kur nors ūkininko kieme ar prie prieklėčio susirinkus jaunimui, prasidėdavo vakaruškos. Pavartyčiuose 1922 metais buvo surengta pirmoji kaimo gegužinė. Klubas-skaitykla buvo įsteigta 1948 metais, perkelta į Štaro Jono gyvenamąjį namą. Namo viename gale įsikūrė Pavartyčių apylinkės, jai tuo metu vadovavo Jonas Dočkus, būstinė. Jo iniciatyva buvo atiduota aikštė-pieva, buvusi prieš pastatą – ji tapo jaunimo žaidimo aikšte, skirta futbolui pažaisiti. Kitame namo gale įsikūrusi skaitykla turėjo kelias dešimtis knygų – brošiūrų. Skaitytojų buvo 20–30. Pagrindinis darbas, kuris gana aktyviai pritraukdavo jaunimą – vakarėlių-vaidinimų ruošimas.

1982 metais baigta senojo administracinio pastato rekonstrukcija su 150 vietų sale naujoje gyvenvietėje. 1991 m. pirmąjį pastato aukštą su sale ūkis iš savo balanso perdavė Šeduvos apylinkei. Dar prieš tai jau buvo įkurdinti – atidaryti – kultūros namai. Šio administracinio pastato antrajame aukšte 1992 metais įsikūrusi kaimo biblioteka. Šiuo metu bibliotekoje skaito 272 kaimo skaitytojai, bibliotekos fondą sudaro 6583 literatūros egzemplioriai.

Didžiausias ir labiausiai pavykęs renginys – pažymėtas Pavartyčių kaimo 410-asis jubiliejus, prasidėjęs šventomis Mišiomis Šeduvos parapijos bažnyčioje. Po Mišių susirinkusieji aplankė artimųjų kapus Šeduvos kapinėse. Šventėje dalyvavo 126 žmonės, seniai išėję iš šio kaimo ir dar tebegyvenantys jame.

Kaime gyveno lietuvių tautybės žmonės. Jų tarpusavio santykiai buvo draugiški. Vieni kitiems padėdavo talkose. Jie mokėjo ūkininkauti, sugebėdavo užauginti gerą javų derlių. Mokėjo dirbti, taip pat ir linksmintis: Velykas, Sekmines švėsdavo po tris dienas. Vardadienius – Petrines, Jonines, Kazimierines, Juozines bei Jurgines – švėsdavo taip pat. Vardadienio išvakarėse varduvininko duris papuošdavo vainiku, o jis vėliau sukviėsdavo visus ir vaišindavo.

Rudens metu kaime prasidėdavo kūlimo talkos, į kurias sueidavo artimesni kaimo gyventojai. Pabaigus kūlę, būdavo pabaigtuvės, kur prie alaus ašočio iki gaidžių giedojimo visi talkininkai linksmindavosi.

Iš Pavartyčių kaimo Nepriklausomybės metais buvo keletas žmonių, baigusią vidurines ar aukštąsias mokslo įstaigas. Mūsų kaimas Lietuvai padovanojo du kunigus: A. Ožalą A. ir P. Dočką. Iš gausios Motiekaičių Juozapo ir Domicelės šeimos vienas sūnus Kazimieras buvo inžinierius (karo metu pasitraukė į Vakarų). Antano Ožalo brolis Vincentas, baigęs Žemės ūkio akademiją, dirbo Dotnuvoje agronomu selekcininku. Ožalo Petro sūnus Juozapas baigė Dotnuvos žemės ūkio akademiją, įsigijo agronomo specialybę. Jonas Martinaitis, žymus karikatūristas, baigęs meno mokyklą, nutapė daug akvarelių gamtos motyvais. Labiausiai Martinaitis pagarsėjo linksmais piešinėliais ir eilėraščiais apie kaimiečių buitį. Iš Prano ir Domicelės Navickų šeimos sūnus Stanislovas buvo karininkas. Sūnus Juozapas mokėsi Dotnuvos akademijoje, įsigijo agronomo specialybę. Duktė Petronėlė mokėsi mokytojų seminarijoje Šiauliuose. Nuo jaunystės ištikta negalios ir negalinti vaikščioti Ignaco Ožalo duktė Kazimiera Ožalaitė, visų vadinama Kazyte, sulaukusi garbaus

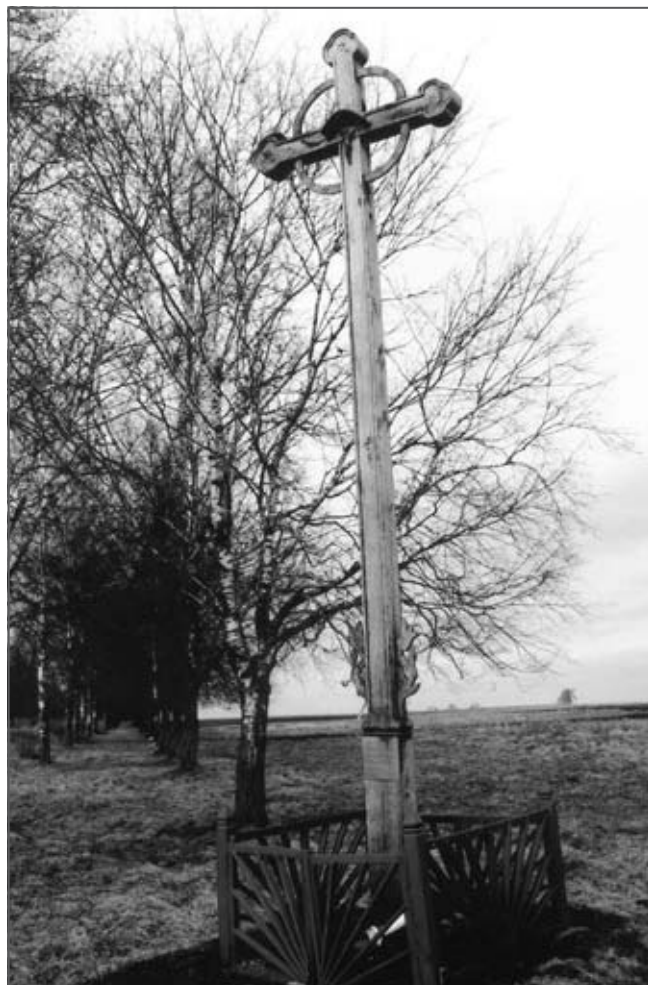
amžiaus, ima į rankas teptuką ir, negalėdama natūroje pajusti gamtos grožio, sugeba tapyti puikius peizažus, nors jokios dailės mokyklos nėra lankiusi. Nepamainomi vadinamieji kaimo „kantoriai“ buvo Jonas ir Juozas Motiekaičiai. Be jų giedojimo neapsieidavo kaime laidotuvės ar metinės. Nenugalimas kaime stipruolis buvo Jonas Štaras.

Nedaug kaime buvo kryžių. Pats seniausias, išlikęs iki šių dienų, yra vadinamas Jaunimo kryžiumi. Statytas šis aukštas ažuolinis kryžius apie 1882 metus kaimo pradžioje, beveik 200 metrų nuo sankryžos, einant senuoju kaimo keliu link Kurklių. Ten buvo jaunimo mėgstama vieta susirinkti, ruošti gegužines. Antras didelis kryžius, senojo kaimo kryžius, stovėjo priešais dabartinį kaimo kryžių, t. y. kitoje ulyčios pusėje. Vėliau buvo perstatytas į dabartinę vietą. Šalia kaimo kryžiaus stovi dar vienas – ūkininko Navicko sūnaus Igno žūties vietoje. Visi trys kryžiai dar ir dabar puošia ir saugo kaimą nuo visokių negandų.

Kapinaitės, manoma, atsirado labai seniai, prieš 410 metų ar dar anksčiau, kartu su kaimu. Kalbama, kad čia daug buvo palaidota nuplaktų vergų, baudžiavos laikais atvežtų iš Raudondvario, Radvilonių dvarų. Paskutiniai kaimo žmonės atgulė į šias kapines 1946 metais.

1930 metais kaime buvo įkurtas pavasarininkų būrelis. Dar buvo organizacija „Tretininkai“.

1940 m. birželio 15 d. į Lietuvą įžengė tarybinė armija. Iš

Kaimo istoriją mena senasis kryžius

kaimo žmonių nebuvo labai prijauciančių naujai santvarkai. Jau rudenio pabaigoje atvyko batalionas Lietuvos kareivių ir gal tiek pat raudonarmiečių. Jie apsigyveno prie Pavartyčių kaimo ribos, jau Paežerių Sereikos krūmuose, palapinėse. Buvo pradėtas ruošti aerodromas. Kasė rankomis, pylė į „polutarkas“ žemę ir vežė į žemesnes vietas. Prieš žiemą kareiviai išvyko, liko civiliai lietuviai matininkai, kurie darė topografinius aerodromo brėžinius. Pavasariui (1941 m.) atėjus, turėjo daugelis kaimo sodybų keltis į Raudondvario dvaro žemę. Išsikėlimą sutrukdė birželio 22-ąją prasidėjęs karas. Vokietmečiu iš kaimo vyrų niekas neprisidėjo prie žydų šaudymo, niekas nebuvo įsivėlęs į jų naikinimą. 1944 m. liepos 26 d., per Šv. Oną, vėl be mūsų buvo sugrįžusi Raudonoji armija. Po keleto dienų į aerodromą pradėjo leistis lėktuvai, kurie skrisdavo bombarduoti Šiauliuose dar esančių vokiečių. Bombų sprogimai girdėjosi mūsų kaime. Kartais sugrįždavo sunkiai sužeistas šaulys ir mirdavo. Juos laidojo prie Paežerių kaimo vedančio vieškelio, kelio kairėje, prie Vartyčios, Daujočiaičių vyšnyne.

Sugrįžus tarybinei santvarkai, buvo paskelbta vyrų iki 35 m. mobilizacija. 1944-ųjų pabaigoje jau buvo susikūrę partizanų būriai. 1948 m. gegužės 22 d. ir 1949 m. kovo 26 d. buvo ištremta ir kaimo gyventojų.

1948 m. kompartijos CK ir vyriausybė priėmė nutarimą dėl žemės ūkio kolektyvizacijos, kuri Pavartyčių kaime 1949 m. pavasarį buvo pradėta vykdyti. Labai nenoriai žmonės sutiko šį įvykį. Nacionalizavo pastatus, gyvulius, inventorių, padargus.

1965 m. prasidėjo melioracijos darbai kaime. Vienkiemių vėl suvarė į kaimą – gyvenvietę. Daug kas nušluota, sulyginta su žeme – miškeliai, sodybos. Malkomis virto namai, ugnimi – malkos. Viskas vyko vaiko akyse, todėl yra graudu viso to netekti, lyg nukirsti savąsias šaknis. Taip pasakojo žmonės su patirtimi.

Pirmasis buvo „Gruodžio 5-osios“ kolūkis. Likvidavus jį, susikūrė Šeduvos tarybinis ūkis-technikumas. Nuo 1963 m. lapkričio 30 d. perorganizuotas į LGMTI Šeduvos eksperimentinį ūkį. 1975 m. buvo pradėtos kailinių žvėrelių fermos statybos. 1979 m. atvežti švelniakailiai žvėreliai. Pagaliau 1991 metų gruodžio 31 d. eksperimentinis ūkis išsiskirstė į bendroves.

Pavartyčių žmonės ir pravažiuojantys pro kaimą, žiūrėdami į netoliese kelio stovinčius avyno, žvėrelių fermos pastatus, sako, kad paskutinis uraganas pro jų kaimą praėjo prieš gerą dešimtmetį. Prasiautus privatizavimui, iš pastatų liko vaiduokliškos griuvenos...

Dabar Pavartyčiai – didelis gyvenvietės centras. Jame yra vaikų darželis, šalia mokykla, maisto parduotuvės, medicinos punktas, biblioteka... Autobusai važiuoja į Šeduvą, Radviliškį porą kartų per dieną ta pačia gatve, beje, 1989 metais pirmą kartą autobusas pradėjo važinėti per patį kaimą.

Trobelių nė ženklų – dabar čia baltų mūrelių eilė, jauni vešlūs sodeliai. Gyventi dabar gerai, nėra ko sakyti. Ir dirbti sunkiai nebereikia – technika, mašinos perpus darbą palengvina.

Daug permainų Pavartyčiuose. Nebegirdėti skerdziaus pavasarinio rago, piemenėlių ragelių. Tik prie namų šimtamečiai ažuolai, liepos neliečiamos, mylimos, šventos, primena, kad jas sodino ir puoselėjo mūsų senoliai...

Ramutės Ožalienės ir Anelės Bertulienės nuotraukos

Leonas Plungė

DĖL LAISVĖS NUĖJĘS GOLGOTOS KELIĄ

Noriu papasakoti apie man brangaus žmogaus – TĖVELIO – trumpą ir dramatišką gyvenimą, nueitą Golgotos kelią, kovą ne tik dėl savo, bet ir kitų žmonių laisvės, apie jo didvyrišką mirtį.

Nijolė PLUNGAITĖ-
ŠIDLAUSKIENĖ

Leonas Plungė gimė 1903 metų spalio 4 dieną Alksniupių kaime, netoli Šeduvos. Tėvai – ūkininkai Elzbieta ir Kazimieras – augino šešis vaikus: tris sūnus ir tris dukras. Leonas šeimoje buvo penktas vaikas (jauniausias iš sūnų). Baigęs pradžios mokyklą, mokėsi Šeduvos progimnazijoje, Šiaulių gimnazijoje, vėliau – Kauno policijos mokykloje.

Energinga, drąsų, aukšto ūgio jaunuolį patraukė policininko profesija. Šį nelengvą darbą jis dirbo 1927–1939 metais: buvo nuovados viršininko padėjėjas, viršininkas Šiauliuose, Tytuvėnuose, Radviliškyje (pastarajame dirbo 1936–1939 metais). Priklausė Šaulių sąjungai. Vilnių gražinus Lietuvai, 1939 metų pabaigoje išvyko ten dirbti miesto savivaldybėje, Pasų skyriuje.

Sovietams okupavus Lietuvą, Leonas 1941-ųjų gegužės 7 dieną Vilniuje buvo suimtas ir apkaltintas, kad 1940–1941 metais padėjo buvusiems Nepriklausomos Lietuvos kariškiams nelegaliai gauti dokumentus, ginklų iš NKVD sandėlių, pabėgti į Vokietiją ir panašiai.

1941 metų birželio mėnesį, prieš pat karą, iš Naujosios Vilnios pajudėjo ešelonas, pavadintas „Vilniaus etapu“, prigrūstas gegu-

žės mėnesį bei birželio 12–17 dienomis suimtų žmonių. Dauguma jų buvo valstybės tarnautojai, policijos pareigūnai, verslininkai. Tarp jų – ir Leonas Plungė.

Tų pačių metų birželio 27-ąją kalinių ešelonas buvo atvežtas į Medvežjegorsko lagerį. Per prižiūrėtojų žioplumą liko neišjungtas garsiakalbis, tad atvežtieji išgirdo, kad prasidėjo Vokietijos ir SSSR karas. Ši žinia kaliniams įžiebė viltį atgauti laisvę, išgyventi. Tos vilties įkvėpėjai bei puoselėtojai buvo Leonas Plungė ir dar keli likimo suartinti aktyvūs lietuviai belaisviai: Jonas Martinaitis, buvęs tarnautojas, Šaulių sąjungos narys, Jurgis Matulis, Lietuvos kariuomenės jaunesnysis leitenantas (abu marijampoliečiai) ir kiti. Jie ėmė rengti pabėgimą iš lagerio. Prie besirengiančių veržtis į laisvę lietuvių netrūkus prisijungė ir Lietuvos žydai.

Tuoj pat įvykdyti pabėgimo planą trukdė baltosios naktys – ištiesą parą buvo labai geras matomumas. Pabėgimo organizatoriai manė, kad frontas yra netoli – už 80 kilometrų. Todėl ketinta bėgti į Suomiją.

Tačiau 1941 metų liepos mėnesį, priartėjus frontui, kaliniai iš

Leonas Plungė su motina,
žmona ir dukrele Vilniuje
1940 metų rugpjūčio 17
dieną

Medvežjegorsko buvo etapuoti į Rusijos gilumą. Lagerio komendantui KGB informatoriai pranešė apie rengiamą ginkluotą kalinių sukilimą ir pabėgimą, todėl baržoje buvo sustiprinta sargyba. Ilgą laiką kaliniai negavo net vandens. Jie sukilo, bandė nuginkluoti apsaugą ir pabėgti, bet sargybiniai pradėjo šaudyti į nusilpusius nuo bado ir troškulio žmones. Pabėgti nepavyko.

Visas „Vilniaus etapas“ iš Medvežjegorsko baržomis Belomoro kanalu, vidaus upėmis ir kanalais per Rybinską, Jaroslavlį 1941-ųjų rugpjūčio mėnesį buvo perplukdytas į Solikamsko (Usollago) Višeros lagpunktą. Čia kalinių laukė ypač žiaurus režimas, sunkus alinantis darbas, badas, ligos. Vasaros pabaigoje į Usollagą atvežti dar stiprūs žmonės po trijų katorgos mėnesių tapo klipatų komanda. Kiekvieną dieną mirdavo arti dešimties kalinių.

Matydami savo būklės beviltiškumą, kaliniai troško kuo skubiau bėgti, kol dar turi šiek tiek jėgų. Savo likimą jie siejo su įvykiais fronte, karo baigtimi. Sukilimo vadu buvo išrinktas Leonas Plungė. Jis su bendraminčiais subūrė aktyvių vyrų grupę, kitų kalinių vadinamą „inteligentais“, ir nenuilstamai ruošėsi ginkluotam sukilimui bei pabėgimui.

Tačiau organizuojamo pabėgimo slaptumo išlaikyti nepavyko. Spalio 23 dieną sukilimo rengėjai bei organizatoriai buvo suimti. Juos žiauriai kankinant, tardant, bandyta išgauti visų besirengiančiųjų bėgti pavardes, pabėgimo planą. Šiame tardymo procese dalyvavo atvykę NKVD tardytojai iš Lietuvos: N. Dušanskis, Borisevičius, Minkevičius. Tardymo proceso žiaurumo nepakėlė ir mirė 12 tardomųjų.

Apie Leono sveikatos būklę tuo metu galima spręsti iš byloje esančio po tardymo protokolu sunkiai beįskaitomo, nusilpusios rankos suregzto parašo. Leonas, kaip ir daugelis, savo kaltės nepripažino ir aiškino kankintojams, jog nepripažįsta Sovietų Sąjungos teismo, kadangi yra kitos šalies pilietis.

Masinio ginkluoto sukilimo ir pabėgimo iš Usollago lagerio organizatoriai buvo nuteisti mirti ir 1942 metų birželio 10–15 dienomis Solikamsko kalėjime sušaudyti. Leonas Plungė sušaudytas birželio 11-ąją. Tuomet jam buvo 38 metai.

1989-aisiais Leonas Plungė buvo sovietinės prokuratūros reabilituotas. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, aš, jo dukra, tu-

rėjau galimybę susipažinti su Tėvelio byla. Mano Mama, Teodora Plungienė, ilgametė Radviliškio mokytoja, to nebesulaukė, iškelia vo amžinybėn, taip ir nesužinojusi apie tragišką savo vyro žūtį.

Mes su Mama likome neišstremtos (man tada buvo 10 metų). Manau, mus išgelbėjo tai, kad 1941 metais nespėjome persikelti į Vilnių, o Radviliškyje mūsų niekas neįskundė, nors ne vieną naktį guldavome apsirengusios ir ištempusios laukdavome prie mūsų durų sustojančio sunkvežimio. Iki šiol prisimenu vieną ankstų rytą, kuomet atskubėjo moterėlė, mananti, kad mes jau išvežtos, pasiimti mūsų elektrinio lygintuvo. Mamai tuomet buvo labai skaudu...

1998 metais Leonas Plungė pripažintas Laisvės kovų dalyviu. 2003 metais Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus jį, buvusį pagrindinės organizacijos narį, Usollago politinių kalinių sukilimo organizatorių, apdovanojo (po mirties) Vyčio kryžiaus ordino Riterio kryžiumi. Šį garbingą apdovanojimą priėmiau aš, Tėvelio dukra.

Alksniupių kaime tebestovi sena troba (dabar šiek tiek atnaujinta), kurioje gimė mano Tėvelis. Prie jos – senas kryžius, apšiurusi klėtėlė. Tiek belikę iš tų laikų, kai čia gimė, augo, brendo būsimas Lietuvos patriotas, kovotojas. Daug giminių palaidota Šeduvos kapinėse. Čia, Trijų kryžių postamente, man paprašius, įrašyta ir Leono Plungės pavardė.

Nežinia, kur Rusijos platybėse, prie Solikamsko, trūnija Tėvelio kaulai. Jo jauniausios sesutės, diplomuotos agronomės Elžbietos Mickienės, prieškario Lietuvos aktyvios visuomenės veikėjos, Lietuvos ūkininkių draugijos tarybos narės, kaimo moterų švietėjos, kaulai taip pat ilsisi toli nuo Lietuvos. 1944 metais ji bėgo iš Lietuvos nuo sovietinio teroro, 1960-aisiais atgulė amžino poilsio Lenkijos žemėje. Jai, kaip ir broliui, nebuvo lemta grįžti į Tėvyne.

Nebegrįžo gyvi iš tremties ir kiti iškilūs Radviliškio žmonės – mokytojai Jonas Krikštanas, Liudvikas Kinčinas, gydytojas Žosinas.

Skaudi mūsų tautos praeitis ir nevalia jos pamiršti.

**Panaudota medžiaga iš Lietuvos ypatingojo archyvo
Autorės archyvo nuotraukos**

„VADINKITE MANE SĖJĖJU...“

Vladas Žeromskis

Vladas ŽEROMSKIS – Baisogalos krašto šviesuolis, dažną stebinęs savo gebėjimais, veiklumu, meile muzikai, poezijai, nesumeluotu paprastumu ir kuklumu. Tebestebinantis iki šiol, nors jau 15 metų jo nebėra tarp mūsų.

Vilija KAŠČIONIENĖ

Vladas Žeromskis gimė 1906 metų rugsėjo 29 dieną Radviliškio rajone, Valatkonių kaime. Iš jo paties atsiminimų: „Šeimoje buvau jauniausias. Gimiau keturioliktais. Tėtis, Baltramiejus Žeromskis, liko našlys su devyniais vaikais. Mama, Viktorija Jonaitytė iš Kubiliūnų, už jo, našlio, tekėjo tėvų varoma. Kartu jie sugyveno penkis vaikus – Vinčą, Antaną, Jadvygą, Leoną ir mane, Vladą. Gimiau praėjus mėnesiui po tėvelio mirties. Tad savo tėvelį pažinojau tik iš pasakojimų. Buvęs neramaus būdo. Kam reikėjo piršlio – pas Baltramiejų. Susikivirčiojo kaimynai ar

vyras su žmona – pas Baltramiejų rodos klaus.

Daug žmonių užsukdavo į Baltramiejaus sodybą, dažniausiai jauni (studentai). Palikdavo pas tėvą įvairių knygučių, popierių. O rytojaus dieną jau ir bešeinas. Kur? Mama pasakojo, kad jis Baisogalaj ant bačkos pamokslus režia. „Šalin caro valdžia!“ – šaukia, o kazokai tuo metu namuose kratą daro. Baltramiejus į Lietuvos išlaisvinimo judėjimą įsijungė 1905 metais, buvo persekiojamas, slapstėsi nuo kazokų miškuose, pas tolimus gimines, pas seserį Jankūnienę Piktoniuose. Kai pakliuvo kazokam į nagus, ėmė kraujais spjaudyti, pradėjo sirginėti, atgulė ir nebeatsikėlė. Mirė, sirgdamas vėžiu, 1906 metų rugpjūčio mėnesio 28 dieną.“

*... Ir Baltrus mirė nusisirges,
Visų darbų dar nenudirbęs
Ir kūdikio nebesulaukęs.
Ir dienos bėga apsiniaukę,
Skubiai skaičiuoja jas rugsėjį.
Ir vėl sunki diena atėjo.
Močūtė tos dienos jau laukė
Ir nuo Baltrienės nesitraukė.
Su balta prijuoste prie lovos,
Rankas su muilu nusiplovus.
Lemtingas klyksmas kamarėlėj...
Ir Dievas davė jai sūnelį.
– Į vietą mirusio atėjo,–
Močūtė pusbalsiu kuždėjo...*

Taip savo atėjimą į pasaulį ir tėvų gyvenimo istoriją eiliuotai aprašė Vladas Žeromskis apie 1975 metus.

Jis pasakojo: „Mama iš tėtės buvo pramokusi skaityti. Ji buvo pirmoji mano mokytoja. Sėdėdama už ratelio, išmokė raides pažinti. Poterių mokiausi pas kaimo davatką Oną Mončiauskaitę.“

Pirmojo Pasaulinio karo kovos siekė ir Valatkonių kaimą. Vlado Žeromskio šeima tai traukėsi, tai vėl grįžo. Taip keletą kartų. „Per antrą rusų ir vokiečių susidūrimą buvome pasitraukę į Užpurvių kaimą, už Pociūnėlių bažnytkaimio. Datos neprisimenu. Išgirdome toje pusėje, kur namai, griaudžiančias patrankas ir pamatėme kylančių dūmų debesis. Anksti rytą du žmonės išvažiavo pasižvalgyti. Frontas buvo pasistūmęs į šiaurę. Dar tebežėravo sudegusių trobų nuodėguliai. Kaimo dalis ties kryžkele beveik visa buvo sudegusi. „Pelenas, daugiau nieko“, – pasakė sugrįžę žvalgai. Vėl grįžome. Iš penkių mūsų trobesių buvo sudegę trys – tvartas, klėtis ir daržinė. Seklyčioje – kareiviai, mums – klojimas.“

Kiekvienas naujų okupantų antplūdis atnešė naujų vargų ir rūpesčių. Vokiečiai rekvizavo maistą, atiminėjo gyvulius. Rusai – žmones, gyvulius, miškus. Po karo pradėti ūkininkauti buvo sunku. Trūko sėklos, gyvulių, padargų.

„Pakiliausias atgimimo jausmas užvaldė, kai buvo paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas. Brolis Petras (iš pirmosios tėvo santuokos) išėjo už Lietuvą kariaut“, – teigė Vladas. Jis pats tuo metu mokėsi Palonuose, antrajame mokyklos skyriuje.

Vladas Žeromskis (pirmas iš kairės) griežia Kauno literatūros muziejuje 1987 m.

Pirmasis mokytojas buvo Bronius Šarauskas, pradėjęs mokytį vokiškai, bet, vokiečiams pasitraukus iš Lietuvos, – tik lietuviškai. „Negaliu pamiršti, su kokių entuziazmu mes ėjome į mokyklą. Trūko apavo, drabužių, bet patys kaldavom medinpadžius, iš pakulinių virvelių nusinerdavom šlėrpes, kojas apvyniodavom autais iš senų skudurų”, – iš Vlado Žeromskio atsiminimų.

Vėliau jį mokė mokytojai Skardžius, M. Šlėvytė iš Gudžiūnų. Prie pastarosios Vladas ir baigė Palonų pradžios mokyklą. Labai norėjo mokytis gimnazijoje, bet reikėjo pinigų, o jų nebuvo. Tad namuose ir pasiliko du broliai – Leonas ir Vladas. Leonui išėjęs į Lietuvos kariuomenę, Vladą žemė dar labiau pririšo prie savęs.

Palonų mokykloje dirbo mokytojas Antanas Trumpickas. Jis organizavo vakarinę žemės ūkio klasę. Ją baigęs, Vladas panorio stoti į Joniškėlio žemės ūkio mokyklą. Buvo priimtas, bet čia užprotestavo iš kariuomenės grįžęs brolis Leonas: „Tu ponavosi, o aš turėsiu vargti.“ Taip ir liko Vladas prie žemės. Kartu su broliu vieniemy plėšė dirvonus, vertė akmenis, valgė dirsių duoną.

Bet jaunystė yra jaunystė – užteko laiko ir gegužinėms, ir vakaruškoms. Tuo metu jau ir smuikelį pasidirbinęs buvo, tad grodavo iki užsimiršimo. „Žiemos metu didesnėse gryčiose vykdavo vakaruškos. Grodavo armonika, rečiau prie jos prisidėdavo smuikas, basedlė”, – rašė Vladas.

Jis domėjosi ir politika. Palonų mokytojas Antanas Trumpickas organizavo Palonuose Žemės ūkio darbininkų profsąjungą. Vladas buvo tos organizacijos narys, ėjo sekretoriaus pareigas. Neilgai ši profsąjunga laikėsi. 1926 metų gruodžio 17 dieną nuvertus Kazio Griniaus vyriausybę, kelias dienas buvo areštuotas ir Vladas Žeromskis, kuris jaudinosi ne dėl arešto, o dėl mamos ir sesers Jadvygos ašarų. Politika nesiliovė domėtis ir vėliau. Vladą Žeromskį viliojo pavasarininkai, jaunimiečiai, jaunlietuviai, kurių veikloje matė po dalelę gėrio, bet buvo įsitikinęs, kad labiausiai žmonėms reikia švietimo. Pavyko Valatkonių ir Palonų jaunimą suburti į bešališką organizaciją – ugniagesių komandą. Buvo rengiamos gegužinės, įvairūs vakarai. Ugniagesiai turėjo savo pajamų: nusipirko priešgaisrinio inventoriaus, įsigijo knygyną – turėjo apie 800 knygų, prenumeravo visą legalią spaudą. Tačiau tuo metu Baisogalos policijos viršininku dirbęs Jacevičius ėmė

įtarinėti valatkoniečius – atėmė knygas ir prijungė prie Baisogalos šaulių ugniagesių komandos.

1941 metų gegužės 1-ąją Vladas Žeromskis vedė Eleną Damašaitę iš Skėmių (metrikacija buvo balandžio 7-ąją). Turėjo dvi dukteris – Birutę, Silvą ir sūnų Vilmantą. Gyvi sulaukė visų anūkų – Eugenijaus, Gintauto, Aistės, Rūtos, Monikos ir Gedimino.

Prieškario Lietuvoje žmonės Vladą Žeromskį išrinko seniūnu. „Dirbau sąžiningai, kad būčiau vertas pasitikėjimo ir tų pareigų, turėčiau papildomų pajamų, kad laikui bėgant galėčiau vietoj sulūžusių pasistatyti naujus trobesius, pakelti žemės derlingumą savo ūkelyje. Ar ne didžiausią klaidą padariau užėjus vokiečiams, kad paklausiau buvusio viršaičio A. Jučo ir grįžau į seniūno pareigas. <...> Kasdieną ryškiau matėsi vokiškos „lazdos kul-

Švenčiant 80-metį (Vladas Žeromskis – centre)

tūros” išgalėjimas. Nustojau sąžiningai eiti pareigas. Pasidariau nepatikimas policijos akyse“, – rašė prisiminimuose.

1945-ųjų balandžio 24 dieną Vladas Žeromskis iš miško kirtimo darbų kartu su septyniolika vyrų grįžo anksčiau, nes darbus nutraukė susišaudymas. Namuose rado prislėgtą mamą ir žmoną: buvo atneštas pranešimas atvykti į valsčiaus kooperatyvą dviejų valandų pokalbiui. „Nors nesijaučiau kuo nors įtariamas, bet nujautimas buvo sunkus. Nespėjęs pasiimti kitų drabužių, maisto atsargų, vos dvi rinkes dešros išidėjęs, išėjau lydymas verkiančių moterų.“

Ir prasidėjo Vlado Žeromskio daugiau kaip du mėnesius trukusi trylikos tūkstančių kilometrų kelionė per Šiaulius, Liepojos lagerį, traukiniais per Smolenską, Velikije Luki, Molotovską, Sverdlovską, Krasnojarską, Irkutską, Chabarovską, Komsomolską. Utėlėti, nuo bado alpstantys, visokių ligų apsėsti nelaimėliai atsidūrė kitame Amūro krante, be jokios vilties kada nors grįžti iš tokios tolybės.

Darbas statybose, parazitai ir nuolatinis alkis... „Aš vėl nusialinęs. Vėl paskyrė į poilsio lagerį, vėl surašinėja, kas ką moka dirbti. Užsirašiau, kad moku dirbti smuikus ir gitaras. Smuiką buvau pasidaręs, kai nustojau eiti į mokyklą, o gitarą darė brolis Leonas. Viską mačiau ir prisimenu. Visiems liepia ruošti kelionei į kitą lagerį, mane palieka vieną – padarysi smuiką ir gitarą, tada ir pailsėsi.

...Ėmiausi ieškoti medžiagos. Eglinę lentą su tankiais suaugimais radau. Dar reikėjo klevo smuiko nugarai, kaklui ir smičiui, bet jo nebuvo ir viską teko dirbti iš beržo. Šonams gavau ievos, ji geriausiai duodasi išlenkiama. Po pusės mėnesio smuikas buvo baigtas. Pradėjau ruošti medžiagą gitarai. Visi nepaprastai ėmė domėtis mano grojimu. Tiesa, tebuvau silpnas smuikininkas. Mokėjau keletą polkų, valsų, fokstrotų, daug lietuvių liaudies dainų melodijų. Mano smuikelis taip pat skyrėsi nuo tikro. Nedažytas, darytas iš akies, daug dalių neproporcingos. O vis tik aš grojau!”

Tas instrumentų gaminimas ir grojimas suminkštino ir virėjo

širdį – vieną kitą kąsnelį numesdavo, tad galėjo Vladas kokią spintelę ar lagaminą sumeistruoti, taip kapeiką prisidurti. Sveikata pagerėjo. Iš namų pagaliau pirmoji žinia atėjo, o juk metus jokio ryšio neturėjo. „Tas džiaugsmas man pridėjo jėgų ir suteikė vilčių, kad kaip nors grįšiu į namus. Apėmė toks Tėvynės ilgesys!”

Smuikelis daug kur padėjo: karininkai kvietė pas save į namus groti. Gaudavo pavalgyti ir pažadų, kad greitai į Lietuvą grįžti galėsias. Bet iki to dar teko ir malūne pasidaruoti, ir dar ne vieną smuikelį padirbinti, ir sąžiningumo išbandymų patirti. Pagaliau gavo pranešimą, kad turi į stotį atvykti ir traukiniais į Lietuvą keliauti. Visas turtas, pasiimtas į kelionę, buvo du smuikeliai. Jie ir padėjo išverti tolimą kelią. Vieną jų pardavęs ir gavęs 80 rublių, turėjo iš ko maitintis. Kitu grojo – sielą ramino. „Lapkričio 4 d. mus išlaipino Kaune. Aišku, kad Kaune mūsų apdarai sukėlė susidomėjimą. Kai išsitraukiau iš maišelio smuikelį ir ėmiau groti, mane apstojo žmonių būrys. Vienas ištiesė penkių rublių banknotą. Jaučiau, kad su tokia išvaizda man tinka priimti pinigų, nors grojau ne dėl to...

Žmoną ir mamą, prislėgtas sunkaus rūpesčio, pasiekiau 1946 metų lapkričio 5 dieną. Į klausimus, kas „padėjo” išvažiuoti, atsakydavau, kad nežinau ir žinoti nenoriu.“

1947-aisiais Vladas Žeromskis pradeda dirbti Palonų žemės ūkio kooperacijos reikalų vedėju. Prasidėjus kolektyvizacijai, jis – Baisogalos mašinų-traktorių stoties agronomas. Vėliau, dirbdamas sėklininkystės agronomo pareigose, penkerius metus mokėsi agronomijos. 1957 metais jį išrinko „Švyturio” kolūkio pirmininku. Nors pareigos nelengvos ir darbų daug, tačiau Vladas ir tada nesiskyrė su smuikeliu. Tuo metu atsivėrė plačios galimybės reikštis saviveikloje. Atsiskleidė Vlado Žeromskio gabumai ne tik muzikai, bet ir dramai, dainai, šokiui. Pirmininkas Kubiliūnų kaime suorganizavo kolūkiečių chorą, kurį sudarė 40 žmonių, kaimo kapelą, dramos ratelį. Visų žanrų kolektyvuose jis ir pats aktyviai dalyvavo. Ūkio saviveiklininkai pasirodydavo

Vladas Žeromskis (antras iš kairės) su baisogaliečiais muzikantais

ne tik namie, bet ir kaimyniniuose ūkiuose, rajoninėse dainų bei derliaus šventėse. „Mane žavėjo dainų, žaidimų, tradicijų gaivinimas“, – džiaugėsi Vladas Žeromskis.

Entuziastas suranda laiko aktyviai dalyvauti ir visuomeninėje veikloje. Nuo 1961 metų jis – Baisogalos apylinkės tarybos deputatas, nuo 1967 metų – nuolatinės žemės ūkio ir gamtos apsaugos komisijos narys. Tuo metu jis taip pat buvo šalies Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos narys, rajoninio laikraščio visuomeninis korespondentas. Už aktyvią visuomeninę veiklą ne kartą apdovanotas garbės ir padėkos raštais. Vis nepaliko ir scenos. „Švyturio“ kolūkį prijungus prie Baisogalos eksperimentinio ūkio, dauguma saviveiklininkų kartu su buvusiu pirmininku prisijungė prie Baisogalos kultūros namų.

1968 metais Vladas Žeromskis išėjo į pensiją. Tada galėjo visiškai atsiduoti sielos šauksmui ir polėkiui – muzikai, dainai, tautosakos rinkimui, instrumentų gamybai.

Baisogaliečių kapelos „Žvangulis“, folkloro ansamblio įkūrėjas ir ilgametis vadovas Stanislovas Černiauskas pasakoja: „1973 metais Baisogalos kultūros namuose pradėjau burti kaimo kapelą. Viena iš pirmųjų repeticijų įvyko Kubiliūnų kaime, Vlado Žeromskio sodyboje. Jis pats grojo smuiku, sūnus Vilmantas basedle, R. Vaškys armonika, aš – akordeonu. Vėliau basedle pradėjo groti Vladas Skuja, kuria, dirbdinta Vlado Žeromskio, groja iki šiol. Muzikantą Vaškį pakeitė Stasys Anglickis. Kai kapelai vadovauti ėmėsi Vilimas Malinauskas, repetavome pirmąjį kūrinį „Plaukia sau laivelis“ (kartais kapela jį groja ir šiandien), čia jau skambėjo trys smuikai, kuriais grojo Vladas Žeromskis, Stasys Anglickis ir aš. Vladas Žeromskis jau grojo savo dirbdintu smuikeliu“.

1981 metais, susibūrus Baisogaloje folkloro ansambliui, Vladas Žeromskis tampa aktyviu jo dalyviu. Vertinamas ne tik kaip geras muzikantas, dainininkas, bet ir kaip etninio palikimo rinkėjas bei pateikėjas. Ir kapela, ir folkloro ansamblis į savo repertuarą įtraukia Vlado Žeromskio užrašytus, pateiktus kūrinius: „Valatkonių polka“, „Kubiliūnų polka“, „Skamaičių polka“. Stanislovas Černiauskas su kolektyvu scenai parengia ir jo užrašytą šokį „Vengerka“.

Vladas Žeromskis yra parašęs apie 400 šimtus eilėraščių. Dalis jų skelbta Radviliškio rajono spaudoje. Dukra Birutė Panumienė išleido dvi savo tėvelio Vlado Žeromskio eilėraščių knygas – „Eilėraščiai“ (1981 metais) ir „Ant žemės delno“ (1988 metais). Knyga iliustruota pagal dailininko Kazio Šimonio piešinius.

...Aš su Vladu Žeromskiu susipažinau 1978 metų rudenį, kai pradėjau vesti Baisogalos kultūros namuose vykstančius renginius ir koncertus, kai su liaudies kapela „Žvangulis“ pradėjau važinėti į koncertus. Dažnai autobuse sėdėdavome kartu ir apie šį bei tą pasišnekučiuodavome. Mane stebino Vlado Žeromskio inteligencija, tolerancija ir, aišku, gyvenimiška išmintis bei energija. Tas ramus, kartais jau ir nuo metų naštos pavargęs žmogus visai pasikeisdavo scenoje, kai paimdavo smuikelį: atgydavo visas, o labiausiai – akys. Jose suspindėdavo šelmiška kibirkštėlė ir dar kai kas, ko tada nesugebėjau suprasti, nes per mažai apie jį žinojau. Dabar supratau – jo akyse spindėjo visas Vlado Žeromskio gyvenimo kelias – Smuikelio kelias.

1989-aisiais pradėjau dirbti Baisogalos kultūros namuose direktorės pareigose. Tada dar geriau pažinau Vladą Žeromskį

Vlado Žeromskio padarytas smuikas

ir ne tik kaip muzikantą, instrumentų dirbdintoją, tautosakos rinkėją, bet ir kaip poetą.

Jau po Vlado Žeromskio mirties (mirė 1993 metų vasario 6 dieną, palaidotas Baisogalos senosiose kapinėse), bevartydama eilėraščių knygą „Eilėraščiai“, skyriuje „Mintis nuspalvinta dangum“, perskaičiau, mano manymu, labai prasmingą eilėraščių „Aš sėjėjas“:

*Vadinkite mane sėjėju –
Štai aš į popieriaus barus
Zigzagais plunksnos įakėju
Grūdėlių džiaugsmo ir skausmus.
Ir sėkla lūpomis senolių
Per amžių tiltus atnešta,
Rieškutėm pasakų, dainelių
Į mano kraują supilta.
Man biržina gimtinių vėjai,
Palaistau ašarų lietum.
Valio dalgelė! – Užderėjo
Mintis nuspalvinta dangum.*

Ilgai tas eilėraštis gyveno mano mintyse ir sieloje. Jame aš girdžiu įkvėpimo šaltinio ieškojimą, kūrybinį procesą, kūrėjo palaimą gimus kūriniui. Toptelėjo sumanymas organizuoti baisogaliečių kūrybos dienas „Vadinkite mane sėjėju“. Pirmasis renginys įvyko 2000-ųjų balandį, o nuo 2003 metų tokias dienas organizuojame kasmet: pristatomos baisogaliečių parašytos knygos, rengiamos parodos, organizuojami muzikiniai kūrybos vakarai.

Ir visuose baisogaliečių kūrėjų susitikimuose leitmotyvu

skamba mūsų krašto šviesuolio, etninio palikimo propaguotojo, liaudies instrumentų meistro, muzikanto ir poeto Vlado Žeromskio žodžiai: „Vadinkite mane sėjėju“...

(Straipsnyje remtasi Baisogaliatės vyresniosios bibliotekininkės Alvydos Žižniauskienės 2001 metais parengta medžiaga apie Vladą Žeromskį, taip pat Vlado Žeromskio prisiminimų knyga „Dviem valandoms“, išleista 1989 metais)

Baisogalos bendruomenės ir Birutės Panumienės archyvų nuotraukos

Iš Baisogalos kultūros namų direktorės Irenos Birutės Žmoginienės prisiminimų:

„Daug metų teko bendrauti su Vladu Žeromskiu. Jis buvo aktyvus Baisogalos kultūrinio gyvenimo dalyvis, noriai dalyvavęs įvairaus pobūdžio renginiuose.

Vladas turėjo poetišką, nuo daugelio žemiškų dalykų atsiri-
bojusią sielą, jo nejaudino materialūs dalykai, buvo kuklus, pasitenkinąs mažu kašneliu, bet puikiai jautęs gamtos ir žmogaus tauriųjų jausmų grožį, muziką. Ta pajauta išsi-
liedavo eilėmis bei muzikos garsais. Pats būdamas kūrėjas, suprato liaudies kūrybos reikšmę tautos savitumui išlaikyti, todėl rinko apylinkėse paplitusias pasakas, padavimus, dainas. Ne viena jo užrašyta melodija buvo aranžuota Vilimo Malinausko ir tapo kapelos aukso fondu.

Vladas Žeromskis ilgai buvo kaimo kapelos „Žvangulis“ smuikininkas – amžiumi vyriausias, bet tai netrikdė nei jo, nei jaunųjų kapelos muzikantų. Nors jų gyvenimo supratimas buvo kitoks negu Vlado, visi gerai sutarė, nes jis jaunųjų muzikantų nemoralizuodavo, tik savo santūriu elgesiu, mandagumu, paprastumu, visada besišypsantis tarsį juos mokė.

Norėdami padėkoti ir pagerbti Vladą Žeromskį, surengėme jo 80 metų jubiliejaus vakarą. Baisogaliečiai dėkojo už jo nuopelnus Baisogalos kultūrai ir linkėjo ilgų gyvenimo metų. Matau tą vakarą padarytoje nuotraukoje: sėdi žilaplaukis Vladas krėse, apipintame gelėmis ir žalumynais, rankose vos telpančios gėlių puokštės ir kuklusis, visą gyvenimą jo ir kitų sielas virpinęs smukelis, o veide santūriai virpanti šypseną... Toks Vladas Žeromskis išliko mano prisiminimuose – reto grožio mūsų bendruomenės šviesulys.“

Filologijos mokslų kandidatas Bonifacas Stundžia (apie Vlado Žeromskio eilėraščių rinkinį „Ant žemės delno“):

„Daugumas eilėraščių man patiko už jų paprastumą, liaudišką lyrizmą ir nuosirdumą. Vl. Žeromskio poezijos žmogus yra romantikas, veržiasi į tobulybę, džiaugiasi gyvenimu, meile, dvasios pakilumu. Autoriui, kaip ir dažnam poetui, geriau pavyksta tie eilėraščiai, kurie yra išaugę iš konkrečios patirties, asmeniškų išgyvenimų, o ne apsiskaitymo. Įstrigo

„Sykiu“, „Mane gražuolė paviliojo“, „Priimk mane“, „Čia Lietuva“, „Dainos kelias“. <...>

Apskritai V. Žeromskio kūryba jaudina, nepalieka abejingo. Autorius turi lakią vaizduotę, sugeba ją valdyti, geriausiuose eilėraščiuose pasiekia jausmo įtampas“.

Birutė Panumienė, Vlado Žeromskio duktė:

Tiek poezija, tiek muzika buvo užpildę visą Tėtės gyvenimą.

Yra išlikęs 1928 metais rašytų eilėraščių sąsiuvinis. Ankstyvosiose jo eilėse ypač ryški J. Janonio ir Maironio įtaka.

O pirmuosius instrumentus – smuiką ir gitarą – Tėtis padarė kalėdamas lageryje Chabarovsko krašte. Jis dėl išsekimo buvo pakliuvęs į „dochodiagu“ grupę („ozdoroviteljnij“ punkt) sustiprėti. Tačiau užuot leidus sustiprėti, buvo duotas mėnuo šiems instrumentams padaryti, paskirtas papildomas maisto davinyš ir liepta imtis darbo. Nebuvo visų reikiamų medžiagų, todėl leido išeiti už zonos ir pasirinkti šiukšlynuose. Darbo įrankiai – paprastas peiliukas ir drožtukas, kuriuos padarė Tėtės draugas lietuvis iš to paties lagerio. Matmenys – kaip diktavo medžiaga ir atmintis. Tačiau šie instrumentai grojo!

Tėtės giminėje buvo daugiau grojusių smuikais – vienas iš Tėtės brolių ir du Jo mamos broliai. Tačiau smuikus ar kitokius instrumentus daryti mokėjo tik Tėtis.

Medžiagą instrumentams rinko iš visur – naudojo bičių avilių gerai išdžiūvusias lenteles (sakydavo: smuikas – kaip dūzgiančios bitutės), naudojo seno kontraboso medžiagą. Darydamas kankles naudojosi brėžiniais, tačiau tikslių matmenų nesilaikė. Man atrodo, kad, radęs medžiagą, Jis taikydavosi prie jos, o ne medžiagą „tempdavo“ prie kokios idėjos.

Dirbtuvės – paprasta kamara. Prisidroždavo drožlių iki kelių, nes duris iki pusės būdavo užstatęs keliomis sukaltomis lentomis, kad vaikai nesuardytų jo tvarkos. Darbo įrankiai – ne ką sudėtingesni negu lageryje, gal kiek aštresni.

Tėtės gamintus smuikus yra aprašiusi ir matavusi etnomuzikologė Gaila Kirdienė. Jos pastebėjimu, visi Tėtės smuikai yra storesni, kad būtų geresnis skambėjimas.

Be apie 10 smuikų, Tėtis yra padirbdinęs keletą kanklių, pūslinių ir dvi basedles. Iš nestandartinių instrumentų – graikiškas smuikas, ne apvaliais, o kampuotais šonais, tokį Tėtis matė Maskvoje, susitikime su SSSR (TSRS) etnografais; lyra, ją norėjo padaryti Baisogalos kultūros namams, tačiau savo darbu nebuvo patenkintas ir jo nebaigė; kanklės, sukonstruotos ant geldos. Gilią nemažą geldą padarė 1947 metais savo pirmagimei maudyti. Vaikams paaugus, toje geldoje mama maišydavo pyragus. Kaip instrumentas gelda-kanklės turi ypatingai sodrų melodingą ir vibruojantį skambesį. Juo Tėtis ypač mėgdavo skambinti. Grodavo vakarais, po visų dienos darbų. Nors sakydavo, kad groja anūkams, bet, man atrodo, Jis būtų grojęs, net jei ir niekas nebūtų klausęsis. Pačiam sau... „Paliesiu stygą – Skambią pirmutinę. Tebus jos aidas – Dvasios virpesys“...

Genovaitė LUKŠAITĖ 1983 metais baigė Baisogalos vidurinę mokyklą. Įgijusi bibliotekininkės specialybę, pradėjo dirbti Radviliškio Viešosios bibliotekos Bagdonų filiale, vėliau – Sidabravo. Nuo 1991 metų yra Viešosios bibliotekos Komplektavimo skyriaus metodininkė. Genovaitė LUKŠAITĖ yra Radviliškio rajono literatų klubo „Jonvabalis“ ir Šiaurės Lietuvos literatų draugijos narė. Daugiausia jos kūrybos publikuota savaitraštyje „Šeimininkė“. 2002 metais pelnė Čikagos tautinės minties lietuviško laikraščio „Dirva“ skelbto novelių konkurso pirmąją premiją. Tais pačiais metais Viešoji biblioteka išleido pirmąją šios literatės poezijos knygą „Nuo nakties lig nakties“.

SAVIRAIŠKOS FORMA

Pasiaiškinimas skaitytojui

Nenorėčiau, kad tai, ką kartais darau su žodžiais, būtų vadinama poezija, nes tai nėra poezija. Šis žaismas yra tik saviraiškos forma, labiau reikalinga man pačiai negu skaitančiajam, tačiau įsitikinimas, kad tai niekam nekenkia, leidžia kartais ją pateikti visuomenei. Beje, kūryba tai galima vadinti, nes kūryba galima vadinti ir tai, ką penkiametis daro su kaladėlėmis. Jis įdeda daug širdies ir patiria įvairiausių malonių pojūčių, kol sukuria savąjį šedevrą. Nors pasitaiko, kad koks nugriuvęs bokštas net ašarėlę išspaudžia ar nuovargis užmigdo pusiankeleje į tikslą, bet jis vis tiek tai daro, nes vaikui gyvybiškai būtina žaisti. Kūryba jam, žiūrint mūsų akimis, – TIK žaidimas, o žiūrint jo akimis – NET žaidimas. Pasilikau šią žaidimo alternatyvą savo suaugusiame gyvenime, kad galėčiau kartais atitrūkti nuo darbų ir dėti žodžius taip, kaip man patinka, turėdama laisvą pasirinkimą – bet kada liantis ir bet kada pradėti, priklausomai tik nuo savo pačios vidinio nusiteikimo ir noro. Be to, norint sukurti tikrą poeziją, reikalingi tam tikri sugebėjimai ir netgi talentas. O norint pasiskaityti tikros poezijos, reikia atsiversti tikrų poetų knygas, ką aš kartais su pasimėgavimu ir darau.

PAVASARIS

Nudilusiais dangaus varpais
Pavasaris išleido nupilkusį, belapį gausmą,
Kurį dar spindinčiam sniege
Cinksėdamos sūpavo zylės.
Supurvintos žiemos kriaukšlės
Korėtai gėrėsi į žemę,
Nudilusiais dangaus varpais
Po debesynus blaškės vėjas
Iki sprogimas žiedo nutvieskė visatą,
Kai perverta pėda jo veidą
Saulėi tekant lietė.
Atgimusiais dangaus varpais
Pavasaris aprenge žemę.

SUGRĮŠIU

Neliūdėk, jei kada manęs nebus,
Jei nebus taip ilgai,
Kad net žils sirenų giesmės
Ir undinių akys
Verks ant užkariautojų kaklų.
Neliūdėk, kai mielieji kalmarai
Gličiais čiuptuvėliais
Kedens prisiminimų liekanas
Siūbuojant jūržolių tinklams
Saulėlydžio agonijoje.
Neliūdėk, jei kada manęs nebus,
Nes visada sugrįšiu
Susirinkti aštriabriaunių atšakų,
Pakrantės skeletų
Ir medžių kraujo
Savo širdies mandalai, –
Visada, kol jūros gelmėj
Švies tavo akys.

VĒLYVAS RUDUO

Jame kaip niekur – slėpiniai pradžios ir liūdno galo,
Nors gal iš karto žmogui taip ir neatrodo,
Kai pakabina vėjas ant galulaukės kvartalo
Voratinkly betirpstančią rudens gyslotą godą.

Įsirėžiam į lapkritį kaip mirštantis laivynas,
Mažom švieselėm bandantis suplėšyt okeaną.
Ir nedega tada šalčiu nuplikintas krūmynas,
Ir rodosi, kad Dievas žemėje nebegyvena.

Sunku išgirst, kaip skruzdėlynų durys užsidaro,
Kai šlapdrėbos angis depresiškai per purvą šnioja,
Bet gilė nukreipia pavasarinį jausmų radarą,
Geluonies neskaustą žolių sapnus sėklytė groja.

NEMOKAMAS SARGAS

Varnėnas uoliai bara katina,
Vagiliaujantį mano pavakarius...
Ir tau paliksiu neatsilyginusi,
Mažasis paukštelė,
Kaip ir daugeliui
Sparnais prisilietusių.

Pavasario siuvinimas
Mėlynom adatėlėm
Laukiančių žvilgsnių siuivyklų
Padangė pradeda siūti pavasario rūbą.
Sapnuodamos jo žingsnius,
Samanos siuvinėja žaliai.
Šmikšt, šmikšt, šmikšt
Baltomis adatėlėmis
Snieguolių traškios galvelės,
Plukių paplevenimai.
Pameta vėjas žibuoklių skiautę
Vienmarškinių beržų pakojo...
Saulė turi auksinę adatą –
Tuoju prisius rausvažiedį išsipildymą
Tavo plaukų plazdėjime.

VASAROS KALVARATAS

Vasaros kalvaratas įsisuka anksti ryte:
Pirmiausia pasibučiuoja du akmenukai
Po girgždančiais žingsniais,
Saulės žiovulys nurausvina padangę,
Rasa ir rūkas atitrūksta vienas nuo kito –
Abu verti išnykimo už nakties nuodėmę.
Vasaros kalvaratas sukasi vis greičiau ir greičiau:
Saulės diskas jau virš saulėgražos galvos
Ir aistrus iki alpulio,
Žemė dejuoja karštymečio dainą,
Žmogus po medžiu, tarp pirštų laikantis duoną,
Akimirkai sustingsta ir per visą dūzgesį
Išgirsta žuvų plazdenimą giliuose vandenynuose,
Upėse ir ežeruose, margaspalviuose akvariumuose.
Kas tave išdrožė, vasaros kalvarate? –
Šypsosi žmogaus lūpos, pavargusioms kojoms
Tapenant namų link,
Saulės kamuoliui riedant už miško,
Nutįsusiems jo siūlams krentant randais ant veido
Ir širdžiai žinant atsakymą.

NAKTIES TUŠTUMA BAISOGALOS DVARE

Pražiojusi tamsą išnyra rotonda,
Kupolinis stogas mėnesienos šešėliuose plaukia.
Rūmai, kurie nebeužmiega,
Nes nebėra kas juose miegotų.–
Virš lapijos šnabždesio, vėjo garsų
Nepakyla alsavimo šilkas,
Nebeskambčioja raudoni varpeliai
Kiauksint baltiems šuniukams.
Medžiai šiurpsta tolyn į parką, kur malūno šmėkla,
Laiko sumalta, bijo pati savęs.
Į tvenkinius aikteli naktis, pamačiusi juodą veidą,
Ir nuslydus nuo naivuoliškų liūtų
Skęsta lėtai, atsigauinant paukščiams,
Aušros spindėjimui ir vėlių atodūsiams,
Nes ir jas stingdė nakties tuštuma, todėl dabar
Išsirikiavusi tolsta parko takais –
Visa Komarų dinastija, balta ir perregima,
Kaip vienas atsikvėpimas,
Kuriuo prasideda ir baigias gyvenimo žingsniai.

PAVASARIS DVARE

Komaro dvaro prieigose
Kvepia pernykščiais lapais.
Kaštonų alėja uždegioja tas pačias žvakes,
Kurios akinamai švietė
Plazdant panelių suknioms.
Lyg žvengia žirgas
Ir girdisi kariatės ratų dunksėjimas –
Pavasario žiedai parveža pono vėlę.

Moliuskėlis, grojantis smuiku
Visi galvoja, kad esi dievas,
Kai pakyli į vakaro voratinklį
Ir lieji ant jo
Tūkstančius stradivarijų,
Mažais rasiukais
Išsibėgiojančių galvų raizgalynėje.
Minia šėlsta, plojimai dūžta
Į jūros šniokštimą,
Gerbėjai bisuoja savo dievui,
Bet jis nebeapasirodo.
Kaip tave suprantu,
Mažasis moliuskėli,
Kai tyliai grimzti
Į bangų tamsos prieglobstį. –
Pasiimk ir mane
Į savo geldele

POETAS, PRARIJĘS LAKŠTINGALA

Kai prisijaukinau
Klatingai gražių akių poeta,
Supratau, kad jis prarijęs lakštingalą
Ir dabar toji rauda jo lūpomis,
Teliuškuoja savo ilgesį ir meilę
Mira kvapniąja ant mano galvos,
Todėl niekaip nesugebu prabusti.
Vaikštau paskui žydinčią vyšnią,
O kai žmonės atplėšia akis jėga
Ir žydėjimų baigtimi, pasakau:
Mylimasis, idėk šitą vyšnią į lūpas,
Nes aš tik smėlis, srūvantis
Sulig tavo žingsniais.

KLEVŲ ALĖJA

Ar sugrišit atgal ta alėja
Iš Kengyro bekaukiančių stepių,
Kada mėnuo viršūnėje klevo
Suks lizdus jūsų kaulams baltiems?..
Kaip į rytmetį skrendančios naktys
Ant kiekvieno nutrūkusio lapo
Rudeniniais dažais ištapyti
Kalinių tūkstantiniai veidai.
Pusė amžiaus nuo kruvino skausmo
Prieš GULAG-o ištinusį žvėrį, –
Traukiniai smilkiniuos vis sutvinksi
Angelų į namus parvestiems.
Traukiniai ant Radviliškio žemės,
Bėgių kryžiai ir šlamantys medžiai,–
Kazachstano sukruvintos stepės
Šioj alėjoj ir šituose bėgiuos.

VALTORNA

Susireнку šukes
Ir nešu tau parodyt,
Kad išsiskirtume
Laimingai ir amžinai,
Bet visada surandu
Pavirtusį valtorna
Su nenusakomo
Tembro skambėjimu.
Atgniauziu delną, o ten –
Gležnutės rožės
Ir juokas tavo akyse.

MĖNESIENOS VIENARAGIS

Mėnesietomis pievomis
Nubrido baltas vienaragis,
Užsimerčiau –
Nebėra čia romantikos, nebėra.
Bet jis tebežiūrėjo
Atsigręžęs ties horizontu,
Ant rago liūdnam suposi
Sidabrinis mėnulio žiedas
Ir alsavo naktis tiesiai į veidą.
Nebėra čia romantikos, nebėra, –
Suklupau ir rasoju
Į žolynų rankas, o vienaragis
Supo ir supo tą žiedą
Liūdnam švytėdamas.

BORUŽIŲ OKUPACIJA

Boružės okupavo braškių žiedynus,
Rasų gėrimo ceremonijas,
Visas pirštų pagalvėles,
Žolynų miške žiūrindamas į dangų.
Štai dar viena, primerktam vyzdy
Išdidėjęs iki kolorado,
Leidžiasi, perbėga nosies tiltelį,
Skrebena lūpas pažadindama
Meilės prisiminimus.

IŠSISKYRIMAS

Tu maneisi atkursiąs pasaulį,
Tavo moteriai sėdant į laivą tylėjai,
Melo akys geldelėse supos –
Visuose vyzdžiuose tavo veidas.
Tavo moteris sėdo į laivą,
Tu tylėjai – manei neišsplaunks.
Tu maneisi atkursiąs pasaulį,
Sudaužytą atsainiai tik tam,
Kad ir vėlei pasvertum jos širdį
Ant šėtono svarstyklių,
Ar ji nepriaugo...
Tavo moteris sėdo į laivą,
Tu maneisi atkursiąs pasaulį,
Bet neišmetei išnaros žalčio
Po kasdienio suardymo rojaus.
Tavo moteris odą pasvėrė –
Ir joje jau žmogaus nebebuvo,
Bet ir sėsdama ji vis dar laukė, –
Tu tylėjai. Tylėjai. Tylėjai...
Tavo moteris tąkart vėl gimė,
Tavo veidas tąkart išblyško.

PASKUTINIS ANGELAS ANT SNIEGO

Paskutinį angelą ant sniego
Dar nupiešk –
Pavasaris kieme,
Ir išeis žiema giliausio miego,
Bėgs jos rūbas
Drumzlina srove.

Paskutinį angelą ant sniego,
Kai ant lūpų
Žiedo bučinys,
Varvekliau lyg ašara nubėgo, –
Kas norės
Ir kas ją belaikys ?..

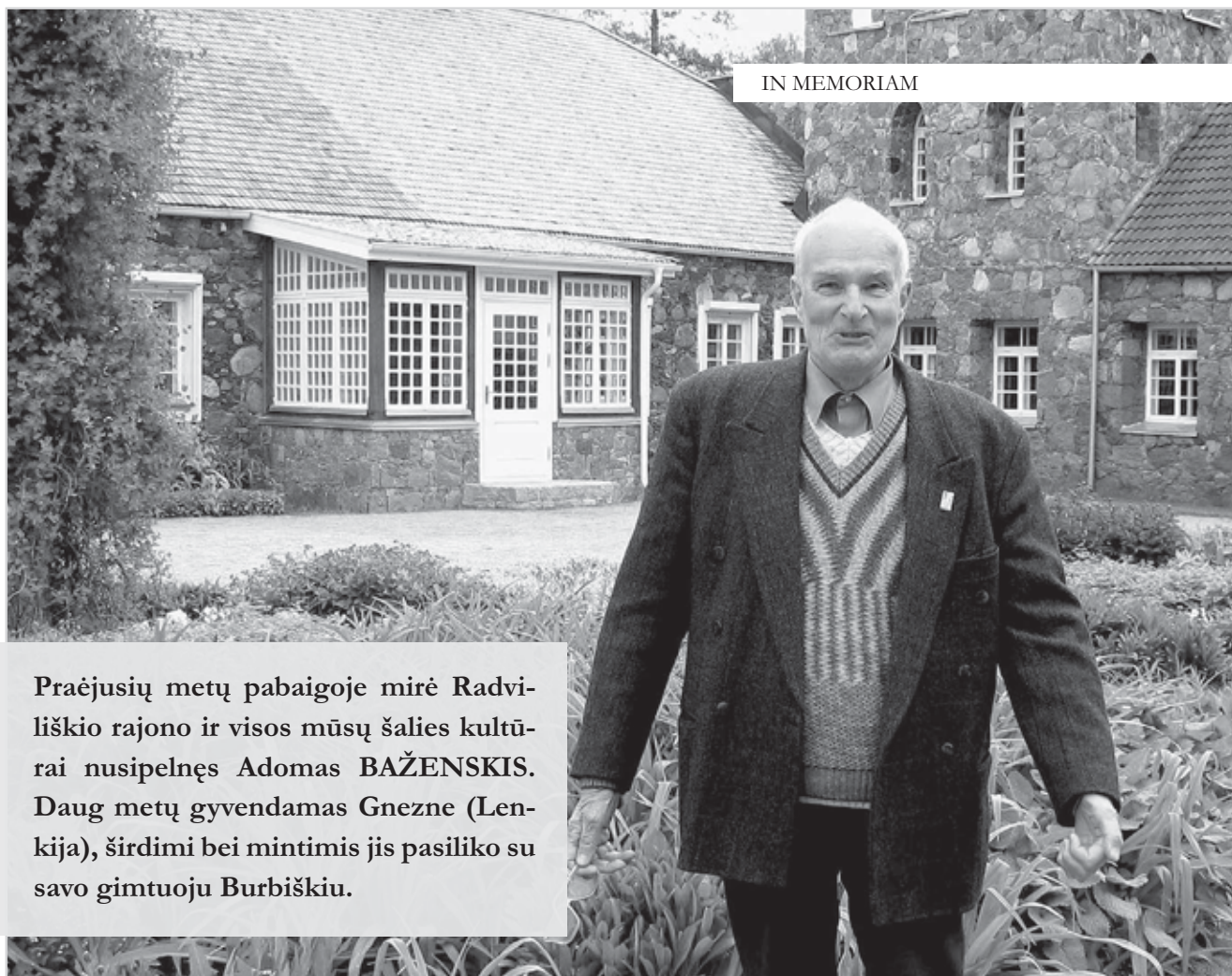
Angelą ant sniego paskutinį
Man palik
Akimirksniams trumpai,
Kad palietusi jo rūbą sidabrinį
Palydėčiau žiemą
Amžinai.

ŽIOGO SAPNAS VIRŠ MIESTO RADVILIŠKIO

Žiogo sapnas
Virš miesto Radviliškio
Baigės vos tik
Nubudo jisai
Ir kažkur,
Ties žaliuoju Mantviliškiu,
Užgiedojo
Antrieji gaidžiai.

Kaip aukštai
Aš buvau pasikėlęs. –
Jis žiūrėjo
Užvertęs akis,
O pro šalį
Šaltom pasagėlėm
Nudundėjo
Tolyn traukinys.

Mano laimės
Vis tiek neišveši, –
Jis ramiai
Išsitraukė natas. –
Tegul dilgėlės
Žydi ir veši,
Aš tarp jų
Pasodinsiu dainas.

Praėjusių metų pabaigoje mirė Radviliškio rajono ir visos mūsų šalies kultūrai nusipelnęs Adomas BAŽENSKIS. Daug metų gyvendamas Gnezne (Lenkija), širdimi bei mintimis jis pasiliko su savo gimtuoju Burbiškiu.

IR GYVENDAMAS SVETUR, GIMTINEI LIKO SAVAS...

1923–2007

Gražina DUNAUSKIENĖ

Baženskių giminė Burbiškį valdė nuo 1819 metų. Savininku tapęs Mykolas (Adomo tėvas), kuris buvo apsišvietęs, daugelį anuometinių garsių žmonių pažinojęs, nemažai pasaulio matęs bajoras, savo dvarą svajoto paversti antrąja Venecija. Tad ilgainiui Burbiškyje atsirado susijungiantys, grakščiais tilteliais papuošti vandens kanalai, juose plaukiojantys laiveliai, gulbės, įrengtos salos, parke užveista įvairių retų rūšių augmenija, daigynas, šeimininkiškai tvarkomi dvaro rūmai, kiti pastatai.

Dvaras turėjo biblioteką su gausybe knygų, kitų leidinių įvairiomis kalbomis. Jame lankėsi Povilas Višinskis, Jonas Basanavičius, Maironis, Kornelijus Makušinskis ir daug kitų šviesuolių. Čia kūrė garsus skulptorius Kazimieras Ulianskis, kurio skulptūros Vytautui Didžiajam, Adomui Mickevičiui ten išliko iki šiol. Iš visų XX amžiaus pradžios Radviliškio rajono dvarų būtent Burbiškyje buvo sukaupta daugiausia meno vertybių. Dvarą toli garsino ir literatūros,

muzikos renginiai, bajoriškosios kultūros korifėjų susibūrimai, įvairios šventės, sukviesdavusios ir aplinkinius gyventojus.

„Tokioje aplinkoje augdami, mes su broliu visa tai gėrėme, dėjomės giliai į atmintį. Todėl verkėme pasikūkčiodami, kai viską netikėtai turėjome palikti“, – pasakodavo Adomas Baženskis.

Baženskiai iš Burbiškio išsikelti buvo priversti 1941 metais. Mykolas Baženskis sužinojo, kad šeima įrašyta į tremiamųjų sąrašą. Tad delsti buvo nebeįmanoma: paskubomis pasiėmė tik būtiniausių daiktų, dar dokumentų ir nuotraukų, jie su gilia širdgėla ir nuoskauda pasitraukė iš gimtinės.

Apsistojo Lenkijoje pas gimines, vis ramindamiesi, kad tik laikinai. Bet karo audrose žuvo Adomo brolis Aleksandras. Pats Adomas sukūrė šeimą, apsigyveno Gnezne, tapo agronomu. Taip pasikeitęs gyvenimas visgi nepajėgė iš minčių išbraukti gimtinės, juolab kad apie ją nuolat kalbėdavo ir Adomo tėvas. Mykolas Baženskis mirdamas perdavė sūnui išsaugotas Burbiškio laikų relikvijas, prašydamas: „Pasirūpink mūsų dvarą ir parką.“

Adomas Baženskis atvažiuodavo į ekskursijas po Lietuvą. Tačiau tarybiniais metais turistų paprastai neišleisdavo toliau Vilniaus. 1989 jam pasisekė trumpam dingti iš grupės ir pasiekti Burbiškį. „Netvėriau savame kailyje – taip norėjosi į mūsų dvarą pažiūrėti savo ir tėvo akimis. O kai pamačiau, apsisverčiau kaip vaikas...“ – yra atviravęs kraštiecis.

Tuo laikotarpiu senasis dvaras buvo paverstas veislinių kiaulių ferma, viskas suniokota, ištrypta, nualinta. Adomas Baženskis iš vieno kito artimesnio gyventojų bandė nors ką susižinoti apie pažįstamą, dvaro bibliotekos likimą. Tačiau nepavyko. Išvyko prislėgtas ir nusivylęs.

Tad savotišku stebuklu vadindavo tai, kas, padvelkus Atgimimo vėjams, taip netikėtai jam suteikė daug džiaugsmo. Adomą Baženskį susirado dabartinis Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio direktorius Egidijus Prascevičius. Abu entuziastai susitikę sukirto rankomis dėl tada visiškai nerealiais atrodžiusių planų – prikelti Burbiškio dvarą ir parką!

Remiant rajono Savivaldybei, senasis dvaras bei jo aplinka netrukus iš tikrųjų pradėti atkurti. Tai matydamas, Burbiškio paveldėtojas netruko apsispręsti: „Pats vienas viską čia sutvarkyti neturėjau galimybių, todėl pasiryžau man tėvo paliktą dvarą padovanoti Radviliškio rajonui. Gaila nebuvo, svarbiausia atrodė, kad jis nenunyktų, kad žmonės juo galėtų džiaugtis ir naudotis“.

Adomas Baženskis teigė, kad Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jis buvęs antrasis išeivis, paprašęs mūsų šalies pilietybės ir ją gavęs šalia turėtos Lenkijos pilietybės. Tuoj po to, 1990 metais, jis pasirašė dokumentus, kuriais Burbiškio dvarą ir parką su viskuo, kas ten yra, padovanojo Radviliškio rajono kultūros reikmėms. Tada tai buvo sau lygaus

neturintis pavyzdys, kuriam pajėgus tik labai dvasingas, apsišvietęs žmogus, nuoširdus savojo krašto ir jo kultūros patriotas.

Per gerą dešimtmetį unikalus kultūros paveldo kampelis buvo išvalytas, sutvarkytas, atkurtas, rekonstruoti pagrindiniai jo pastatai, įkurtas Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaro istorijos skyrius, įrengtos ekspozicijos. Darbai tęsiasi ir šiandien, jų mastas plečiasi, tam skiriama rajono, šalies ir Europos struktūrinių fondų paramos. Burbiškis tapo vienu iš turistų, tarp jų ir užsieniečių, labiausiai lankomų muziejų. Jame vykstantis kasmetinis Tulpių žydėjimo festivalis, nemažai kitų renginių sutraukia daugybę žmonių iš įvairiausių vietovių.

Jau nebūdavo metų, kad Adomas Baženskis vienas ar su šeima neatvažiuotų į Burbiškį dalyvauti tradicinėse šventėse, susitikti su muziejaus darbuotojais, lankytojais, pailsėti, pasigrožėti sėkmingais darbais, rūpestingu dvaro tvarkymu bei priežiūra. Jis, kiek įmanomas, vis ir pats padėdavo: dalykiškais patarimais, savo išmintimi, patyrimu, prisiminimais, išsaugotais laiškais, nuotraukomis, dokumentais, kitais originaliais eksponatais.

Sakydavo: „Burbiškis man – išskirtinė, palaimingą aurą turinti vieta. Čia taip ramu, lengva ir gera... Padalijau save perpus: gyvenu Gnezne, o vis ilguosi Burbiškio.“ Savo namų Lenkijoje sienas buvo nukabinęs Burbiškio dvaro praeities ir dabarties nuotraukomis, giminės herbas, bajorystės regalijomis.

Net kai ėmė vis labiau negaluoti, vis tiek verždavosi ne į sanatorijas, o gimtinėn. Žmoną Astą įtikinėdavo: esą niekur kitur, tik „namie“ – Burbiškyje – geriausiai atsigausianti jo siela ir sustiprėsiąsios jėgos...

Paskutiniu metu liga nebeleido išsiruošti tolimon kelionėn. Bet mintyse vis tiek skubėdavo savo brangiausiu maršrutu, iki ašarų susigraudindavo nuo susitikimų su pas jį atvykdavusiomis radviliškėčių delegacijomis, nuo kiekvienos žinėlės apie Radviliškio kraštą ir jo žmones.

Pernai, gruodžio 4-ąją, Gnezne nustojo plakusi iškilaus kraštiečio širdis. Eidamas 85-uosius metus, į amžinybę išėjo kuklus, paprastas, bet labai inteligentiškas, kelias kalbas neblogai mokėjęs, bet ilgai gyvendamas svetur, niekada nepamiršęs gimtosios lietuvių kalbos, tikrosios kultūros ir jos paveldo reikšmę bei svarbą supratęs, visada vertinęs ir norėjęs kitiems parodyti žmogus, iki paskutinio atodūsiu mylėjęs gimtinę.

Visais metų laikais kaskart išpūdingesnėmis spalvomis sutviskantis, iškaltas savo istorija, grožiu džiuginantis radviliškėčius ir kitus lankytojus senasis Burbiškio dvaras – įamžintas didžios sielos kraštiečio atminimas ir amžina padėka jam.

Autorės nuotrauka

RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS KRONIKA

(2008 M. I PUSMETIS)

Sausio 14 d. Radviliškyje vyko renginiai, skirti Laisvės gynėjų dienai: šventosios Mišios parapijos bažnyčioje, susikaupimo valanda prie Trijų kryžių.

Sausio 18 d. šalies kultūros ministras pasirašė įsakymą dėl valstybės individualios stipendijos skyrimo. Ją gavo Liaudies kultūros centro vyresnysis specialistas, kraštiečių, Vilniaus radviliškėnų bendrijos pirmininkas Aleksandras Šidlauskas, kad sukauptų medžiagos ir spaudai parengtų apybraižą „Balys Buračas“;

Viešojoje bibliotekoje atidaryta rajono karpytojų bei moksleivio Tado Petriko fotografijų paroda. Autoriai pristatė savo darbus, papasakojo apie savo kūrybinius išskojimus.

Vasario 8 d. Šeduvoje pristatyta rajono literatų klubo „Jonvabalys“ narės M. Juočepienės (Frankos) naujasis dviejų dalių romanas „Ištaisyta klaida“. Dalyvavo autorė, moksleiviai, pedagogai, kiti knygos bičiuliai.

Vasario 14 d. į Radviliškį atvyko Nesvyžiaus (Baltarusija) ir Mazovijos Grodzisko (Lenkija) delegacijos. Jos susipažino su miestu bei rajonu, dalyvavo renginiuose.

Vasario 15 d. Radviliškyje – V. Kurdirkos pagrindinės mokyklos naujosios sporto salės atidarymo išklmės. Į jas atvyko Seimo, Vyriausybės, Šiaulių apskrities atstovai, bendradarbiavimo partneriai, kiti svečiai. Pagerbti žinomi radviliškiai sportininkai, surengtas koncertas, sporto varžybos;

Radviliškio kultūros centre parengta rajono tautodailininkų ir mėgėjų kūrybos paroda, skirta Valstybės atkūrimo dienai; koncertavo dainų ir šokių ansamblis „Lietuva“.

Vasario 16 d. paminėta Lietuvos valstybės atkūrimo diena: Radviliškio bažnyčioje kvietė proginės šventosios Mišios „Malda už Tėvyne“, miesto Kultūros rūmuose įvyko iškilmingas minėjimas, dokumentinių filmų peržiūra, Sidabrave pagerbti metų žmogus, bendruomenės garbės piliečiai, rajono moksleivių literatūrinio konkurso nugalėtojai. Šventiniai renginiai surengti kitose rajono vietovėse.

Vasario 19 d. Viešojoje bibliotekoje parengta radviliškio dailės mokytojo Ramūno Dagio tapybos ir pradedančiosios kūrėjos Lauros Baltijutės iš Grinkiškio Jono Poderio vidurinės mokyklos piešinių parodos. Autorius pasveikino jų mokyklų atstovai, rajono meras Antanas Čepononis, kiti radviliškiai.

Vasario 29 d. Šiaulių apskrities P. Višinskio viešojoje bibliotekoje akcijos „Knyga iš Tavo rankų“ baigiamosios šventėje įteikti apdovanojimai rajono atstovėms: geriausio kaimo filialo bibli-

otekininkės – Romualdai Venckūnaitei (Beinorava), geriausių knygnešių – Julei Motečienei (Grinkiškis) ir Nijolei Sabaliauskienei (Daugėlaičiai).

Kovo 6 d. Vadaktuose vyko akcija „Knygvežiukas“ – ten atkeliavo „Naujų knygų skrynčia“ su beveik pusantro šimto leidyklų naujų knygų.

Kovo 8 d. radviliškiesiems surengtas koncertas „Be moterų nuvystų visos gėlės“. Jį moterims paskyrė miesto ir rajono atlikėjai vyrai.

Kovo 12 d. Beinoravoje atidaryta žaisloteka. Priartinti šią kaimo vaikų išlauktą šventę padėjo geranoriška tenykščių gyventojų, seniūnijos ir kitų rėmėjų materialinė pagalba.

Kovo 13 d. į Radviliškį buvo sukviesti geriausi rajono jaunieji filologai. Jų šventėje paskelbta, kas tapo rajoninio kon-

kurso nugalėtojai, mokytojai lituanistai aptarė jaunųjų kūrybą;

radviliškiečiams sudaryta proga susipažinti su kraštiečių dailininkės Genovaitės Žilinskaitės sukurtais gobelenais. Atidaryta pastarųjų paroda Viešojoje bibliotekoje parengta iš Taikomosios dailės muziejaus fondų.

Kovo 14 d. Viešojoje bibliotekoje surengta popietė „Kuriančios moterys“. Joje savo kūrybą pristatė rajono literatės G. Marčiauskienė, A. Senulienė, M. Juočepienė ir kraštotyrininkė B. Paškūnaitė. Pagerbtos autorės, aptartos jų naujos knygos.

Kovo 15 d. Radviliškio kultūros centre skardėjo regioninė humoro grupių šventė „Juokis 2008“. Tarp jos dalyvių – daug kartų Radviliškio rajonui atstovavęs seduvių kolektyvas „Sprandžina“.

Kovo 30 d. Radviliškio bažnyčioje paminėta Jaunimo choro 5-erių metų sukaktis. Šis kolektyvas aktyviai dalyvauja krašto sakralinės muzikos renginiuose, atstovavo rajonui užsienyje.

Balandžio 1 d. Radviliškio kultūros centre gyventojus sukvietė humoro vakaras „Cviekas 2008“, skirtas Juokų die-

nai. Jame laukė nominacijos Radviliškio garsintojams, koncertas ir kitos smagios staigmenos.

Balandžio 2 d. Radviliškio parapijos bažnyčioje įvyko koncertas „Sugrįžimas“, kuriame dalyvavo Kuršėnų meno ir Radviliškio muzikos mokyklų jaunieji atlikėjai.

Balandžio 5 d. – Šeduvos kultūros namuose šventiškai paminėti kultūrinės veiklos šiame mieste 60, humoro grupės „Sprandžina“ 15 metų sukaktys. Vyko humoro grupių šventė „Vieni juokai“;

Alksniupių kultūros namų dramos kolektyvas rajonui atstovavo regioninėje teatrų šventėje „Atspindžiai“.

Balandžio 11 d. Radviliškyje lankėsi dailininkas, komizmo krypties atstovas Olegas Vysockis (Estija). Jis pristatė Viešojoje bibliotekoje atidarytą savo kūrybos parodą „Bėgalybės grožis“, vedė praktinius dailės užsiėmimus miesto moksleiviams.

Balandžio 16 d. Radviliškio kultūros centre įvyko Kultūros darbuotojų dienai skirta šventė. Apdovanoti aktyviausi šios sferos atstovai.

Balandžio 17–18 d. – tradicinė rajono vaikų teatrų šventė „Šimtakojis 2008“. Savo naujausius spektaklius Alksniupių kultūros namuose parodė miesto ir kaimo švietimo įstaigų jaunieji scenos entuziastai.

Balandžio 18 d. Radviliškio rajono savivaldybės atstovai įteikė apdovanojimą su Pašušvio ir Grinkiškio kraštais susijusiai kaunietei aktorei Rūtai Staliliūnaitei. Išskilmėse Viešojoje bibliotekoje aktorė pasakojo apie save, teatrą, paskaitė poezijos

ir pabendravo su šventės dalyviais.

Balandžio 21–27 d. rajone vyko Nacionalinės bibliotekų savaitės „Skaityk-laisvėktobulėk“ renginiai: susitikimai, pokalbiai, knygų aptarimai, literatūriniai skaitymai. Viešojoje bibliotekoje surengta diskusija „Biblioteka – bendruomenė“, pirmą kartą bibliotekoje apsilankiusių diena, praktinis užsiėmimas „Kaip nepaklustyti informacijos labirintuose“, skirtas vyresniesiems moksleiviams, susitikimas su rajono vadovais, aktore Virginija Kochanskyte ir gitaristu Sauliumi Lipčiumi, kitų renginių.

Balandžio 23 d. Baisogalos kultūros namuose surengtos baisogaliečių kūrybos dienos „Vadinkite mane sėjėju“, pristatyta nauja Stasio Gentvilo knyga.

Balandžio 30 d. Raudondvario kultūros namuose įvyko jaunųjų talentų konkursas „Talentų labirintai“. Dalyviai varžėsi įvairiose kūrybinėse užduotyse, padovanodami džiugių akimirku ir sau, ir žiūrovams.

Balandžio 30–gegužės 4 d. Radviliškyje ir kitose rajono vietovėse vyko renginiai, skirti Motinos dienai: savų ir svečių meno kolektyvų koncertai, literatūrinės-muzikinės kompozicijos, vaikų kūrybos parodos.

Gegužės 11 d. Radviliškyje pirmą kartą surengta teatralizuota Sekminių šventė. Joje miesto Kultūros centrui, pripažintam geriausiu šalyje tarp I kategorijos analogiškų įstaigų, įteiktas apdovanojimas.

Gegužės 18 d. radviliškėčių tremtinių ir politinių kalinių mišrus choras „Versmė“ atšventė savo 15 metų kūrybos sukaktį. Tai progai Kultūros centre skirtas vakaras, šio kolektyvo koncertas.

Gegužės 31 d. Baisogaloje skardėjo tarptautinio „Poezijos pavasario“ šventė.

SUMMARY OF THE PUBLICATION OF „RADVILISKIO KRASTAS“

Congratulations. The people of Radviliskis congratulated the actresses Julija Gascevičiūtė – Zmirskiene, Ruta Staliliūnaitė and the artist who works with ceramics Liucija Sulgaite on their birthdays and creativity.

“Dear Readers”. This is the opening address of the emigrant Elona Vaisniene who lives and works in the USA but she actively helps her native land – Radviliskis. She tells us about her connections to our country, about her family, love to Lithuania and she is happy about the journal „Radviliskio krastas“ which helps to keep in touch with the emigrants in different parts of the world.

Signs of founders’ recollection in the district churches. The continued article by Evaldas Tamulionis is almost uninvestigated topic about art works which have remained in Radviliskis district churches and where the famous founders are depicted. The Seduvos church was described in the first article. Here you could find information about the founder Jeronimas Valavicius and others.

The world famous record-holder from Manaitai village. Petras Juknevičius introduces the native Petras Motekaitis who was born in the Manaitai village. He was a world famous record-holder, engineer-airmodeller, constructor, inventor, collector of butterflies, photographer. He died 20 years ago. His diverse activity, achievements, estimations are revealed in this article.

The field of Vadaktai. Egidijus Prascevičius in his historical article tells us the places of the XIVth century mentioned in the chronicle of Livonija. Here the village Vadaktai which is in the Radviliskis district is mentioned, too. In 1372 there was a route of the army of Livonija which devastated our land. In this article you also could find the explanations of the origins of the localities.

The fellow – country woman – the master of decorative ceramics. A famous artist who works with ceramics Liucija Sulgaite is introduced in this article. She was born in Radviliskis and she is a creative personality who has individual thoughts, values, ideals. The author of this article Danute Skromaniene reviews the artist’s life and creativity, her exhibitions of different periods of time, the most important works and their estimations.

The son of Seduvos land (2). This article is the last one (the beginning – “Radviliskio krastas”, 2007, No.2 (7)) about Jonas Martinaitis who came from Seduvos country-side. He is a painter, a drawer, a water-color painter, an initiator of Lithuanian comics, a writer. This year in June he would be 110. The author of this article Irena Dobrovolskaite reveals the main features of his personality, peculiarity of his creativity and that makes him alive forever.

From the history of the district old towns and villages. Old Pavartyčiai. It has passed 420 years since Pavartyčiai, two kilometres from Seduva, was mentioned in written sources in Radviliskis district. The facts about this village, about its past, people, changes in it were taken from the book “The Face of the Old Village” (“Senojo kaimo veidas”) written by Laima Rimaviciene who was the librarian for a long time in this village.

To freedom by a golgotha way. It is a retelling about Leonas Plunge who came from the Alksniupiai village and was a police-

man, a member of Siauliai union, an exile, a leader of the rebellion of the political prisoners of Usollago camp. After his death he is awarded by the Knight’s Cross of the Order of the Cross of the Dispatch Rider. His daughter Nijole Plungaite-Sidlauskiene remembers his short but dramatic life, his fight not only for personal freedom but for freedom of other people and his heroic death.

The old photos tell. The continuer of hunting traditions. The old photo got from the fellow – country man Jonas Linkevicius stimulated to write this article. You could see the last proprietor of Baisogalos manor Vladislovas Komaras by the hunted wild boar. Here you could find more information about the proprietor, his hobbies and the readers are invited to give any information.

“Call me a farmer...” The enlightened person of Baisogala country-side Vlasdas Žeromskis astonished a lot of people by his abilities and love to music, poetry, to be modest and active at the same time. He produced musical instruments (even being in exile), created, played, propagated folk music, wrote poems, fostered ethno culture and art collectives. Vilija Kascioniene wrote in this article.

A doctor, a journalist, a writer. Here is presented an interview by Aleksandras Sidlauskas about Filomena Taunyte who is a member of the Vilnius radviliskenu community. The interlocutress speaks about her life in the native Radviliskis, about the doctor’s career, her personal books. She has a peculiar opinion about nowadays problems, bravely assesses the reasons of them, gives a lot of advises on health, communication and the other values of a man.

He stayed his own to his native land while living abroad... Grazina Dunauskiene in her publication reminds about Adomas Bazenskis who deserved a lot to the Radviliskis district and the culture of the country and who died at the end of the last year. While living in Gniezno (Poland) he was close to his native Burbiskis with all his heart and mind. He presented the Burbiskio manor, which he had inherited from his father, to the Radviliskis district people for cultural needs, he actively helped to recreate it, took part in different festivals.

The form of self-expressing. In one of the pages you could find information about Genovaite Luksaite who is a member of district literature club “Jonvabalis”, methodologist of completing section of Radviliskis public library. This young author has published a poetry book “Nuo nakties iki nakties” (From night to night). Also she is awarded by the first prize of novels by Chicago folk mind Lithuanian newspaper “Dirva” (“Soil”). Some creator’s works are published.

The cultural chronicle of Radviliskis district (2008, 1st half year). Here it is published the information about various events which were organized in different institutions, also you could find the other cultural news.

On the cover – the photos of Liucija Sulgaite works

Translated by Rima Tarbuniene
Adviser to the Mayor
Radviliskis District Municipality

MEDŽIOKLĖS TRADICIJŲ TĖSĖJAS

Komarai – viena garsiausių mūsų krašto bajorų giminių. Jos atstovas Juozapas apie 1830 metus nupirko Baisogalos dvarą, kurį paskui paveldėjo Vladislavas Komaras, Panevėžio apskrities bajorų maršalka. Pastarojo sūnus Vladislavas (1885–1941), vėliau vadintas Vladu, buvo paskutinysis Baisogalos dvaro savininkas.

Mūsų žurnalo redakciją neseniai pasiekė ši unikali nuotrauka. Ji papildo turėtas žinias apie Baisogalos dvaro savininką Vladislavą Komarą ir liudija jį sugebėjus ne tik gerai ūkininkauti, bet ir buvus aistringą medžiotoją. Tikėtina, kad atsiras mūsų skaitytojų, kurie žino ir papasakos daugiau apie tai.

Manoma, kad nuotrauka daryta apie 1933 metus. Joje užfik-

Naujasis žurnalo skyrelis „Senos nuotraukos pasakoja“ skirtas pristatyti senas, įdomias, vertingas informacijos galinčias suteikti fotografijas. Kviečiame skaitytojus, turinčius tokių nuotraukų, jomis pasidalyti su mūsų žurnalu. Redakcija

suotas Vladislavas Komaras šalia savo laimikio – nušauto stambaus šerno. Iškalbinga medžiotojo amunicija, aplinka (spėjama, kad tai – jo dvaro Baisogaloje kampelis).

Kaip žinoma, lietuviai medžiotojai nuo seno gerbdavo ir saugodavo medžioklės trofėjus. Savaip (rago ar dūdos garsais, uždėtomis medžio šakelėmis ir panašiai) pagerbdavo nušautus žvėris, juos sumedžiojusius vyrus. Nuo pat akmens amžiaus medžioklės trofėjai būdavo laikomi matomoje vietoje, keliami ant įvairių pakylų, tinkamai apdoroti naudojami kaip papuošalai ar net dedami į kapą. Kai kurios tradicijos išliko iki šiol, kitos amžių kaitoje įvairėjo, kaip ir būdai išskirtinesnius trofėjus paruošti ilgam saugojimui, parodoms, jais puošti ar gražinti savo aplinką.

Daugelio praities didikų pomėgis, pasirodo, buvo būdingas ir mūsų krašte žinomos giminės atstovams. Gali būti, kad su šia aistra susijęs Vladislavo Komaro neabejingumas žirgams. Teigiama, kad jis savo ūkvedžiui Vedarui, gebėjusiam vertinti žirgus, buvo padovanojęs Trakėnų veislės gražuolį, kuriuo tas labai džiaugėsis ir didžiavėsis.

Ši reta nuotrauka, kurią žurnalui pateikė kraštiečių rašytojas Jonas Linkevičius, ir yra iš Vladislavo Komaro tįjūno Vedarų sūnaus archyvo.

Naudota literatūra:

Baisogalos bendruomenės archyvo medžiaga.

ISOKAS, Gediminas. *Gaudžia ragas*. Vilnius., 1981

Konferencijos, įvykusios 2001 m. kovo 2 d., pranešimų tezės.

Panevėžys, 2001.

Sandrauga. 1986 m.

Dviejų jėgų sandrauga. 1986 m.

